

ISSN 2786-6947

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

**НАША ШКОЛА:
НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ СТУДІЇ**

№ 4'2023

Одеса – 2023

НАША ШКОЛА: НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ № 4'2023

ISSN 2786-6947

Журнал
зарєєстрований
5 серпня 2022р.

Свідоцтво про
державну реєстрацію
друкованого засобу
масової інформації: серія
КВ № 25190-15130 Р
від 05.08.2022

Журнал виходить
4 рази на рік.

Друкується за
рішенням вченої ради
КЗВО «Одеська академія
неперервної освіти
Одеської обласної ради»,
протокол
від 18.10.2023р. № 6

Друковані матеріали
виражають позицію
авторів, яка не завжди
поділяється редакційною
колегією.

Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання
на журнал «Наша школа:
науково-практичні
студії».

Статті перевірені на
наявність плагіату
програмним
забезпеченням
StrikePlagiarism.com

Офіційний сайт
журналу:
<https://nashashola.odessaedu.net/>

Редакційна колегія

Задорожна Любов Кирилівна – головний редактор, кандидат філософських наук, ректор Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

Балащенко Інна Валеріївна – відповідальний секретар, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедру філософії освіти Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

Ягоднікова Вікторія Вікторівна – заступник головного редактора, доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та інноваційної діяльності Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

Левчишена Оксана Михайлівна – заступник головного редактора, кандидат історичних наук, проректор з науково-педагогічної та методичної діяльності Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

Кузнєцова Оксана Володимирівна – заступник головного редактора, кандидат психологічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної діяльності Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

Баранова Вероніка Володимирівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної і початкової освіти Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Березовська Людмила Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна).

Бухнер Тобіас, професор, завідувач кафедри інклюзивної освіти Університету освіти Верхньої Австрії (м. Лінц, Австрія).

Гарачук Тетяна Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Голлоб Рольф, доктор наук, професор, кафедра міжнародних проектів в освіті Цюрихського університету підготовки вчителів (м. Цюрих, Швейцарія).

Гуменнікова Тамара Рудольфівна, доктор педагогічних наук, професор, директор Придунайської філії Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Ізмаїл, Україна).

Гура Тетяна Євгенівна, доктор психологічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародної діяльності Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради (м. Запоріжжя, Україна).

Дікова-Фаворська Олена Михайлівна, доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Житомирського інституту післядипломної освіти (м. Житомир, Україна).

Канішевська Любов Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (м. Київ, Україна).

Кічук Антоніна Валеріївна, доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної та практичної психології Ізмаїльського державного гуманітарного університету (м. Ізмаїл, Україна).

Кохановська Олена Вікторівна, доктор педагогічних наук, доцент, Комунальний заклад вищої освіти «Херсонська академія неперервної освіти Херсонської обласної ради» (м. Херсон, Україна)

Кузнєцова Неля Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Мітельман Ігор Михайлович, кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри методики викладання і змісту освіти Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Немерцалов Володимир Володимирович, кандидат біологічних наук, доцент, завідувач науково-методичної лабораторії природничо-математичної освіти, доцент кафедри методики викладання та змісту освіти Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Орленко Ірина Миколаївна, доктор філософії, завідувач Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти, старший викладач кафедри психології, соціальної роботи та інклюзивної освіти Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Осіпова Тетяна Юріївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна).

Пивоварчик Ірина Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри методики викладання і змісту освіти Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Рицак Наталія Іванівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Снігур Людмила Анатоліївна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Військової академії (м. Одеса) (м. Одеса, Україна).

Стрельбицька Світлана Михайлівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Фурман Анатолій Анатолійович, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики практичної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса, Україна).

Цибух Людмила Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної і початкової освіти Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Шатайло Наталія Вікторівна, кандидат педагогічних наук, завідувач науково-методичної лабораторії громадянської, історичної та мистецької освіти, старший викладач кафедри методики викладання та змісту освіти Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (м. Одеса, Україна).

Шуляр Василь Іванович, доктор педагогічних наук, доцент, директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Миколаїв, Україна).

Ян Мареш, Ph.D., завідувач кафедри психології педагогічного факультету Масариков університету (м. Брно, Чехія).

Editorial Board of the scientific journal
«Our School: Scientific and Practical Studies»

Liubov Zadorozhna, Chief Editor, Candidate of Philosophical Sciences, Rector of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Regional Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Inna Balashenko, Managing Editor, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Head of the Scientific Department of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Regional Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Viktoriia Yahodnikova, Deputy Chief Editor, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical and Innovative Activities of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Oksana Levchysheva, Deputy Chief Editor, Candidate of Historical Sciences, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical and Methodological Activities of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Oksana Kuznietsova, Deputy Chief Editor, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Affairs and Social-Humanitarian Activities of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Veronika Baranova, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Preschool and Primary Education of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Liudmyla Berezovska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Preschool Education at the State Institution «South Ukrainian K.D. Ushynsky National Pedagogical University» (Odesa, Ukraine).

Tobias Buchner, Professor, Head of the Department of Inclusive Education at the University of Education Upper Austria (Linz, Austria).

Tetiana Harachuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Rolf Gollob, Doctor of Sciences, Professor, Head of Centre for Educational Governance and Democracy Education a. i. at the Zurich University of Teacher Education (Zurich, Switzerland).

Tamara Humenikova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Danube Branch of the Interregional Academy of Personnel Management (Izmail, Ukraine).

Tetiana Hura, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Vice-Rector for Research and International Affairs at the Municipal Institution «Zaporizhzhia Regional Institute of Continuing Pedagogical Education» of the Zaporizhzhia Regional Council (Zaporizhzhia, Ukraine).

Olena Dikova-Favorska, Doctor of Sociological Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy of the Comunal Institution «Zhytomyr Regional In-Service Teachers` Training Institute» of Zhytomyr Regional Council (Zhytomyr, Ukraine).

Liubov Kanishevskva, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Deputy Director for Scientific and Experimental Work at the Institute of Educational Problems of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

Antonina Kichuk, Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of General and Practical Psychology of the Izmail State University of Humanities (Izmail, Ukraine).

Olena Kokhanovska, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Communal Higher Educational Establishment Kherson Academy of Continuing Education of the Kherson Regional Council (Kherson, Ukraine).

Nelia Kuznietsova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Jan Mareš, Ph.D., Head of the Department of Psychology at the Faculty of Education, Masaryk University (Brno, Czech Republic).

Ihor Mitelman, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Teaching Methodology and Education Content of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Volodymyr Nemertsalov, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Head of the Scientific and Methodological Laboratory of Natural-Mathematical Education, Associate Professor at the Department of Teaching Methodology and Education Content of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Iryna Orlenko, Doctor of Philosophy, Head of the Odesa Regional Resource Center for Inclusive Education Support, Senior Lecturer at the Department of Psychology, Social Work, and Inclusive Education of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Tetiana Osypova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy of the State Institution «South Ukrainian K. D. Ushynsky National Pedagogical University» (Odesa, Ukraine).

Iryna Pivovarchik, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Teaching Methodology and Education Content of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Nataliia Ryshchak, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy and Educational Management of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Liudmyla Snihur, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor at the Department of Humanities and Socio-Economic Disciplines at the Odesa Military Academy (Odesa, Ukraine).

Svitlana Strelbytska, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy and Educational Management of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Anatoli Furman, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory and Methodology of Practical Psychology at the State Institution «South Ukrainian K. D. Ushynsky National Pedagogical University» (Odesa, Ukraine).

Liudmyla Tsybukh, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Preschool and Primary Education of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Nataliia Shatailo, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Scientific and Methodological Laboratory of Civic, Historical, and Art Education, Senior Lecturer at the Department of Teaching Methodology and Education Content of the Municipal Higher Education Institution «Odesa Academy of In-Service Education of the Odesa Regional Council» (Odesa, Ukraine).

Vasyl Shuliar, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of the Mykolaiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Mykolaiv, Ukraine).

ЗМІСТ

Бурачковська Світлана Сергіївна ПРОГРАМА ЗАХОДІВ З РОЗВИТКУ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	9
Дікова-Фаворська Олена Михайлівна ДИТЯЧЕ ВОЛОНТЕРСТВО В ЧАСИ ВІЙНИ ЯК РЕСУРС ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИХОВНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	15
Єрмоєнко Анастасія Іванівна ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УЧНІВ 7-Х КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	20
Круглянко Вікторія Петрівна ПЕДАГОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ САМООЦІНЮВАННЯ	26
Кузнєцова Оксана Володимирівна ТРАВМОПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ : ПРИНЦИПИ, МОДЕЛІ, ТЕХНІКИ	32
Лях Наталія Григорівна, Ришак Наталія Іванівна НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ЦІННОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТ	39
Муковіз Олексій Павлович, Красюк Людмила Василівна ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ	45
Трофименко Ольга Анатоліївна СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГА	51
 <i>З досвіду освітніх практик</i>	
Мелікова Лариса Олегівна ІННОВАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ : ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА 5 КЛАС НУШ	56

CONTENTS

Svitlana Burachkovska PROGRAM OF MEASURES FOR THE DEVELOPMENT OF ACADEMIC INTEGRITY IN THE INSTITUTION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION	9
Olena Dikova-Favorska CHILDREN'S VOLUNTEERING DURING WAR AS A RESOURCE FOR THE PROCESS OF TRANSFORMING THE EDUCATIONAL PARADIGM OF A MODERN EDUCATIONAL INSTITUTION	15
Anastasiia Yeromenko FORMATION OF INFORMATION SECURITY SKILLS OF 7TH GRADE PUPILS BY MEANS OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES	20
Viktoriiia Kruglyanko PEDAGOGICAL DEVELOPMENT AS A STRATEGIC DIRECTION OF IMPROVING MANAGEMENT PROCESSES IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS BY MEANS OF SELF-ASSESSMENT	26
Oksana Kuznietsova TRAUMAPEDAGOGICAL APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS: PRINCIPLES, MODELS, TECHNIQUES	32
Natalia Lyakh, Natalia Ryschak NATIONAL PATRIOTIC VALUES: ESSENCE AND DEFINITION OF THE CONCEPT	39
Oleksii Mukoviz, Lyudmila Krasnyuk PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMING OF CIVIC COMPETENCE IN YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN COMPUTER SCIENCE LESSONS	45
Olha Trofymenko STRUCTURAL COMPONENTS OF THE INNOVATIVE POSITION OF AN EDUCATOR	51
<i>From the experience of educational practices</i>	
Larisa Melikova INNOVATIONS IN THE LESSONS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE: THEORY AND PRACTICE 5TH CLASS NUSH	56

УДК 37.07: 005.2

Бурачковська Світлана Сергіївна,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
вчитель початкових класів, вищої категорії
ОДЕСЬКОГО ЛІЦЕЮ № 5 Одеської міської ради,
Одеса, Україна
buryachkovska85@gmail.com

ПРОГРАМА ЗАХОДІВ З РОЗВИТКУ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. Запропоновано шляхи удосконалення управлінської діяльності в закладі загальної середньої освіти на засадах академічної доброчесності через програму заходів для всіх учасників освітнього процесу з розвитку академічної доброчесності

Ключові слова: академічна доброчесність, відповідальність, політика академічної доброчесності, управління, якість освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Головна умова виховання доброчесного педагога і підвищення якості освіти – це реалізовувати політику академічної доброчесності починаючи з початкової школи та підвищувати рівень обізнаності педагогічних працівників, здобувачів освіти, батьків та громадськості в питаннях академічної доброчесності. Тому, керівник ЗЗСО зобов'язаний не тільки постійно контролювати рівень поінформованості учасників освітнього процесу з питань академічної доброчесності та забезпечувати реалізацію політики академічної доброчесності, проводячи щорічне комплексне дослідження з вивчення системи забезпечення якості освіти, а ще й розробляючи план діяльності на наступний навчальний рік, запланувати заходи з реалізації зазначеної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні аспекти формування академічної доброчесності досліджували В. Банись, С. Білле, Ф. Вілан, Н. Гапон, О. Гужва, Т. Добко, Д. Елазар, Д. Загірняк, С. Курбатов, О. Меньшов, А. Сингаївська, О. Траверсе, О. Цукор, Т. Ярошенко. Прояви академічної нечесності вивчали А. Артюхов, Б. Буяк, А. Мельниченко. Питання кодексу честі розглядали А. Мельниченко, І. Олексія. Вплив академічної доброчесності на діяльність закладу освіти вивчали І. Дегтярьова, Ю.Кращенко. На дотримання академічної доброчесності в закладі освіти через самооцінювання діяльності звертали увагу Ю. Вергун, С. Воронова, О. Заплотинська

Мета статті – надати приклад розробленого комплексу заходів для всіх учасників освітнього процесу – програма заходів з розвитку академічної доброчесності.

Мета програми – забезпечення опанування загальними поняттями академічної доброчесності, особливостями дотримання принципів академічної доброчесності в ЗЗСО, сприяння розвитку управлінської, методичної компетентностей керівника та педагогічного колективу щодо впровадження принципів академічної доброчесності в освітній діяльності.

Завдання:

- удосконалення знань щодо нормативно-правової бази з питань академічної доброчесності;
- підвищення теоретичної, методологічної та організаційної компетентності педагогічних працівників щодо дотримання та впровадження принципів академічної доброчесності в ЗЗСО;
- формування доброчесного ставлення до освіти всіх учасників освітнього процесу;
- відпрацювання практичних навичок щодо дотримання принципів академічної доброчесності.

Участь учасників освітнього процесу у програмі заходів, сприятиме формуванню наступних результатів:

- знати: поняття про академічну доброчесність та види порушення академічної доброчесності; принципи академічної доброчесності; правове регулювання; поняття, що описують автоматичну перевірку робіт на плагіат; документальне забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності в ЗЗСО; відповідальність і наслідки недотримання принципів академічної доброчесності; вимоги до письмових робіт здобувачів освіти; вимоги до процедур захисту учнівських конкурсних науково-дослідницьких робіт;
- вміти: шукати, обирати й оцінювати якість джерел; робити нотатки з вказівками джерел; знаходити головну думку в текстах; робити підсумки з опрацьованих джерел; правильно оформлювати посилання на джерела; оформлювати цитування; чітко формулювати власні думки; правильно структурувати академічний текст; виокремлювати цитати у власному тексті; запобігати формам академічному плагіату серед учасників освітнього процесу; уміти оцінювати рівень сформованості академічної доброчесності у закладі освіти.

Процес участі у програмі заходів з розвитку академічної доброчесності спрямований на формування компетентностей:

- керівника (заступників директора): здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, співробітництва з колегами; здатність до системного та критичного мислення, аналізу та синтезу інформації з різних джерел; здатність забезпечувати формування культури академічної доброчесності в учасників освітнього процесу; здатність до сприяння в дотриманні учасниками освітнього процесу педагогічної етики, культури спілкування, доброчесності та добропорядності; здатність організовувати ефективну роботу колективу закладу освіти на засадах відкритості й толерантності; здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею в управлінській діяльності;

- педагогічних працівників: здатність здійснювати оцінювання та моніторинг результатів навчання учнів на засадах компетентнісного підходу; здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності; здатність ефективно використовувати наявні та створювати (за потреби) нові освітні ресурси;

- здобувачів освіти: здатність здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі, здобувати та опрацьовувати інформацію з різних джерел; критично осмислювати інформацію, використовувати в усній та письмовій комунікації для обстоювання власних поглядів; критичне і відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях;

- батьків здобувачів освіти: нетерпиме ставлення до порушень академічної доброчесності власними дітьми; здатність забезпечувати формування культури академічної доброчесності у власних дітей; усвідомлення значущості норм академічної доброчесності, оцінювання поведінки власних дітей відповідно до них; розуміння наслідків корупційної діяльності; здатність співпрацювати з педагогічними працівниками з метою сприяння формуванню толерантного ставлення до академічної доброчесності.

Зміст програми заходів з розвитку академічної доброчесності в закладі загальної середньої освіти (див. додаток Ж).

Заходи розподілені за видами робіт, терміном проведення, відповідальними за проведення заходу та категоріями учасників.

1. «Доброчесність: поняття, складові та історія» (методична оперативка).

Мета: ознайомити педагогічних працівників з історією виникнення основних понять академічної доброчесності, змістом поняття «академічна доброчесність», її основними складовими, що вважається порушенням академічної доброчесності.

Очікувані результати: педагогічні працівники застосовують історичні відомості про академічну доброчесність для попередження та виникнення порушень, а також популяризують принципи академічної доброчесності.

2. «Так академічній доброчесності» (комплекс заходів: круглий стіл, класні години, батьківські зустрічі).

Мета: ознайомити учасників освітнього процесу з нормативними документами.

Захід складається з трьох частин: круглий стіл для педагогічних працівників, класні години (години спілкування) для здобувачів освіти 2-11 класів, батьківські зустрічі.

Під час круглого столу вчителі обмінюються ідеями проведення класних годин та батьківських зустрічей на тему «Так академічній доброчесності», а також шляхами запобігання порушенням академічної доброчесності в освітньому процесі.

Очікувані результати: розроблений план класних годин (години спілкування) для здобувачів освіти та створено проєкт батьківських зустрічей; складено можливий перелік заходів, що сприяють попередженню порушень академічної доброчесності.

Класні години (години спілкування) градуються відповідно до вікової категорії.

2-4 класи: сприяння формуванню уявлення про академічну доброчесність, на прикладі повсякденних ситуацій, ознайомлення з поняттями доброчесність, порушеннями доброчесності, визначення наслідків порушень академічної доброчесності, розроблення правил доброчесної поведінки.

Очікувані результати: учні можуть пояснити, що означає бути доброчесним, що є порушенням принципів доброчесності та визначити наслідки не доброчесної поведінки.

5-8 класи: формування в учнів уявлення про академічну доброчесність, ознайомлення з принципами академічної доброчесності, вміння розрізняти види порушень академічної доброчесності, розуміння наслідків порушень академічної доброчесності.

Очікувані результати: здобувачі освіти розуміють і називають принципи академічної доброчесності, розрізняють порушення академічної доброчесності, розуміють наслідки недоброчесної поведінки.

9-11 клас: ознайомлення з основними поняттями академічної доброчесності, з видами порушень академічної доброчесності та академічною відповідальністю.

Очікувані результати: здобувачі освіти розуміють важливість дотримання принципів академічної

добросочесності, поважають чужу власність, чужі думки та ідеї, відповідально ставляться до власної освіти.

Батьківські зустрічі спрямовані на роз'яснення принципів оцінювання результатів навчальних досягнень здобувачів освіти.

3. «Академічна добросочесність» (курси підвищення кваліфікації на платформі EdEra або Prometheus).

Мета: сформуванню розуміння, як сприяти розвитку добросочесної культури в ході викладання дисципліни, надати дієвий інструментарій для підвищення культури академічної добросочесності.

Очікувані результати: педагогічні працівники ознайомлені з теоретичними аспектами академічної добросочесності, визначають фактори впливу, які формують культуру академічної добросочесності, вміють застосовувати теоретичні знання на практиці викладання дисципліни.

4. «Що розповісти про добросочесність на уроці?» (воркшоп). Опрацювання циклу антикорупційних матеріалів на освітній платформі НАЗК.

Мета: підвищити обізнаність педагогічних працівників щодо корупції та її негативних наслідків, а також ознайомити з поняттями антикорупція та добросочесність, як вони взаємопов'язані, надати дієві інструменти для роботи зі здобувачами освіти під час освітнього процесу.

Очікувані результати: педагогічні працівники ознайомлені з поняттями корупції, формами та видами корупції, добросочесності та нульової толерантності до корупції, знають особливості корупції в Україні, можуть порівняти техніки та прийоми боротьби з корупцією в Україні з міжнародними методами запобігання корупції, визначили роль освіти в популяризації добросочесності, вміють застосовувати практичні інструменти на уроках, з метою створення нового шкільного середовища.

5. «Академічна добросочесність» (підвищення кваліфікації вчителів старших класів за допомогою онлайн курсу EdWay).

Мета: розглянути поняття «академічна добросочесність», навчити вчителя використовувати інструментарій, що сприяє формуванню культури добросочесності у здобувачів освіти в ході освітнього процесу.

Очікувані результати: педагогічні працівники ознайомлені з поняттями та цінністю академічної добросочесності, отримали необхідні інструменти для формування культури академічної добросочесності у класі.

6. «Що таке академічна добросочесність?» (педагогічні читання, засідання № 1).

Мета: розглянути такі питання як академічна добросочесність в законодавстві, політика добросочесності, Кодекси честі, основні принципи академічної добросочесності та сформуванню стійке розуміння необхідності дотримання академічної добросочесності всіма учасниками освітнього процесу

Очікувані результати: педагоги розуміють поняття «академічна добросочесність», володіють змістом законодавчих акти щодо дотримання академічної добросочесності; розуміють важливість дотримання академічної добросочесності та наслідки недобросочесної поведінки.

7. «Урок добросочесності» (бесіда, інформаційна виховна година для учнів 7-8 класів).

Мета: актуалізувати знання про добросочесність та правила поведінки в суспільстві; спонукати до добросочесної поведінки в повсякденному житті.

Очікувані результати: здобувачі освіти розуміють зміст поняття «добросочесність»; вміють відрізнити добросочесну та недобросочесну поведінку; розуміють важливість дотримання правил; вчаться робити вибір на користь добросочесної поведінки; знають негативні наслідки недобросочесної поведінки.

8. «Що означає бути відповідальним?» (практичне заняття для учнів 3-4 класів).

Мета: ознайомити учнів з поняттями «лідерство», «добросочесна поведінка», навчити аналізувати проблемні ситуації та знаходити добросочесне вирішення.

Очікувані результати: учні мають уявлення, що лідерство – це проактивна позиція щодо власного життя, розуміють важливість відповідальності за власні дії; можуть виявити зв'язки лідерства й добросочесної поведінки; уміють аналізувати проблемні ситуації та моделювати свої дії, які можуть впливати на власне життя й на життя інших.

9. Будь добросочесним – поведься безпечно! (інформаційна виховна година для учнів 5-7 класів).

Мета: ознайомити учнів із поняттям «академічна добросочесність», визначити основні принципи її дотримання та порушення, розробити правила добросочесної поведінки для учнів класу; розвивати навички добросочесного користування інтернетом, аналізувати та використовувати готову інформацію відповідно до норм академічної добросочесності; аналізувати результати онлайн опитувань; виховувати повагу до чужої діяльності, інтелектуальної праці.

Очікувані результати: учні пояснюють поняття добросочесність; визначають принципи академічної добросочесності; знають, чому важливо поважати «інтелектуальну власність».

10. Моральність теж учинок: розробляємо кодекс честі учнів класу (інформаційна виховна година

для учнів 5-7 класів).

Мета: пояснити учням, для чого існують правила, і чому необхідно їх знати; обговорити питання дотримання доброчесності у школі; роз'яснити, що таке «оцінки з брехнею»; укласти Кодекс честі учнів класу.

Очікувані результати: учні усвідомлюють значення правил і необхідність їх дотримання; ознайомлені з поняттям «оцінки з брехнею»; укладено Кодекс честі учнів класу.

11. Університет, освіта, компетентності: про вибір життєвої стратегії в «добу знань» (практичне заняття для учнів 10-11 класів у формі перевернутого класу).

Мета: ознайомити учнів із засадами особистісного самовизначення; за допомогою понять «суспільство знань» і «доба знань», пояснити роль освіти в сучасному світі; ознайомити учнів з історією та засадами функціонування університету, пояснити зміни в системі вищої освіти в постіндустріальну добу; ввести поняття «компетентності», обговорити практичну орієнтованість сучасної вищої освіти; дати практичні поради учням, які обирають ВНЗ і майбутню спеціальність; на прикладі Кодексів честі українських університетів розглянути академічну доброчесність як базову цінність вищої освіти.

Очікувані результати: учні утвердилися в думці, що здобуття освіти – це основа для особистого і професійного самовизначення та самоствердження; освіта є основним капіталом, який визначає місце людини в «суспільстві знань»; ознайомилися з історією та засадами функціонування університету, зрозуміли поточні зміни в системі вищої освіти, яка стає все більш практично орієнтованою; навчилися користуватися рейтингами і ознайомилися з практичними порадами щодо вибору ВНЗ і фаху.

12. «Сприяння дотриманню академічної доброчесності в освітньому просторі» (методична оперативка).

Мета: сформувати уявлення про роль і місце академічної доброчесності в освітній діяльності; ознайомити із нормативно-правовою базою з проблем дотримання норм академічної доброчесності; сформувати вміння застосовувати отримані знання зі сфери академічної доброчесності у навчальній та виховній роботі; сприяти формуванню навичок коректної роботи з джерелами інформації та адекватного покликання на них у процесі наукового дослідження.

Очікувані результати: педагогічні працівники дотримуються, поширюють етичні принципи та визначені чинним законодавством правила в процесах навчання, викладання та провадження наукової діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання або наукових, професійних досягнень.

13. «Корупція краде можливості», «Антикорупційні дебати» (антикорупційні уроки для учнів 8- 11 кл.).

- Корупція краде можливості (для учнів 8-9 кл.).

Мета: допомогти учням зрозуміти вплив корупції на їхнє життя і показати шляхи та інструменти запобігання корупції.

Очікувані результати: учні розуміють наслідки корупційної діяльності для всіх учасників корупційної схеми; знають способи законного захисту своїх інтересів, вміють критично оцінювати інформацію та самостійно приймати рішення; усвідомлюють корупцію як шкідливе для суспільства явище.

- Антикорупційні дебати (для учнів 10-11 кл.).

Мета: навчити учнівство розпізнавати та аналізувати корупційні явища у повсякденному житті.

Очікувані результати: учні знають види корупції на прикладах життєвих ситуацій; визначають можливі причини та наслідки корупції в різних ситуацій, вміють всебічно аналізувати ситуації, вміють діяти командно, комунікувати та дебатовати, усвідомлюють негативні наслідки корупційних практик.

14. «Академічна доброчесність у школі» (педагогічні читання, засідання № 2).

Мета: розглянути такі питання: як пояснити учням, що таке академічна доброчесність і як створити систему з її дотримання в школі; роль оцінювання у формуванні академічно доброчесного середовища.

Очікувані результати: створено чіткий алгоритм роз'яснення і дотримання принципів академічної доброчесності учням; педагогічні працівники розуміють роль оцінювання у становленні політики академічної доброчесності в закладі освіти.

15. Ознайомлення з посібником «Світлофор освітньої доброчесності» (засідання педагогічної ради).

Мета: опрацювати матеріали посібника та навчити педагогічних працівників розпізнати корупцію, недоброчесність та неетичну поведінку в освіті.

Очікувані результати: педагогічні працівники ознайомлені з основними принципами та механізмами взаємодії учасників освітнього процесу та з правами й відповідальністю кожного, відповідно до чинного законодавства України; педагогічні працівники зрозуміли свої правові можливості та склали алгоритм захисту своїх прав; детально розібрали норми Закону України «Про повну загальну середню освіту».

16. Створення інформаційного бюлетеню «Типові порушення академічної доброчесності та види відповідальності порушення» (засідання активу класу).

Мета: розробити та створити бюлетень, в якому учні відобразять власне ставлення до порушень академічної доброчесності.

Очікувані результати: розроблено та роздруковано бюлетень у вигляді інфографіки або класного плакату на тему «Типові порушення академічної доброчесності та види відповідальності за порушення».

17. «Формування доброчесного освітнього середовища через використання антикорупційних інструментів для роботи з молоддю в освітньому процесі» (тренінг).

Мета: розширити й поглибити теоретичні знання про корупцію як соціальне явище, види корупції, причини виникнення, наслідки корупційної діяльності для людини та суспільства; формувати почуття відповідальності за власне рішення; розвивати критичне мислення, громадянську позицію та неприйняття корупції.

Очікувані результати: розроблено інструментарій з питань академічної доброчесності для роботи з учнями в освітньому процесі.

18. «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек» (семінар для педагогів, засідання інтелектуального клубу (для учнів 8-11 кл.)).

- «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек» (семінар для педагогів).

Мета: розвинути у педагогів компетентності, щодо реалізації завдань інформаційно-бібліотечного супроводу освітньої діяльності і здійснення просвітницької роботи з питань академічної доброчесності у бібліотеці.

Очікувані результати: педагоги володіють змістом нормативно-правових документів щодо діяльності закладів освіти та бібліотек, міжнародних та вітчизняних документів та матеріалів, що регулюють діяльність бібліотек з питань академічної доброчесності; сформувати загальнотеоретичні знання про бібліотекознавчі дослідження; удосконалено практичні уміння, необхідні для планування та здійснення діяльності, пов'язаної з формуванням культури академічної доброчесності та визначено роль бібліотеки у цих процесах.

- «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек» (засідання інтелектуального клубу (для учнів 8-11 кл.)).

Мета: проаналізувати зв'язок понять інформаційна культура та академічна доброчесність, з'ясувати чому списування шкідливе, ознайомити із поняттям «плагіат», його різновидами, засобами боротьби з ним, пояснити вплив плагіату на економічну ситуацію в країні, ознайомити з існуючим програмним забезпеченням, що розпізнає оригінальність текстів.

Очікувані результати: протестовано кілька онлайн-сервісів для перевірки текстів на оригінальність, удосконалено здатність орієнтуватися в інформаційних процесах пошуку, аналізу та опрацювання інформації щодо умов і процедур забезпечення академічної доброчесності.

19. «Як уникнути плагіату?» (педагогічні читання, засідання № 3).

Мета: розглянути такі питання як: що вважається порушенням академічної доброчесності, наслідки тривалих та системних порушень академічної доброчесності, чому важливо дотримуватися академічної доброчесності.

Очікувані результати: педагогічні працівники розуміють важливість дотримання принципів академічної доброчесності під час освітнього процесу; можуть пояснити здобувачам освіти які дії і чому вважаються недоброчесними, а також знають про академічну відповідальність.

20. Аналіз роботи шкільного сайту щодо вчасного оприлюднення політики академічної доброчесності в закладі (засідання педагогічної).

Мета: оприлюднити результати аналізу сайту закладу освіти щодо динаміки ефективності впровадження політики академічної доброчесності в закладі освіти.

Очікування: з'ясовано питання, що є актуальними для закладу освіти в частині популяризації впровадження принципів академічної доброчесності, визначено питання, що потребують удосконалення та розвитку.

21. «Охорона інтелектуальної власності та запобігання поширенню плагіату» (книжкова виставка присвячена Міжнародному дню інтелектуальної власності).

Мета: ознайомити учасників освітнього процесу з поняттями «інтелектуальна власність», «авторське право», «плагіат»; сприяти формуванню негативного ставлення до порушень прав інтелектуальної власності.

Очікувані результати: учасники освітнього процесу знають і розуміють поняття «інтелектуальна власність», «авторське право», що спільного та чим відрізняються; розуміють важливість збереження авторських прав.

22. «Медіаінформаційна грамотність в умовах розвитку цифрових технологій» (семінар).

Мета: навчити педагогів використовувати необхідну інформацію, аналізувати її, ідентифікувати економічні, політичні, соціальні та/або культурні інтереси, які з нею пов'язані, інтерпретувати та створювати повідомлення, вибрати найбільш придатні для комунікації медіа, здійснювати вільне

самовираження та використання інформації.

Очікувані результати: педагоги вміють використовувати ресурси та можливості глобального медіасередовища, підвищення рівня медіаграмотності особистості.

23. «Дотримання принципів академічної доброчесності під час підсумовування роботи закладу за навчальний рік» (опрацювання нормативно-правових актів з питань академічної доброчесності).

Мета: ознайомити педагогічних працівників з нормами дотримання академічної доброчесності при формуванні звітної документації.

Очікувані результати: педагогічні працівники розуміють важливість дотримання принципів академічної доброчесності у всіх видах своєї діяльності.

Висновки. Для ефективного формування та забезпечення реалізації політики академічної доброчесності в ЗО має проводитись просвітницька робота, що спрямована на формування культури академічної доброчесності та негативного ставлення до корупції в учасників освітнього процесу. Програма заходів з розвитку академічної доброчесності в ЗЗСО спрямована на опанування загальними поняттями академічної доброчесності, особливостями дотримання принципів академічної доброчесності в ЗЗСО.

Перспективи подальших розвідок. Програма заходів розроблена відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» (стаття 43 «Забезпечення академічної доброчесності у сфері загальної середньої освіти»), «Про авторське право та суміжні права», наказу Міністерства економіки України № 568-21 від 17.09.2021 «Про затвердження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти», наказу Міністерства розвитку економік, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 23.12.2020 «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», а також вимог та рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності/

Матеріали статті можуть бути використані директорами ЗЗСО, заступниками директора з навчально-виховної роботи, класними керівниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 06.09.2023).

Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.03.2023).

Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 30.03.2023).

Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 р. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 06.09.2023).

Шліхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів. Київ, 2019. 82 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5ff9e0b1-177e-45e0-b41e-13eb6f2bf28e/content> (дата звернення: 08.08.2023).

Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти : лист Міністерства освіти і науки від 23.10.2018 р. № 1/9-650. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/124272_124272 (дата звернення: 06.09.2023).

REFERENCES

Pro avtorske pravo i sumizhni prava : Zakon Ukrainy vid 01.12.2022 r. № 2811-IXh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (data zvernennia: 06.09.2023).

Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 30.03.2023).

Pro povnu zahalnu seredniu osvitu : Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 r. № 463-IXh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (data zvernennia: 30.03.2023).

Pro pozashkilnu osvitu : Zakon Ukrainy vid 22.06.2000 r. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (data zvernennia: 06.09.2023).

Shlikhta N., Shlikhta I. Vykhovuiemo akademichnu dobrochesnist v shkoli: metodychni vkazivky dlia vchyteliv. Kyiv, 2019. 82 s. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5ff9e0b1-177e-45e0-b41e-13eb6f2bf28e/content> (data zvernennia: 08.08.2023).

Shchodo rekomendatsii z akademichnoi dobrochesnosti dlia zakladiv vyshchoi osvity : lyst Ministerstva osvity i nauky vid 23.10.2018 r. № 1/9-650. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/124272_124272 (data zvernennia: 06.09.2023).

Svitlana Burachkovska,
deputy director for educational work,
teacher of primary classes, higher category
of Odessa lyceum N 5 of the Odessa city council
Odessa, Ukraine
[buriachkovska85@gmail.com](mailto:buryachkovska85@gmail.com)

PROGRAM OF MEASURES FOR THE DEVELOPMENT OF ACADEMIC INTEGRITY IN THE INSTITUTION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Abstract. Ways to improve management activities in the institution of general secondary education on the basis of academic integrity through a program of activities for all participants in the educational process to develop academic integrity are proposed

Key words: academic integrity, responsibility, policy of academic integrity, management, quality of education.

Дата надходження до редакції 28.10.2023

© Бурачківська С.С., 2023

УДК 356.15-053.4/6

Дікова-Фаворська Олена Михайлівна,
доктор соціологічних наук, професор
Житомирський інститут післядипломної педагогічної освіти
Україна, м. Житимир
<https://orcid.org/0000-0002-1600-6875>

ДИТЯЧЕ ВОЛОНТЕРСТВО В ЧАСИ ВІЙНИ ЯК РЕСУРС ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИХОВНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Анотація. В статті розглядається феномен волонтерства як прояву консолідації в суспільстві. Проаналізовано види та чинники волонтерського руху в Україні та їх вплив на трансформацію виховної парадигми сучасного закладу освіти. Доведено, що дитяче волонтерство виступає потужним ресурсом соціальної спрямованості здобувачів освіти, що дозволить сформуванню їх громадянську компетентність.

Ключові слова: волонтерство, дитяче волонтерство, волонтерський рух, види волонтерської діяльності, чинники волонтерської діяльності, громадянська компетентність.

Повномасштабне вторгнення армії російської федерації на територію суверенної, незалежної України 24 лютого 2022 року змінили докорінно життя громадян. Тривога та ризики щодо окупації, втрати життя та власного житла поглибили стрес та травму війни. Психологічна стійкість як жертв війни, так і тих, хто перебував на відносно небезпечних територіях потребувала відновлення ресурсів. Для багатьох українців долучення до допомоги армії та тим, хто опинився у кризовій ситуації, стало рятувальним кругом в актуальній ситуації. Адже згуртована діяльність в колі однодумців, долучення до волонтерства надавало можливість наповнити власне життя новим значущим змістом.

Волонтерство сприймалося як порятунок від панічних настроїв, як ресурс збереження та відновлення резистентності в умовах війни, як форма причетності до майбутньої перемоги та особистого її наближення.

Термін ВОЛОНТЕРСТВО - від латинської VOLUNTAS (вільне волевиявлення) - добровільна суспільно корисна діяльність. Закон України "Про волонтерську діяльність" визначає волонтерство як добровільну, неприбуткову соціально спрямовану діяльність, що здійснюється волонтером шляхом надання всілякої допомоги (безоплатних робіт та послуг). Згідно з цим Законом волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності і ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності та неприбутковості [1].

Волонтерство є однією з форм благодійності, в також виступає однією з підвалин громадянського суспільства. Під час війни волонтерські організації, що мали багаторічний досвід

в організації допомоги Збройним силам України (ЗСУ), посилили рівень довіри і авторитету серед українців, що обрали волонтерство власною поведінковою стратегією. Серед таких організацій “Повернись живим”, Фонд Сергія Притули, “Народний проєкт”, Волонтерська сотня “Україна-світ”, Центр “Миротворець” та багато інших як всеукраїнського, так і регіонального рівня.

Про історію руху. Він бере свій початок, як традиційно вважається, у 1859 році. Саме цього року Анрі Дюнан, журналіст, після битви під Сольферино виступив з пропозицією щодо створення Червоного Хреста - об'єднання, що мало функціонувати на добровільних, безоплатних засадах, надаючи першу медичну допомогу пораненим воїнам.

Друга історична згадка про масштабний волонтерський проєкт була зафіксована у 1920 році поблизу Страсбурга, де французька та німецька молодь долучилася до відновлення ферм, які були пошкоджені в результаті бойових дій.

14 вересня 1990 року на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів було прийнято Загальну декларацію волонтерів [2], волонтерство було визнано добровільною, активною, спільною або особистою участю громадян в житті людських спільнот для реалізації їх основних людських потреб та покращення якості життя. Волонтери розглядають свою діяльність як інструмент соціального, культурного, економічного та екологічного розвитку.

Отже, волонтерство – добровільна, неприбуткова діяльність окремих осіб-волонтерів, спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у кризовій ситуації, потребують допомоги третьої сторони і, в свою чергу, сприяє самореалізації волонтера. Українські науковці, досліджуючи феномен волонтерської діяльності (А. Капська, Т. Крижановська, І Мазій, О. Хижняк) окреслюють основні принципи волонтерства: самовідданість та альтруїзм, прозорість діяльності, гуманізм, співчуття, добровільність, милосердя, партнерство.

Проте феномен волонтерства, що значно помолодшав ще залишається поза увагою дослідників. Війна проти армій росії згуртувала не тільки дорослих громадян України, але і долучила до різних форм допомоги дітей різного віку. Результати їх діяльності вражають.

Аналізуючи з відкритих джерел звіти про результати такої діяльності, можемо окреслити певні види благодійництва та волонтерства:

- індивідуальні ініціативи;
- організована згуртованість учнів на базі закладів освіти всіх рівнів;
- допомога батькам у волонтерській діяльності
- переформатування творчих колективів в гастрольних турах та творчому звітуванні у зборі коштів на допомогу ЗСУ.

Окремо необхідно відзначити, що волонтерство стає частиною ролевих ігор дітей, які при моделюванні дій Тероборони, звертаються до перехожих, закликаючи їх підтримувати військових.

Щодо благодійних акцій в країнах перебування, то вони мають свої особливості:

- допомога ЗСУ;
- підтримка (фокусування) уваги до українців, що перебувають в країні, як представників мужнього, героїчного народу, який своїм вражаючим героїзмом та військовим мистецтвом захищає Європу від російської навали,
- демонстрація певної соціальної позиції в країні перебування.

Цікавою є мотивація українців, зокрема дітей, щодо активного залучення до благодійності та волонтерства.

З метою дослідження мотиваційних чинників щодо участі у волонтерському русі нами були опитані учні - благодійники та волонтери (N=255), що були учасниками проєкту Житомирської ГО «Євроклуб» “Навчаємося. Навчаємо. Прямуюємо разом”, який був реалізований у термін з березня по жовтень 2022 року за підтримки Представництва ЄС в Україні.

Респондентами виступали лідери євроклубівських команд -партнерів проєкту Житомирщини та Одещини з 18 закладів загальної середньої освіти та учні 1-2 курсів Новоград-Волинського фахового медичного коледжу. Цих дітей та підлітків відрізняє свідомо підтримка євроінтеграційного курсу держави, вони виступають активними провайдерами європейської ідеї не тільки в закладах освіти, а і в місцевих громадах.

Вік опитаних – 10-19 років, з них – 91,8% – учні ЗЗСО, 8,2% – учні коледжу.

В ході нашого опитування ми визначили **НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ**, до яких долучені респонденти. Згідно отриманих відповідей, наймасовішою виступає допомога ЗСУ – 91%, допомога внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та пораненим складає 3,0% та 2,6% відповідно.

Щодо **ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ**, то першу позицію посідає збір коштів – про це повідомили 61,2% опитаних; збір речей – 45,1%, приготування їжі – 37,3%, виготовлення сувенірів та речей на продаж – 23,9%, плетіння сіток, «кікімор» та шкарпеток – 26,5% і 4,9% відповідно (див.рис.1).

Рис.1 Види волонтерської діяльності, %*

* Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респонденти могли обрати декілька варіантів відповідей

Безумовно нас цікавило питання, що сформувало потребу залучення до волонтерства та добродійності. Відповіді на це питання розподілилися наступним чином:

- за власною ініціативою – 42,5 %
- відповідь на пропозицію закладу освіти – 39,6%
- як допомога батькам- волонтерам – 15,7%

Надані відповіді свідчать про високий рівень соціальної відповідальності опитаних, їх громадянську позицію та патріотизм. Особливо відзначаємо, що навчальні заклади виступають лідерами в організації допомоги армії та постраждалим у наслідок війни.

Досліджуючи **МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ**, респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей. Безперечним лідером серед відповідей визначено прагнення допомогти ЗСУ. Про це повідомили 94,8 % респондентів (див. рис.2).

Волонтерство виступає своєрідним ресурсом резистентності, про що свідчать і відповіді молодих людей. Так, через участь у волонтерській діяльності 57,1% опитаних посилюють власну віру у Перемогу, а 44,8% бажають відчувати себе потрібними

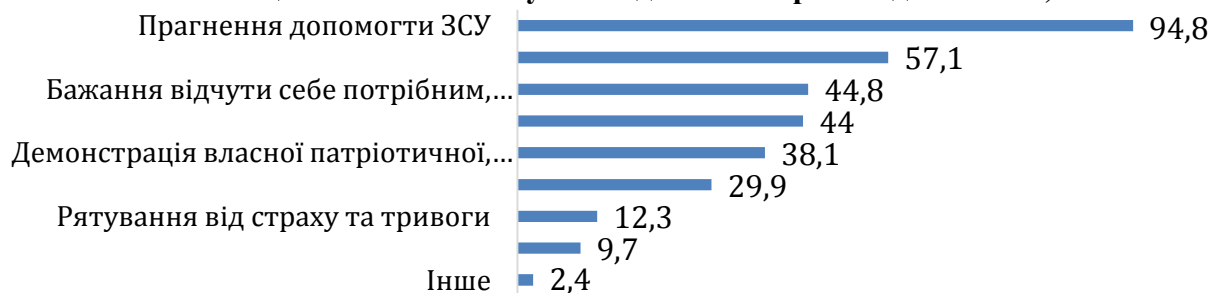
Під час опитування учні продемонстрували високий рівень емпатії до тих, хто постраждав під час війни та готові підтримувати їх своєю діяльністю. Про це повідомили 44% підлітків.

Відзначаємо, що через реалізацію волонтерської діяльності респонденти демонструють власну патріотичну та проукраїнську позицію – 38,1%, а відчують себе дорослими та відповідальними – 29,9% опитаних.

Проте слід відзначити, що 12,3% респондентів визначили для себе участь у колективній діяльності по організації допомоги як інструмент подолання страху і тривоги.

Саме у колі однодумців та україноцентрованих громадян респонденти сподіваються знайти нових друзів – 9,7%.

Рис.2 Мотиваційні чинники залучення до волонтерської діяльності, %*

* Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респонденти могли обрати декілька варіантів відповідей

Серед основних відмінних рис, якими володіти волонтери, молоді люди окреслили наступні:

- відповідальність
- доброта
- патріотизм
- щирість
- цілеспрямованість

Представлене опитування не претендує на репрезентативність, проте феномен дитячого волонтерства має бути у фокусі уваги соціологів та заслуговує на більш ґрунтовне дослідження.

Висновки. Війна згуртувала українців у свідомій боротьбі за свободу, незалежність та національну ідентичність. Вона мобілізувала людей різного віку, статусу, рівня освіти у допомозі ЗСУ та особам, що були вимушені залишити свої рідні міста через втрату житла, страх окупації та високий рівень небезпеки. Серед тих громадян, що знайшли власний ресурс резистентності є не тільки дорослі, але й діти та підлітки. Саме вони демонструють українську центристську позицію у своїй діяльності, непохитну віру у незламність нації, силу і мужність армії та віру у Перемогу.

Війна не лише спричинила поштовх благодійності, вона підняла на вищий рівень, надала цілісності, системності та організованості волонтерський рух, який сповнений високої ноти патріотизму, віри у власні сили, героїзм ЗСУ та мужність та незламність українського народу.

Отже, залучення на добровільних засадах до соціально значимої діяльності – волонтерства та добротності- дітей та підлітків дозволило вирішити низку нагальних питань:

- волонтерство стало ресурсом для збереження резистентності в умовах війни;
- волонтерство стало інструментом у формуванні активної національно-патріотичної свідомості позбавленої формалізму, консолідації в закладах освіти, громадах, суспільстві;
- добротність сприяла поглибленню емпатії та активізувала ресурси взаємодопомоги;
- волонтерство дозволило розширити та створити нові комунікаційні зв'язки з однолітками, які долучилися до соціально схвальної діяльності.

Покоління дітей та підлітків, що стали свідками безпідставної жорстокості та варварських злочинів, в тому числі щодо мирного населення, зокрема дітей, стане провідником волонтерства як добровільної соціально спрямованої діяльності, носієм духовно-моральних позицій, усвідомлення власної гідності та громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві [3]. В цьому контексті волонтерство та благодійність виступають потужними інструментами у справі формування свідомої «готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей» у сфері утвердження української національної ідентичності та україноцентризму [3].

У процесі трансформації виховної парадигми сучасного закладу освіти волонтерство виступає потужним ресурсом за своєю соціальною спрямованістю, що дозволить сформувати громадянську компетентність здобувача освіти, який добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги для активного залучення у відновленні та оновленні України у повоєнний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

Загальна Декларація Волонтерів, прийнята на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів, Права людини: навч. посіб. К.:Просвіта 2002, С.67-80

Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

[Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти МОН України; Наказ від 30.07.2024 № 1072 Про затвердження концептуальних... | від 30.07.2024 № 1072 \(rada.gov.ua\)](#)

[Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках](#)
.Постанова Кабінету Міністрів України; Стратегія, План, Заходи від 15.12.2023 № 1322 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

REFERENCES

Pro volontersku diialnist : Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 № 3236-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

Zahalna Deklaratsiia Volonteriv, pryiniata na KhI Konhresi Mizhnarodnoi asotsiatsii volonteriv, Prava liudyny: navch. posib. K. : Prosvita 2002, P.67-80

Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 № 2834-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Pro zatverdzhennia kontseptualnykh zasad reformuvannia istorychnoi osvity v systemi zahalnoi serednoi osvity MON Ukrainy; Nakaz vid 30.07.2024 № 1072 Pro zatverdzhennia kontseptualnykh... | vid 30.07.2024 № 1072 (rada.gov.ua)

Pro skhvalennia Stratehii utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023-2025 rokakh

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Stratehiia, Plan, Zakhody vid 15.12.2023 № 1322 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

Olena Dikova-Favorska,

Doctor of Sociological Sciences,
Professor Zhytomyr Institute of Postgraduate
Pedagogical Education,
Zhytomyr, Ukraine

CHILDREN'S VOLUNTEERING DURING WAR AS A RESOURCE FOR THE PROCESS OF TRANSFORMING THE EDUCATIONAL PARADIGM OF A MODERN EDUCATIONAL INSTITUTION

Annotation. The article examines the phenomenon of volunteering as a manifestation of consolidation in society. The types and factors of the volunteer movement in Ukraine and their influence on the transformation of the educational paradigm of a modern educational institution are analyzed. It has been proven that children's volunteering is a powerful resource for the social orientation of education seekers, which will allow them to develop their civic competence.

Keywords: volunteering, children's volunteering, volunteering movement, types of volunteering, factors of volunteering, civic competence.

Дата надходження до редакції 28.10.2023

©. Дікова-Фаворська О. М., 2023

УДК 373.51

Єрмоменко Анастасія Іванівна,
вчитель інформатики
Одеського ліцею «Ланжеронівський»
Одеської міської ради
м. Одеса, Україна
anastasuha.ereima@ukr.net

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УЧНІВ 7-Х КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

***Анотація.** Стаття присвячена проблемі визначенню навичок з інформаційної безпеки учнів 7-х класів та можливостям застосування інтерактивних технологій у формуванні таких навичок учнів. З'ясовано, що навички інформаційної безпеки є сукупністю знань, умінь і стратегій поведінки, що забезпечують безпеку та ефективність використання інформаційних технологій людиною. Це передбачає розуміння принципів безпечної поведінки в Інтернеті, здатність аналізувати інформацію, виявляти шахрайство, забезпечувати захист даних та розуміти наслідки ризикованих дій у віртуальному просторі. Виявлено, що підлітковий вік супроводжується інтенсивним процесом пошуку та знаходження нових можливостей, що може призвести до збільшення інтернет-активності. Враховуючи унікальні особливості підлітків, дуже важливо адаптувати навички інформаційної безпеки до їхніх специфічних потреб. На основі теоретичного аналізу, опитування підлітків та спостереження виокремлені навички інформаційної безпеки учнів сьомих класів: усвідомлення та управління ризиками, знання про захист особистих даних, вміння використовувати безпечні практики інформаційної безпеки, здатність критично оцінювати інформацію із цифрового середовища, соціальні навички в мережі Інтернет. Встановлено, що інтерактивні технології відіграють ключову роль у формуванні навичок інформаційної безпеки учнів. Зокрема, це – інтерактивні відеоуроки, онлайн-вікторини та тести, захоплюючі ігри та симуляції, створення блогів та відеоблогів, інтернет-квести та симулятори, а також організація вебінарів з досвідченими професіоналами. З практичного досвіду наведені приклади застосування інтерактивних технологій на уроках інформатики.*

***Ключові слова:** навички інформаційної безпеки, інформаційна безпека підлітків, інтерактивні технології, рекомендації.*

Постановка проблеми. В умовах сучасних перетворень в Україні потреба у захисті персональних даних стає все більш актуальною. Зі зростанням використання технологій у різних сферах важливо захистити громадян від потенційної шкоди, спричиненої небезпечною інформацією. Це стосується не лише захисту окремих осіб, але й колективної свідомості суспільства. Стрімкий розвиток інформаційних технологій і використання тактики переконання можна спостерігати не лише під час війни, але й у повсякденних ситуаціях.

У теперішній час існує безліч потенційних небезпек, пов'язаних з використанням медіа та Інтернету. Серед усіх вікових груп підлітки особливо вразливі до негативного впливу сучасних технологій. Для сучасного школяра майже немислимо обходитися без доступу до Інтернету. Хоча технології пропонують численні переваги для навчання та соціальної взаємодії, вони також становлять загрозу для їхнього фізичного та психічного здоров'я. Крім того, постійний потік інформації через засоби масової інформації може суттєво вплинути на світогляд, цінності та поведінку людини.

Забезпечення інформаційної безпеки має вирішальне значення для загальноосвітніх шкіл, особливо для захисту персональних даних як учнів, так і персоналу. Отже, поряд з інформаційною та цифровою грамотністю, освітяни надають першочергового значення забезпеченню безпеки учнів в Інтернеті. Вони повинні передавати знання про безпечну навігацію в Інтернеті, етичну поведінку, правові аспекти та захист персональних даних. Така освіта не лише підвищує цифрову безпеку користувачів, а й сприяє фізичному та емоційному благополуччю учнів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання ефективного викладання основ інформаційної безпеки викликало жвавий інтерес з боку дослідників. Зокрема, теоретичним засадам інформаційної безпеки сучасного суспільства, дослідженню основних загроз присвячено роботи таких дослідників та педагогів практиків: В. Богуш, Л. Гавришак, О. Герасименко, Є. Катаєв, А. Козак, С. Попов, О. Юдін та інші.

У роботах дослідників О. Берест, В. Бондаренко, Л. Дітковської, С. Доценко, В. Ковальчук, В. Костицького, О. Сагач, Д. Столбова, О. Спіріна, Т. Підгорної та інших досліджено проблему

забезпечення інформаційної безпеки дітей і підлітків в умовах закладів освіти, а також питання підготовки майбутніх вчителів інформатики до забезпечення інформаційної безпеки у закладах освіти.

Проблему розвитку інформатичної освіти, а також питання навчання основ захисту даних розглядаються у роботах деяких дослідників, а саме таких як К. Варивода, Л. Вознюк, І. Кобзева, Б. Оранюк, О. Топчій, А. Шастіна та інші.

Однак, незважаючи на їхній значний внесок у вирішення цього питання, ці рішення часто мають суто теоретичний характер і не мають практичного застосування у формуванні навичок інформаційної безпеки в учнів. Крім того, дослідження Дж. В. Дімпсей, Н. П. Волкової, Т. В. Воробйової, С. Г. Литвинової, Л. Ревер та інших підкреслюють, що для більш продуктивного навчання корисним є використання інтерактивних технологій, які підвищують здатність студентів ефективніше запам'ятовувати навчальний контент.

Метою статті є виокремити та обґрунтувати навички з інформаційної безпеки учнів 7-х класів та розглянути можливості застосування інтерактивних технологій у формуванні таких навичок учнів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «навички інформаційної безпеки» ретельно досліджувалося різними вченими, кожен з яких пропонував своє унікальне бачення, розкриваючи її багатшарову природу, що включає педагогічні, технологічні та психологічні аспекти. Ці навички поєднують у собі технічну підкованість та усвідомлений погляд на потенційні ризики, а також ментальну готовність до маневрування в цифровому світі.

На думку дослідників, під навичками інформаційної безпеки можна розуміти рівень знань, умінь і навичок, необхідних для збереження персональних даних та ефективного використання інформаційних технологій. Д. Столбов зазначає, що ці компетенції включають критичне мислення, вміння відрізнити достовірну інформацію від маніпуляцій, усвідомлення ризиків онлайн-зв'язків та обізнаність з елементарними правилами кібербезпеки [7].

Психолог М. Маар стверджує, що навички, пов'язані з інформаційною безпекою, мають психологічні виміри, такі як свідоме прийняття рішень, управління ризиками, а також самоконтроль у віртуальному світі. Це включає в себе знання власних емоцій, розвиток самоопору проти соціальних інженерів, формування навичок саморегуляції для уникнення деяких ризикованих ситуацій [8].

Поняття «навички інформаційної безпеки» аналізується з точки зору різних науковців, тому воно виявляється багатовимірним явищем, що охоплює педагогічну, технічну, психологічну перспективи. Такі вміння передбачають як технічну компетентність, так і усвідомлений підхід до ризиків та психологічну підготовку до дій у віртуальному просторі [1].

Отже, зважаючи на вище зазначене визначаємо навички інформаційної безпеки як сукупність знань, умінь і стратегій поведінки, що забезпечують безпеку та ефективність використання інформаційних технологій людиною. Це передбачає розуміння принципів безпечної поведінки в Інтернеті, здатність аналізувати інформацію, виявляти шахрайство, забезпечувати захист даних та розуміти наслідки ризикованих дій у віртуальному просторі.

Існує багато компонентів, які складають навички інформаційної безпеки і використовуються для захисту інформації та забезпечення безпеки в кібернетичному світі. В. Петрик запропонував назвати їх основні складові [5].

1. Усвідомлення ризиків. Цей аспект складається зі знань про загрози та ризики, які можуть виникнути внаслідок використання електронних засобів обробки, передачі та зберігання даних. Він містить розуміння навичок зловмисників, шахрайства та інших питань, пов'язаних з кіберзагрозами.

2. Знання про захист даних. Другий елемент – це розуміння основ та підходів до забезпечення інформаційної безпеки в цифровому середовищі. Він включає в себе такі аспекти, як знання про використання паролів, шифрування, антивірусних пакетів, резервне копіювання тощо.

3. Вміння використовувати безпечні практики. Це аспект, який передбачає схильність до використання найкращих практик інформаційної безпеки. Це передбачає створення надійних паролів, використання двофакторної автентифікації, ігнорування небезпечних посилань/вкладень в електронних листах, оновлення програмного забезпечення тощо.

4. Критичне мислення. Елемент критичного мислення передбачає здатність критично оцінювати отриману інформацію в цифровому середовищі. Це передбачає знання для виявлення брехні, шахрайства та маніпуляцій, а також для відстеження джерел інформації перед тим, як ділитися нею або використовувати її.

5. Соціальні навички. Останнє передбачає вміння добре працювати з іншими в цифровому середовищі. Це передбачає здатність обговорювати цифрові питання з батьками, вчителями та однолітками, а також дотримуватися етики онлайн-спілкування.

6. Управління ризиками. Друга частина пов'язана з аналізом ризиків та реагуванням на них. Вона також

включає здатність усвідомлювати можливі небезпеки, розробляти контрзаходи та методи боротьби з ними, а також управляти інформацією на основі рівня ризику.

Аналіз наукових джерел свідчить, що характеристики та сферу застосування навичок інформаційної безпеки можна класифікувати [4]. Нижче ми розглянемо основні категорії навичок інформаційної безпеки.

1. Технічні навички:

- захист комп'ютера та мережі (знання про те, як налаштувати антивірусне програмне забезпечення, брандмауер, захист мережевих з'єднань, встановлення антивірусної програми та інші технічні навички);
- конфіденційність даних (наприклад, шифрування даних і паролів, контрольований доступ та інші технічні заходи безпеки);

2. Організаційні навички:

- управління паролями (створення надійних паролів, їх зберігання та моніторинг);
- відновлення даних (навички періодичного резервного копіювання інформації, щоб уникнути втрати даних);
- безпечні комунікації (знання про створення захищеної мережі або шифрування трафіку, або будь-які інші заходи безпеки).

3. Поведінкові навички:

- розпізнавання шахрайства (вміння розрізняти шахрайські схеми, фішинг, фейкові повідомлення та повідомлення про атаки на інформаційну безпеку);
- безпека в Інтернеті (як визначати безпечні джерела інформації, уникати небезпечних посилань, надавати лише конкретну інформацію та інші аспекти безпеки під час перебування в Інтернеті);
- соціальна інженерія (навички розпізнавання маніпуляцій та контролю над соціальними інженерами, щоб уникнути розголошення конфіденційної інформації).

4. Етичні навички:

- навички відповідального використання технологій (навички розуміння та дотримання етичних норм та норм права щодо інформаційної безпеки);
- навички дотримання конфіденційності та протидії неправомірному доступу до конфіденційної інформації інших осіб.

Розвиток навичок інформаційної безпеки у дітей 7-го класу передбачає врахування їхніх унікальних особливостей та стан психологічного розвитку.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що підлітковий вік супроводжується інтенсивним процесом пошуку та знаходження нових можливостей, що може призвести до збільшення інтернет-активності. Враховуючи унікальні особливості підлітків, дуже важливо адаптувати навички інформаційної безпеки до їхніх специфічних потреб:

- створення та використання надійних паролів, включаючи допомогу в процесі створення та заохочення до регулярної зміни;
- підвищення обізнаності про шкідливе програмне забезпечення та маніпуляції в інтернеті, навчання методам виявлення та захисту від вірусів і кібершахрайства;
- безпечне та відповідальне використання соціальних мереж, наголошуючи на обережному поширенні особистої інформації та дотриманні протоколів управління акаунтами;
- вміння оцінювати достовірність інформації в інтернеті, розвивати критичне мислення та перевіряти надійність джерел;
- ефективно реагування на потенційні загрози інформаційній безпеці, включаючи кібербулінг та інші форми агресії в інтернеті, а також звернення за допомогою до педагогів або батьків у разі потреби;
- почуття поваги до особистого життя та захисту персональних даних в інтернеті, підкреслюючи важливість збереження приватності та захисту особистої інформації.

Для вивчення стану комп'ютерної безпеки учнів сьомих класів (50 осіб) на основі спостереження за поведінкою учнів у віртуальному середовищі було виявлено, що:

1. Використання пошукових систем. Під час спостереження більшість виявили схильність до використання пошукових систем, в основному Google, для пошуку інформації в Інтернеті.

2. Серфінг веб-сайтів. Деякі користуються сайтами, що містять надмірну кількість рекламних банерів і шкідливих оголошень. Вони часто відвідують такі ресурси, що може становити загрозу безпеці та конфіденційності їхніх пристроїв.

3. Визначення достовірності інформації. Встановлено, що багато учнів не завжди перевіряють правдивість інформації, яку знаходять в Інтернеті. Найчастіше вони приймають за достовірну інформацію інформацію, подану за першими посиланнями в результатах пошуку, не перевіряючи додатково її джерела та достовірність.

4. Збереження шкідливого контенту. Траплялося, що діти зберігали фотографії або документи,

що містять шкідливий матеріал. Це може бути недоречний або небажаний контент, який може вплинути на їхню психологічну та духовну безпеку.

5. Встановлення шкідливого програмного забезпечення. У деяких випадках діти намагалися встановити програмне забезпечення або додатки з неофіційних джерел, що могло призвести до потенційної загрози безпеці їхніх пристроїв і даних.

6. Безпека особистої інформації. Деякі учні відзначають проблеми, пов'язані з безпекою віртуального середовища. Зокрема, деякі діти забувають пароль від свого облікового запису або не повністю виходять з нього на комп'ютерах, що використовуються іншими освітянами. Це може становити небезпеку доступу до особистої інформації та користувацьких даних.

Анкетування учнів 7 класів дало змогу виявити важливі питання щодо ставлення школярів до цінності персональних даних в Інтернеті та їхньої готовності вживати заходів щодо забезпечення конфіденційності. Учні демонструють певну обізнаність про ризики, пов'язані з розголошенням особистої інформації, і вживають заходів щодо її захисту. Більшість знають про важливість надійних паролів, антивірусного програмного забезпечення та двофакторної аутентифікації. Однак їхні знання та навички в галузі комп'ютерної безпеки потребують подальшого розвитку. Очевидно також, що вони готові робити кроки щодо захисту свого приватного життя і розуміють ризики, пов'язані з розкриттям персональних даних у соціальних мережах. Однак деякі аспекти потребують подальшого розвитку, наприклад, здатність розпізнавати фішингові атаки та вміння розпізнавати небезпечні посилання.

Отже, зважаючи на вищевикладане, виокремимо такі навички інформаційної безпеки: усвідомлення та управління ризиками, знання про захист особистих даних, вміння використовувати безпечні практики інформаційної безпеки, здатність критично оцінювати інформацію із цифрового середовища, соціальні навички в мережі Інтернет.

Аналіз наукової та фахової літератури свідчить, що для успішного формування навичок інформаційної безпеки учнів необхідно враховувати кілька чинників [2; 6]:

1. Вік та особливості розвитку учнів. Під час формування навичок інформаційної безпеки слід враховувати вік, рівень розвитку та психологічні особливості учнів. Навчальні програми та методики мають бути адаптовані до віку учнів, щоб забезпечити їхню зрозумілість та ефективність.

2. Практичні вправи та розбір конкретних ситуацій. Важливо, щоб навчання інформаційної безпеки включало практичні заняття та розбір конкретних ситуацій, які дозволяють учням застосувати свої знання в реальних ситуаціях. Це допомагає закріпити отримані навички, розвинути самостійність і стати впевненими у вирішенні проблем інформаційної безпеки.

4. Практичні приклади та сценарії. Використання реальних прикладів і сценаріїв, пов'язаних з інформаційною безпекою, допомагає учням краще зрозуміти потенційні загрози в цифровому середовищі та наслідки неправильної поведінки. Це підвищує їхню обізнаність і готовність до безпечної поведінки в Інтернеті.

5. Робота з батьками та громадськістю. Для успішного формування навичок інформаційної безпеки необхідна співпраця з батьками, викладачами та громадськістю. Просвітництво батьків про важливість інформаційної безпеки та заохочення їхньої активної участі в освітньому процесі допомагають створити сприятливе середовище для навчання навичок інформаційної безпеки.

Визначивши навички учнів 7-го класу з інформаційної безпеки, стає очевидним, що впровадження сучасних інструментів може значно підвищити їхню залученість та пильність. У цьому сценарії інтерактивні технології відіграють ключову роль. Вони не лише роблять навчальний процес цікавим, але й сприяють успішному засвоєнню навчального матеріалу.

Аналіз наукових доробок, фахової літератури та власний досвід свідчить, що інтерактивні технології відкрили для здобувачів освіти нові можливості взаємодії з навчальним матеріалом. Ці інструменти, такі як електронні презентації, відеоуроки та інтерактивні вправи [3], дозволяють не тільки отримувати доступ до інформації, але й активно співпрацювати, вирішувати проблеми та аналізувати різні аспекти інформаційної безпеки. Крім того, інтерактивні технології можна використовувати для моделювання реальних сценаріїв і проведення тренувальних вправ, озброюючи навичками виявлення та реагування на потенційні ризики, пов'язані з інформаційною безпекою. Наприклад, симуляції можуть відтворювати такі ситуації, як шахрайство, кібербулінг та поширення фейкової інформації, надаючи учням практичне розуміння цих небезпек в онлайн-світі.

Сучасні інструменти надають учням 7-х класів широкі можливості для поглиблення знань з інформаційної безпеки, що підтверджується багатьма дослідженнями та висновками експертів. Більш глибоке занурення у використання інтерактивних технологій для поглиблення розуміння цього предмету вимагає визнання різних таких інструментів. Серед них – інтерактивні відеоуроки, онлайн-вікторини та тести, захоплюючі ігри та симуляції, створення блогів та відеоблогів, інтернет-квести та симулятори,

а також організація вебінарів з досвідченими професіоналами, серед іншого. Кожен інструмент має свої унікальні характеристики та переваги, сприяючи активному залученню учнів та поглибленню їхнього розуміння концепцій інформаційної безпеки.

Крім того, інтерактивні технології можна використовувати для моделювання реальних сценаріїв і проведення тренувальних вправ, озброюючи навичками виявлення та реагування на потенційні ризики, пов'язані з інформаційною безпекою. Наприклад, симуляції можуть відтворювати такі ситуації, як шахрайство, кібербулінг та поширення фейкової інформації, надаючи учням практичне розуміння цих небезпек в онлайн-світі.

Ці сучасні інструменти надають учням 7-го класу широкі можливості для вдосконалення їхніх навичок інформаційної безпеки, що підтверджується різними дослідженнями та дослідженнями, проведеними експертами. Заглиблюючись у використання інтерактивних технологій для розвитку навичок інформаційної безпеки, необхідно визначити різні їх типи. Приклади включають інтерактивні відеоуроки, онлайн-вікторини і тести, інтерактивні ігри та симуляції, створення блогів або відеоблогів, веб-квести та онлайн тренажери, а також організацію вебінарів з експертами тощо. Кожен з цих інструментів має свої унікальні особливості та переваги, сприяючи активному залученню учнів і покращуючи їхнє розуміння інформаційної безпеки.

Щоб навчати інших про кібербезпеку в ефективний і водночас цікавий спосіб, ми виступаємо за використання практичних технологій, які допомагають засвоїти фундаментальні концепції безпеки в Інтернеті, водночас викликаючи інтерес і демонструючи актуальність у реальному світі. Інтерактивні інструменти дозволяють експериментувати та робити відкриття, розвиваючи як розуміння, так і бажання прагнути до безпеки.

Прикладами цікавих відеоуроків про інформаційну безпеку є такі платформи, як «Google: Be Internet Awesome», «Дія: Освіта» та «Netsmartz Workshop». Вони надають дітям можливість у веселій ігровій формі вивчити основи безпеки в Інтернеті. Уроки також інтерактивні. Використання подібних відео на веб-сайтах може допомогти в навчанні кібербезпеки учнів середніх і старших класів. Дітям не лише сподобається навчатися в такий спосіб, але й це може допомогти їм почати розвивати важливі навички безпеки в ранньому віці.

Такі популярні веб-сайти, як Kahoot!, Quizizz та Socrative, дають вчителям чудову можливість розробити ефективний план викладання інформаційної безпеки для учнів. Ці цікаві сервіси не лише надають зручні інструменти для створення тестів, але й пропонують простий у використанні інтерфейс для їх проведення та перевірки. Використання цих платформ у класі дозволяє вчителям застосовувати нові та цікаві методи навчання, щоб сформувані в учнів базові навички інформаційної безпеки. Ці інтерактивні інструменти сприяють активній участі учнів, роблять предмет більш цікавим і покращують навички безпеки в Інтернеті.

Доцільними в контексті питання, що розглядається є цікаві ігри та симуляції з інформаційної безпеки, які сприяють навчанню: «Sproofy» допомагає боротися з реальними онлайн-небезпеками, «CRDF GLOBAL» формує міцні навички безпеки, а «Online Safety for Teens» пропонує симуляції, орієнтовані на молодь. Ці захоплюючі навчальні інструменти справді зацікавлюють учнів і допомагають їм краще зрозуміти кібер-ризик.

Такі сайти, як «Kidblog», «Edublogs» і «Blogger», дозволяють знаходити і використовувати уроки про захист інформації через написання блогів. На цих динамічних веб-сайтах учні можуть поділитися своїми думками про безпеку в Інтернеті та поспілкуватися з іншими. Створюючи безпечну та корисну онлайн-групу, ці місця сприяють важливому та цікавому навчанню.

Серед блогерів та експертів, які обговорюють безпеку підлітків в Інтернеті, виділяється блог «Дія: Цифрова освіта». У ньому беруть участь авторитетні фахівці з кібербезпеки та відомі в Україні медійники. Ще один корисний ресурс – «Хакер, що біжить» експерта з кібербезпеки Володимира Стирана. Також варто звернути увагу на онлайн-курс «Основи кібербезпеки для школярів». Він був створений CRDF Global в Україні спільно з «Смарт Освіта» та Technomatix. Ці джерела демонструють велику майстерність у залученні молоді. Вони розповідають про важливі теми кібербезпеки та дають практичні поради щодо безпечного користування інтернетом.

Висновки. Отже, зазначені інтерактивні технології і ресурси вчителі можуть успішно використовувати у педагогічній практиці, що сприятиме семикласникам сформувані навички інформаційної безпеки за допомогою цікавих технологій. Варто зазначити, що ключем до успіху є створення захопливої та живої атмосфери навчання. Впроваджуючи інтерактивні технології, вчитель не просто розповсюджує інформацію, а й надає учням навички, життєво необхідні для безпечного дослідження Інтернету та цифрових платформ.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробці та впровадженні навчальної програми «Безпека в інформаційному просторі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Авер'янова, Н., & Воропаєва, Т. (2020). Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. *Молодий вчений*, (10(86)), 297-303. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-61>
- Бондарук, І. П. (2011). Методика розвитку критичного мислення учнів у процесі навчання всесвітньої історії. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, (39, частина 2), 88-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2011_39%282%29_15 (дата звернення: 18.06.2023)
- Кобзева, І. М., & Беленінік, О. Є. (2020). Формування у підлітків та молоді навичок безпечної поведінки в інформаційному просторі. У *Восьма міжнародна науково-методична конференція «Критичне мислення в епоху токсичного контенту»* (С. 444–448). Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси. URL: https://www.academia.edu/download/62475867/Zbirnyk_8_konf_202020200325-20133-18s23km.pdf#page=444 (дата звернення: 18.06.2023)
- Овчарук, О. В. (2020). Цифрові інструменти підтримки середовища школи для реалізації освіти для демократичного громадянства. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, (60), 90-98. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727694/> (дата звернення: 18.06.2023)
- Петрик, В. М. (2009). Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. *Юридичний журнал*, (5), 122-135.
- Стешіц, І. В. (2022). Педагогічне партнерство як ключова компетентність вчителів-початківців нової української школи. *Наукові інновації та передові технології*, (8(10)). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8\(10\)-145-155](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8(10)-145-155) (дата звернення: 22.10.2023)
- Столбов, Д. В. (2014). Сутність і зміст поняття Інтернет-безпеки сучасного школяра. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, (33), 187-189. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/11555> (дата звернення: 18.06.2023)
- Maar, M. C. (2013). *An examination of organizational information protection in the era of social media: A study of social network security and privacy protection* (дисертація). Capella University. URL: <https://www.proquest.com/openview/e9b75bfd34260e5cb7e392214de4f100/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750> (дата звернення: 18.06.2023)

REFERENCES

- Averianova, N., & Voropaieva, T. (2020). Informatsiina bezpeka Ukrainy: sotsialno-filosofski aspekty. *Molodyi vchenyi*, (10(86)), 297-303. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-61>
- Bondaruk, I. P. (2011). Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia uchniv u protsesi navchannia vsesvitnoi istorii. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly: zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*, (39, chastyna 2), 88-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2011_39%282%29_15 (data zvernennia: 18.06.2023)
- Kobzieva, I. M., & Bieliennik, O. Ye. (2020). Formuvannia u pidlitkiv ta molodi navychok bezpechnoi povedinky v informatsiinomu prostori. U *Vosma mizhnarodna naukovo-metodychna konferentsiia «Krytychne myslennia v epokhu toksychnoho kontentu»* (S. 444–448). Kyiv: Tsentr Vilnoi Presy, Akademiia ukrainskoi presy. URL: https://www.academia.edu/download/62475867/Zbirnyk_8_konf_202020200325-20133-18s23km.pdf#page=444 (data zvernennia: 18.06.2023)
- Ovcharuk, O. V. (2020). Tsyfrovi instrumenty pidtrymky seredovyshcha shkoly dla realizatsii osvity dla demokratychnoho hromadianstva. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, (60), 90-98. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727694/> (data zvernennia: 18.06.2023)
- Petryk, V. M. (2009). Sutnist informatsiinoi bezpeky derzhavy, suspilstva ta osoby. *Yurydychnyi zhurnal*, (5), 122-135.
- Steshyts, I. V. (2022). Pedahohichne partnerstvo yak kliuchova kompetentnist vchyteliv-pochatkivtsiv novoi ukrainskoi shkoly. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, (8(10)). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8\(10\)-145-155](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8(10)-145-155) (data zvernennia: 22.10.2023)
- Stolbov, D. V. (2014). Sutnist i zmist poniattia Internet-bezpeky suchasnoho shkoliara. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Serii: Pedahohika. Sotsialna robota*, (33), 187-189. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/11555> (data zvernennia: 18.06.2023)
- Maar, M. C. (2013). *An examination of organizational information protection in the era of social media: A study of social network security and privacy protection* (dysertatsiia). Capella University. URL: <https://www.proquest.com/openview/e9b75bfd34260e5cb7e392214de4f100/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750> (data zvernennia: 18.06.2023)

Anastasiia Yeromenko,
teacher of computer science
of Odesa Lyceum «Lanzheronivskyi»
Odesa City Council
Odesa, Ukraine
anastasuha.ereima@ukr.net

FORMATION OF INFORMATION SECURITY SKILLS OF 7TH GRADE PUPILS BY MEANS OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES

Abstract. The article is devoted to the problem of determining the information security skills of 7th grade students and the possibilities of using interactive technologies in the formation of such students' skills. It was found that information security skills are a set of knowledge, skills and behavior strategies that ensure the safety and efficiency of the use of information technologies by a person. This involves understanding the principles of safe behavior on the Internet, the ability to analyze information, detect fraud, ensure data protection and understand the consequences of risky actions in the virtual space. It was found that adolescence is accompanied by an intensive process of searching and finding new opportunities, which can lead to an increase in Internet activity. Considering the unique characteristics of teenagers, it is very important to adapt information security skills to their specific needs. On the basis of theoretical analysis, interviews of teenagers and observation, the information security skills of seventh-graders are singled out: risk awareness and management, knowledge of personal data protection, the ability to use safe information security practices, the ability to critically evaluate information from the digital environment, social skills on the Internet. It has been established that interactive technologies play a key role in the formation of students' information security skills. In particular, these are interactive video lessons, online quizzes and tests, exciting games and simulations, creation of blogs and video blogs, Internet quests and simulations, as well as the organization of webinars with experienced professionals. Examples of the use of interactive technologies in computer science lessons are given from practical experience.

Keywords: information security skills, information security of adolescents, interactive technologies, recommendations.

Дата надходження до редакції .10.12.2023

© Єр'оменко А. І. ., 2023

УДК 37.014.61:005.6

Круглянко Вікторія Петрівна,
методист науково-методичної лабораторії управлінської діяльності
та забезпечення якості освіти, викладач кафедри філософії освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»,
м. Одеса, Україна
v-11-2a-3d-45@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ САМООЦІНЮВАННЯ

Анотація. У статті розкрито роль професійного зростання педагогів як стратегічного напрямку удосконалення управлінських процесів у закладах загальної середньої освіти. Сфокусовано увагу на результатах самооцінювання управлінських справ та їх впливі на фаховий розвиток освітян засобами самооцінювання. Запропоновано комплексний підхід до педагогічного розвитку через розроблений комплекс навчально-методичних заходів й практичні рекомендації, спрямований на підвищення професійної майстерності та результативності управлінських процесів у сфері загальної середньої освіти.

Ключові слова: управлінські процеси, самооцінювання, професійний розвиток педагогічних працівників.

У контексті реформування освіти та стрімкої цифровізації управлінських процесів у закладах загальної середньої освіти, постають конкретні вимоги до рівня професійного розвитку педагогічних працівників. Якісна підготовка педагогів та постійне оновлення їх фахових компетенцій є важливою передумовою для успішного вирішення педагогічних завдань. Відтак, педагогічним працівникам відкрилися нові можливості для посилення власного професійного зростання та розвитку фахової майстерності впродовж усього життя.

Розвиток педагога у професійному контексті розглядається як активний процес трансформації його внутрішнього світу, осмислення власних проблем у процесі особистого зростання, постійне самовдосконалення в професійній сфері та цілеспрямована праця для набуття професійної компетентності. У цьому аспекті знання, вміння, особисті якості та майстерність є складовими професійної готовності педагога. Бути компетентним означає бути здатним мобілізувати набутий досвід та знання у будь-якій ситуації. Постійне прагнення педагога до самовдосконалення та розвитку теоретичних педагогічних знань і практичних навичок свідчить про його професіоналізм та дозволяє опанувати нові методи вирішення професійних завдань. Важливо підкреслити, що професійний розвиток педагога, включаючи підвищення кваліфікації у будь-якій формі (тренінги, практикуми, вебінари, семінари, майстер-класи) та використання освітніх інновацій, є постійним та невід'ємним процесом.

У професійному стандарті, який є нормативним документом, що описує діяльність педагогічного працівника відповідно до трьох вчительських професій, встановлені нові вимоги до вчителя [3]. Цей документ містить єдині вимоги до загальних і професійних компетентностей, враховуючи кваліфікаційні категорії вчителя. Він дозволяє педагогам визначати конкретні напрямки свого професійного розвитку та запобігає упереджувальній оцінці професійних компетентностей як під час сертифікації, так і під час атестації. Крім того, в інших нормативних документах серед вимог: готовність до вмотивованої професійної діяльності, постійний творчий підхід до будь-якої справи, прагнення до використання сучасних освітнянських концепцій, гнучкість мислення та відповідальність за власну працю та її результати.

Різноманітність форм, технологій, напрямів та моделей професійного розвитку дозволяє шкільній спільноті мати у своїй когорті конкурентоздатних фахівців у галузі освіти, які здатні до постійного самовдосконалення та самореалізації. Тому керівництво освітніх закладів повинно забезпечити таке планування розвитку педагогічного персоналу, яке враховуватиме поточні вимоги суспільства, створювати сприятливі умови для фахового поступу, проводити відповідні методичні заходи та мінімізувати вплив зовнішніх факторів.

Відтак, маючи результати проведеного дослідження, постала необхідність розробки спеціальних навчально-методичних заходів й практичних рекомендацій щодо фахового розвитку педагогів як умови поліпшення стану управлінських процесів в закладі освіти (ЗО).

Так, у вимозі 4.1 «Наявність стратегії розвитку та системи планування діяльності закладу, моніторинг виконання поставлених цілей і завдань» потребує покращення стан залучення педагогів до розробки документів, зокрема і річного плану. З цією метою розроблено міні-тренінг на тему: «Роль учасників освітнього процесу у залученні до розроблення важливих документів закладі освіти». Адже тренінг є дієвою формою опанування знань, умінь та удосконалення навичок, сприяє потужності навчання, розвитку у педагогів умінь розв'язувати проблемні питання, пізнавати себе та інших, відпрацьовувати моделі поведінки у різних ситуаціях. Неформальне спілкування під час тренінгу відкриває багатогарнітність розвитку та розв'язання питання, стосовно якого організовано дану зустріч. Його проведення можливе як в позаурочний, так і в канікулярний період.

Зазначимо, тренінг, як і будь-яке навчальне заняття, має свою мету. Метою вищезазначеного тренінгу є опанування дієвими алгоритмами роботи з розвитку навичок командної професійної взаємодії в процесі обміну думок, конструктивного обговорення проблем, прийняття рішень та участь у розробці важливих документів.

Завдання тренінгу: засвідчити переваги командної співпраці в спільному обговоренні питань, прийнятті дієвих рішень та розробленні внутрішніх документів; підвищити особисту та колективну відповідальність за ухвалення обґрунтованих рішень та розробку вагомих документів; розвинути здатність до самореалізації, розвитку сильних сторін, продуктивної діяльності та командної взаємодії.

Робота з учасниками тренінгу запланована в малих групах (1 група – здобувачі освіти; 2 група – батьки; 3 група – працівники закладу освіти; 4 група – представники місцевої влади; 5 група – інші місцеві жителі). Цільовою групою є учасники освітнього процесу, представники громади. Їх кількість складає до 20 осіб. Заздалегідь підготовлене приміщення, матеріали та обладнання. Зокрема, серед матеріалів тренінгу: ватмани, наліпки, фломастери, скотч, папір, кулькові ручки на кожного учасника тренінгу, малюнки із зображенням ЗО та гори, роздруківка «Формула спільного успіху» та МЕТАплану. Серед обладнання та технічних засобів: комп'ютер, проєктор, екран, фліпчарт. Тривалість тренінгу – 2 год.

Структура тренінгу включає три частини: вступна, основна та заключна, кожна з яких містить ряд вправ.

Зміст вступної частини тренінгу передбачає його початок з виконання вправи «Привітання», метою якої є сприяння довіри серед присутніх один до одного, позитивного ставлення до подальшої роботи. Так, учасникам тренінгу пропонується поділитися чимось теплим, радісним та світлим (наприклад, сказати приємні слова один одному або зробити так, щоб на обличчі з'явилась посмішка). Час на виконання даної

вправи складає до 5 хв.

Оголошення теми, її актуальності, завдань та структури тренінга є наступним етапом, який має на меті ознайомити з роллю учасників освітнього процесу (ОП) у залученні до розроблення важливих документів освітньої установи. Тренером наголошується на тому, що якість діяльності ЗО немислима без розуміння шляхів розвитку установи та необхідності спільної участі учасників освітнього процесу у розробці документів, які визначають стратегію розвитку закладу. Саме розуміння, поділ та прагнення виконання цілей і завдань наближають до досягнення стратегічного розвитку закладу, сприяють колективному вирішенню питань, налагодженню якісної комунікації. Час, який відведено на виконання даного етапу, складає до 5 хвилин.

Зміст вступної частини включає ряд вправ. Серед них вправа на знайомство: «Я – у закладі освіти» [1, с.10]. Основною метою вправи є познайомити учасників між собою, дати можливість кожному з них презентувати себе та розповісти про свою роль у закладі. Для проведення вправи знадобляться такі матеріали та ресурси: аркуш формату А1 з малюнком установи; наліпки та маркери/ручки для кожного учасника. Ця активність займатиме 10 хвилин. Її перебіг включає наступне: на фліпчарт заздалегідь закріплений аркуш формату А1 – схематичний малюнок освітньої установи «Я – у закладі освіти». Кожному учаснику надається наліпка, на якій він зазначає своє ім'я та пропонується розмістити себе (наліпку з ім'ям) у закладі освіти (на «малюнку») відповідно до власної думки своєї ролі в ньому. Після представлення себе та коментування розміщення своєї наліпки, пропонуємо ряд питань для обговорення. Серед них: «Що нового ви дізналися про себе?», «Що нового ви дізналися про інших?», «Що нового ви дізналися про нас?», «Ми всі різні, однак дещо нас об'єднує. Що саме?», «Як називаються об'єднання людей?» (Спільнота, група, колектив, громада, команда та ін.). Виконання цієї вправи дає можливість відчувати позитивний настрій, встановити особистісні контакти, відчувати себе частинкою спільноти.

Наступна вправа вступної частини «Правила роботи в групі». Її ціль в акцентуванні уваги учасників на додержанні правил роботи в групі та створенні атмосфери доброзичливості й довіри. Для її проведення використовується ватман, маркери, фліпчарт. Всього ця активність займає 5 хвилини. Учасники, використовуючи метод мозкового штурму, по черзі формулюють правила спільної взаємодії, яких хотіли б дотримуватися на тренінгу. Правила, запропоновані під час обговорення, узагальнюються та заносяться на аркуш паперу, який розміщено на фліпчарті. Орієнтовними правилами роботи можуть бути такими: бути позитивним як до себе, так і до інших; говорити по черзі; бути активним; прислухатись до думки кожного; виявляти толерантність одне до одного; бути пунктуальними; дотримуватись конфіденційності; дотримуватись регламенту. Наявність правил роботи в групі підкреслить важливість взаєморозуміння і поваги між її учасниками.

Вступна частина тренінгу включає таку вправу як «Очікування» [4, с.13]. Під час її проведення дається можливість кожному з присутніх висловити свої сподівання або сумніви від тренінгу. Для цього необхідно використати аркуш формату А1 з малюнком «гори», наліпки та ручки для кожного учасника, фліпчарт. Присутнім пропонується написати на наліпках, чого вони очікують від тренінгу та розташувати їх поруч з підніжжям гори. За часом вправа триватиме близько 10 хвилин. Така вправа допоможе зрозуміти й конкретизувати свої очікування та створити позитивне середовище для досягнення поставлених цілей.

Основна частина тренінгу включає вправи, зміст яких спрямовано на визначення проблемного питання; пошук шляхів його розв'язання та розвиток практичного досвіду.

Першою такою вправою є мотиваційна вправа «Формула спільного успіху» [2]. Головна ціль вправи полягає в окресленні значення поняття «бути успішним», наголошуючи при цьому на понятті «участь»; сприянні формуванню позитивної психосоціальної атмосфери у групі; розвитку вміння працювати в команді. Проведення вправи передбачає надання роздруковок «Формула спільного успіху» й кулькових ручок для кожного учасника тренінгу аби вони мали змогу пояснити значення вислову «бути успішним/ою». Крім того, у відповідних колах записати тези-міркування на теми: «Мій успіх», «Успіх нашого закладу освіти», «Успіх нашої територіальної громади». Записи-тези внести до центрального перетину кіл (кола Вена). Виконання даної вправи займатиме 20 хвилин. По закінченню роботи груп обговорюються такі питання: «Які думки виникли у Вас стосовно виконання цієї вправи?», «Чи легко було продовжити речення «Бути успішним/ою»?», «Чи замислювались Ви щодо зв'язку успішності учасників ОП, закладу освіти, громади? Поясніть», «Чи є участь – базовою умовою досягнення спільного успіху?». Ця вправа допоможе учасникам зрозуміти суть поняття «бути успішним» наодинці або ж взаємодіючи в команді, задуматися над власними цілями та зрозуміти як дії кожного з нас впливають на успіх команди.

Друга вправа «Управління в закладі освіти» [2] має на меті визначити рівень участі учасників ОП в управлінні закладом освіти та планування конкретних дій щодо їх залучення до розробки важливих документів. Для її виконання необхідні такі матеріали та ресурси: ватмани, маркери, фліпчарти, наліпки. Дана вправа триває 30 хвилин та містить два етапи. На першому етапі групам необхідно подумати

й зафіксувати за допомогою МЕТАплану рівень участі кожного учасника процесу в управлінні освітньою установою. Другий етап передбачає розроблення конкретних дій, які сприятимуть залученню учасників ОП до розробки важливих документів освітньої установи. Результати представляються одним із представників кожної групи. Питаннями для обговорення є: «Чи важко було визначити рівень участі учасників ОП в управлінні закладом освіти?», «Які труднощі у Вас виникли при розробці конкретних дій, які б сприяли залученню учасників ОП до розробки важливих документів ЗО?», «Чи всі учасники ОП у повному обсязі здійснюють конкретні дії щодо участі в управлінні закладом освіти? Від чого це залежить?», «Чи залежить ефективність розвитку закладу освіти від спільних рішень, обговорень проблемних питань та розроблення документів учасників ОП?». Проведення такої вправи дає можливість побачити рівень участі усіх учасників в управлінні закладом, розробити конкретні стратегічні кроки з залучення менш активних груп або осіб, покращити процес внесення пропозицій й прийняття рішень. До того, така вправа сприятиме підвищенню рівня відкритості, колегіальності та демократичності в питанні розроблення документів.

Завершення основної частини тренінгу здійснюється за допомогою вправи «Страва» [4, с.49]. Її ціль – розвинути вміння кожного учасника розглядати інтереси інших. Для цього необхідно мати: ватмани, маркери, фліпчарти, наліпки. Кожній групі запропоновано придумати та зобразити нову страву, склад якої б відповідав побажанням і смакам усіх учасників групи. Презентація страви іншим групам розпочинається з представлення назви, складу тощо. Час виконання даної вправи складає 15 хвилин. По закінченню представлення групами доробок обговорюється ряд питань: «Чи сподобалась вам працювати над цією вправою?», «Чи не виникли у вас труднощі під час виконання даної вправи?», «Як вам працювалося у групах?», «Чи всі учасники активно виконували це завдання?», «Чи всі смаки були враховані?».

Як результат, така вправа розвиває вміння враховувати інтереси та погляди кожного члена команди, формує навички взаємодії та співпраці, стимулює колегіальний підхід до спільного розроблення документів та прийняття рішень.

До змісту заключної частини тренінгу включено вправи, метою яких є рефлексія на проведений тренінг.

У вправі «Мої відчуття» [4, с.89] учасники заходу з'ясовують рівень досягнення поставленої ними мети. Використовуючи той самий аркуш формату А1 з малюнком «гори», що був на початку тренінгу, учасникам пропонується дати відповіді на 2 запитання: «Як ви себе почуваете?», «Чи досягли ви бажаного результату?» та закріпити прапорець на малюнку з горою залежно від того, на скільки справились їх очікування. Виконуємо дану вправу протягом 10 хвилин. Вищезазначена вправа створює умови для рефлексії та аналізу досягнення результатів, дає можливість підсумувати свої знання, навички й враження від тренінгу.

Завершальним кроком є права «Побажання» [4, с.89]. Її основна мета полягає у формуванні позитивних вражень в учасників від тренінгу. Для цього протягом 5 хвилин присутнім пропонується висловити свої слова подяки та побажань один одному.

Отже, за умови дотримання методики проведення тренінгу та його чіткої організації таке заняття сприятиме формуванню практичної майстерності, створенню позитивного мікроклімату в колективі, підвищить якість ОП та якість опанування рівнем знань освітан.

Варто зазначити, що певні аспекти у вимозі 4.2 «Формування відносин довіри, прозорості, дотримання етичних норм» також потребують покращення, зокрема незадоволеність часткою здобувачів освіти психологічним станом в закладі освіти, доступністю до спілкування з керівництвом та незнання про можливість звернення до нього, відвідування батьками шкільного сайту. Тому, як показує педагогічна практика, в першу чергу, необхідно забезпечити відповідний рівень підготовки педагогічних працівників з питань налагодження комунікації. Така підготовка може бути здійснена через участь у серії вебінарів – найпопулярнішої форми дистанційного навчання серед педагогів. Вебінари відкривають можливість займатися самоосвітою у зручний час, незалежно від географічного розташування; дозволяють активно спілкуватися та обмінюватися досвідом з колегами.

Тому, пропонуємо програму серії вебінарів «Налагодження ефективної комунікації та взаємодії учасників освітнього процесу». Дані заходи спрямовані на розвиток фахових компетентностей педагогічних працівників, адміністрації ЗО, практичних психологів й соціальних педагогів з питань комунікації та взаємодії між усіма учасниками. По завершенню серії вебінарів очікується, що учасники досягнуть таких результатів: отримають глибше розуміння щодо особливостей впровадження та використання сучасних інструментів та технологій у роботі для побудови дієвої комунікації в ході міжособистісної взаємодії; розвинуть здатність адаптуватися до конкретних потреб і можливостей в освітній діяльності; впровадять набуті знання та вміння в практичну діяльність.

Структура серії вебінарів включає чотири модулі, кожен з яких фокусується на розгляді двох тем. Так, перший модуль «Налагодження ефективної комунікації та спільності учасників ОП» складатиметься

з двох тем. Перша з них – «Комунікація і взаємодія у педагогічній діяльності» розглядає роль комунікації в педагогічній діяльності та її вплив на взаємодію між педагогами та здобувачами освіти. Опанування цими знаннями стимулюватиме розвиток здатності розуміти важливість ефективної комунікації в освітньому процесі та вміння застосовувати їх для поліпшення міжособистісної взаємодії. Друга тема «Сучасні інструменти та технології організації педагогічної комунікації» спрямована на вивчення та практичне впровадження сучасних інструментів та технологій для поліпшення процесу комунікації. Під час цієї теми учасники вебінару зможуть здійснити огляд та проаналізувати можливості інноваційних засобів спілкування між усіма учасниками. Дізнаються як використовувати соціальні медіа, онлайн-платформи та інші цифрові інструменти, що значно полегшить та розширить можливості спілкування та взаємодії в освітній діяльності.

Другий модуль «Комунікація учасників ОП з керівництвом закладу освіти: спілкуємось та взаємодіємо правильно» містить дві наступні теми. Перша тема «Право учасників освітнього процесу на звернення до керівника закладу: види звернень та їх особливості» дозволить цільовій аудиторії детально вивчити права учасників ОП на звернення до керівника закладу, ознайомитись з різновидами звернень та їх особливостям. До того ж вони дізнаються як правильно користуватися цими правами. Наступна тема другого модуля «Порядок подання звернень до керівництва закладу». Її мета – ознайомити учасників заходу з основними вимогами до звернень та з процедурою подачі звернень до керівника закладу. Це дозволить ефективно й відповідно до встановлених норм подавати звернення до адміністрації закладу та дотримуватися усіх необхідних процедур.

Третій модуль «Комунікація закладу освіти з батьками: техніки для підтримки зворотного зв'язку» представлений темами: «Батькам про можливості дієвого спілкування засобами шкільного сайту» та «Навчаємося вчитися працювати з сайтом закладу: практичні поради». Розгляд першої теми надає можливість педагогам й керівництву закладу акцентувати батькам на перевагах та перспективах спілкування з освітньою установою через використання шкільного сайту та отримання вчасної інформації про освітній процес своєї дитини завдяки даному онлайн інструменту. В основі другої теми – практичні поради батькам здобувачів освіти щодо того, як легко і швидко можна навчитися користуватися сайтом освітньої установи. Учасники отримують конкретні інструкції та поради щодо дієвого використання цього інструменту, що сприятиме отриманню актуальної інформації та забезпеченню ефективної комунікації.

Четвертий модуль «Механізми формування позитивної психосоціальної атмосфери в ЗО» також вивчає дві теми. Перша тема «Формула ідеального колективу» спрямована на розгляд ключових складових психологічного комфорту в закладі. Під час розгляду цієї теми аналізуються фактори, ключові поняття та принципи, які лежать в основі позитивного психологічного клімату і як вони впливають на результати навчання й взаємовідносини між учасниками ОП. Друга тема передбачає проведення міні-тренінгу «Психологічний комфорт учасників освітнього процесу в ЗО». Його мета полягає у створенні сприятливого та позитивного психологічного середовища для всіх учасників ОП. За допомогою різних методів та практичних інструментів учасники отримують конкретні поради для покращення взаємин в колективі.

Отже, серія вебінарів – є корисним і актуальним інструментом, який дає можливість висвітлити й розглянути проблемні питання, що потребують уваги й покращення.

Потребує покращення у вимозі 4.4 «Організація освітнього процесу на засадах людиноцентризму, прийняття управлінських рішень на основі конструктивної співпраці учасників освітнього процесу, взаємодії закладу освіти з місцевою громадою» питання забезпечення розподілу навчального навантаження у розкладі занять, враховуючи вік здобувачів освіти. З цією метою пропонуємо методичні рекомендації – документ, який міститиме систему порад, методичних вказівок та рекомендацій для керівників ЗО та їх заступників щодо розробки оптимального розкладу занять. Адже вважаємо такий документ інструментом для розв'язання даного питання та покращення ситуації.

Розроблення методичних рекомендацій передбачало ряд наступних кроків.

По-перше, було детально проаналізовано проблему, що виникла в ЗО через опрацювання зібраних даних, спостереження та визначення головних факторів, що призвели до її виникнення.

По-друге, після аналізу було визначено мету та завдання методичних рекомендацій. Метою такого документа є забезпечення раціонального розподілення навчального навантаження між уроками та днями тижня; забезпечення фізичного та психологічного комфорту учасників ОП через зменшення стресу та перенавантаженості здобувачів освіти; врахування індивідуальних особливостей та потреб шляхом створення гнучкого розкладу. До задач методичних рекомендацій було віднесено: 1) опрацювання санітарних норм, методичних рекомендацій щодо навчального навантаження для різних вікових груп відповідно до законодавства; 2) проведення аналізу чинного розкладу занять; 3) розробка конкретних рекомендацій щодо покращення навчального навантаження в розкладі занять, враховуючи вік та індивідуальні особливості здобувачів освіти.

По-третє, було розроблено методичні рекомендації, які включають практичні поради, методи та інструменти для їх вирішення та сприяють оптимальному навчальному навантаженню в розкладі занять, враховують вікові та індивідуальні особливості учнів, забезпечують збалансований та продуктивний ОП.

Структура документа включає чотири розділи. Перший розділ «Загальні положення» присвячений загальному огляду методичних рекомендацій та представленням мети, спрямованої на оптимізацію розподілу навчального навантаження в розкладі занять, з обов'язковим урахуванням вікових параметрів здобувачів освіти, їх потреб та пропозицій. Другий розділ «Загальні принципи розробки розкладу занять» включає опис законодавчих норм, які окреслюють максимальне навантаження здобувачів освіти, тривалість занять та перерв, а також інші параметри, що повинні бути дотримані. Крім того, акцентується увага на понятті «розклад занять» та визначаються його задачі. Третій розділ «Вимоги до розкладу занять» налічує опис вимог процесу планування дня, тижня, враховуючи розподіл предметів, уроків, та перерв. Керівникам закладів освіти пропонуються поради стосовно забезпечення збалансованого розподілення навчального навантаження. Даний розділ доповнений пунктом із залученням учасників ОП до розробки розкладу занять. Даний підхід надає можливість учасникам ОП висловлювати свої ідеї та варіанти щодо формування дієвого поточного розкладу занять за будь-якою формою навчання та вносити зміни у разі непередбачуваних обставин й у разі можливості. Четвертий розділ «Моніторинг та внесення коригувань» містить рекомендації стосовно проведення регулярного моніторингу й відстеження дієвості розкладу занять з метою постійного удосконалення, забезпечення найкращих умов для навчання учасників ОП.

Отже, наявність чітких методичних рекомендацій стосовно складання оптимального та гнучкого розкладу занять для керівництва ЗО створює передумови для покращення певних аспектів освітнього процесу: забезпечує більш дієве використання часу та розподілення ресурсів в установі; знижує стомлюваність як педагогів, так і здобувачів освіти, і як наслідок призводить до збільшення продуктивності; підкреслює важливість індивідуального підходу та врахування вікових потреб; забезпечує можливість спільного планування та чітку комунікацію серед зацікавлених сторін; дозволяє виділити пріоритетні напрямки для подальших змін та коригувань тощо.

Підсумовуючи викладене вище, варто зазначити, що вдосконалення фахового розвитку педагогів є невід'ємною складовою сучасної освіти. Лише через цілеспрямований професійний розвиток педагогів можна гарантувати найкращі умови для усіх учасників освітнього процесу та досягнення високих стандартів освіти. Для цього управлінські процеси закладу освіти повинні бути спрямовані на створення сприятливого середовища, де педагоги матимуть можливість систематично та постійно розвивати свої професійні навички та компетенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Горова, А., Єлігулашвілі М., Копіна О. (2019). Інструменти діалогу у виробленні ефективних рішень на рівні громади: методичний посібник для тренерів тренінгу (с. 10). Київ. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/e/452815.pdf>

Гриньова, М. В., Дятленко С.М. (2022). Програма курсу за вибором для учнів і учениць 8 (9) класів «Навчаємось жити в громаді»: навчально-методичний посібник (с. 44 с.) Київ.

Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 23.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

Копитко, М. І., Томаневич, Л. М. (2017). Тренінги з менеджменту: навчально-методичний посібник (с. 13-89). Львів: ЛьвДУВС.

REFERENCES

Horova, A., Yelighulashvili M., Kopina O. (2019). Instrumenty dialohu u vyroblenni efektyvnykh rishen na rivni hromady: metodychnyi posibnyk dlia treneriv treninhu (s. 10). Kyiv. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/e/452815.pdf>

Hrynova, M. V., Diatlenko, S.M. (2022). Prohrama kursu za vyborom dlia uchniv i uchenyts 8 (9) klasiv «Navchayemos zhyty v hromadi»: navchalno-metodychnyi posibnyk (s. 44 s.) Kyiv.

Profesiinyi standart za profesiiami «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)», zatverdzhenyi nakazom Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy № 2736 vid 23.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

Kopytko, M. I., Tomanevych, L. M. (2017). Treninhy z menedzhmentu: navchalno-metodychnyi posibnyk (s. 13-89). Lviv: LvDUVS.

Viktoriia Kruglyanko,

methodologist of the scientific and methodological laboratory of management activity and Quality Assurance of Education, Lecturer at the Department of Philosophy of Education Odessa Regional Academy of In-Service Education,
 м. Odessa, Ukraine
v-11-2a-3d-45@ukr.net

PEDAGOGICAL DEVELOPMENT AS A STRATEGIC DIRECTION OF IMPROVING MANAGEMENT PROCESSES IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS BY MEANS OF SELF-ASSESSMENT

Abstract. *The article reveals the role of professional development of teachers as a strategic direction for improving management processes in general secondary education institutions. The attention is focused on the results of self-assessment of management affairs and their impact on the professional development of teachers by means of self-assessment. An integrated approach to pedagogical development is proposed through the developed set of educational and methodological measures and practical recommendations aimed at improving the professional skills and efficiency of management processes in the field of general secondary education.*

Key words: *management processes, self-assessment, professional development of teachers.*

Дата надходження до редакції 15.12. 2023

© Круглянко В. П., 2023

УДК 37.013.77:159.9.018(45)

Кузнєцова Оксана Володимирівна,
 кандидат психологічних наук, доцент,
 проректор з науково-педагогічної
 та соціально-гуманітарної діяльності
 КЗВО «Одеська академія неперервної освіти
 Одеської обласної ради»,
 м. Одеса, Україна
ovkuznetsova478@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4240-7004>

ТРАВМОПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ : ПРИНЦИПИ, МОДЕЛІ, ТЕХНІКИ

Анотація. У статті розглянуто деякі теоретико-методичні та практичні аспекти травмопедагогічного підходу як способу організації освітнього процесу, а саме: конкретизовано принципи, за яких можлива реалізація такого підходу; запропоновано орієнтовні базові моделі, що можуть бути підґрунтям для створення відповідних практичних інструментів (завдань, вправ, прийомів, ігор, технік тощо), які можуть бути використані у освітньому процесі.

Травмопедагогічний підхід – система настанов, принципів, форм та прийомів роботи з учнями, які б дозволяли трансформувати психічні реакції, викликані переживанням емоційно важкого досвіду. Це спосіб організації освітнього процесу, що зорієнтований на подолання психотравматичних реакцій та стимулювання післятравматичного особистісного зростання. Реалізація травмопедагогічного підходу передбачає дотримання певних принципів, що визначають аспекти освітнього процесу, чутливі для опрацювання травматичного досвіду людини. На основі аналізу літератури з проблеми психотерапії травми визначено, що принципами травмопедагогічного підходу є: пріоритет фізичної і психологічної безпеки; першочерговість контакту, побудови надійних і прозорих стосунків, які сприяють довірі, прийняттю, саморозкриттю та співпраці; допомога у конструюванні особистого, соціального нарративу зцілення, трансформації та зростання; відновлення і збереження звичного ладу життя; орієнтація на підтримку психоемоційних та тілесних ресурсів, стимулювання позитивних переживань, комфортних тілесних відчуттів; інтеграція особистісно-когнітивно-чуттєво-тілесного досвіду в процесі вивчення навчального матеріалу. Урахування цих принципів забезпечує умови, необхідні для організації освітнього процесу, де можуть бути застосовані травмофокусовані інтервенції.

Моделі, що можуть бути підґрунтям для створення відповідних практичних інструментів

для застосування у освітньому процесі в травмопедагогічному підході, передбачають аналіз складових травматичної реакції та механізмів її трансформації. Запропоновано модель активностей щодо трансформації травматичної реакції, відповідно до її структури, запропонованої П. Левіним. З урахуванням цього розроблені ігри, техніки тощо мають містити стимули, що активізують процес трансформації травматичної реакції та вивільнення від впливу психотравми на біологічному, фізіологічному, психічному рівнях.

Ключові слова: травмопедагогічний підхід, учні, освітній процес, психічна травма, , травматична реакція, травматичний досвід.

Тривала російсько-українська війна гостро ставить питання пошуку шляхів протидії її руйнівним наслідкам у всіх сферах життєдіяльності задля забезпечення ефективного національного спротиву України. Розуміння важливості збереження та зміцнення психічного здоров'я нації у цих умовах з перших днів широкомасштабної війни спонукало фахівців – психологів, психотерапевтів, психіатрів – до найширшого розповсюдження відомостей про психічну травму і способи її подолання серед різних верств українського суспільства. Освіта є простором, де такі специфічні знання були і залишаються вкрай затребуваними, оскільки їх дієве застосування створює необхідні передумови реалізації основних завдань діяльності, адже набуття знань і розвиток компетентностей здобувачів освіти можливі тільки за умови забезпечення достатнього рівня їх психосоціального благополуччя. Тому проведена психопросвітницька робота серед педагогів, батьків, учнів щодо роз'яснення сутності психічної травми як явища, її симптоматики, механізмів формування, наслідків, способів стабілізації психоемоційного стану людини тощо, є надзвичайно цінним внеском у забезпечення сталості та ефективності освіти й розвитку людського капіталу в умовах війни. На сьогодні, в цілому, можна засвідчити значні зусилля педагогічної спільноти щодо поглиблення психологічної компетентності з проблематики психічної травми та психосоціальної підтримки, що, безумовно, є важливим напрямом роботи і в подальшому.

Загальновідомо, що освіта як соціально інституціоналізована система відіграє надважливу роль у розвитку особистості та суспільства і масово охоплює значну частину українського суспільства. Відтак, для вирішення завдань щодо протидії впливу психотравматизації й хронічного стресу та психопрофілактики розвитку психотравми у дітей і дорослих, доцільним є поширення травмофокусованих здоров'язбережувальних практик саме в освітньому процесі, що потребує розробки проблематики травмопедагогічного підходу на рівні теорії, методики та практики.

Необхідність поєднання в педагогічній роботі освітньої, корекційної, розвивальної, психотерапевтичної функцій зумовлена логікою і закономірностями процесу психотравматизації, які значною мірою вивчені та описані у психотерапії. Аналіз психотерапевтичної літератури з проблематики психотравми засвідчує, що опрацювання травматичного досвіду не може бути здійснено лише на рівні стабілізації психоемоційного стану людини, важливо активізувати механізми глибинної трансформації травматичних реакцій.

Під психічною травмою розуміється інтегрована система реакцій у відповідь на травмуючі події, які виходять за межі «звичайного» життєвого досвіду, містять загрозу життю чи фізичній цілісності або передбачають близький особистий контакт з насильством і смертю [2, с. 63]. Сама травмуюча ситуація позначається як подія, що загрожує життю людини або можуть призвести до серйозної фізичної травми чи поранення; взаємопов'язані зі сприйняттям фізичного насильства щодо інших людей; мають відношення до впливу або інформації про вплив шкідливих чинників середовища [9, с. 5]. Найчастіше серед емоційних маркерів переживання травмуючих обставин вказується сильний страх, жах, відчуття безпорадності. Вказується на зв'язок психологічної травми з екзистенціальною кризою, втратою сенсу, появою відчуття «втрати ґрунту під ногами». Важливим елементом переживання психологічної травми є розрив, порушення цілісності, безперервності та когерентності [5, с. 85, 101].

Говорячи про використання можливостей освітнього процесу у подоланні наслідків психотравматизації на рівні загальних положень, необхідно взяти до уваги вікові особливості здобувачів освіти. Відомо, що в контексті переживання психотравмуючих подій діти є найбільш вразливою групою. Дубровинський Г. Р., досліджуючи явища «діти війни» в Україні наголошує на зростанні ролі насильства у формуванні молодого покоління та визначає фізіологічні, психологічні, соціальні наслідки цього процесу відповідно до віку [3, с. 21-22]. В узагальненому вигляді можна окреслити наступні прояви, що властиві для дітей, які пережили травмуючі ситуації на війні: підвищена агресивність, переважно погіршений настрій, висока тривожність та наявність страхів, нестійкість почуттєвої сфери, легке коливання емоцій та їх надмірна сила, бійки, конфлікти з оточуючими, низька шкільна успішність, пропуски уроків без поважних причин, надмірна замкненість [2, с. 21]. Така симптоматика з педагогічних позицій часто сприймається як погана вихованість, ситуативне порушення поведінки і соціальних норм. Натомість, ці прояви є індикаторами змін у психічному функціонуванні, що потребують використання певних форм та прийомів роботи з учнями. Саме тому діти, які мають травматичний досвід, потребують специфічного підходу у роботі з ними.

Усвідомлення необхідності надання найширшої допомоги дітям, які є постраждалими внаслідок психотравмуючих ситуацій, зокрема, і в контекстах освіти, призвело до розвитку педагогічних концепцій, які узагальнено позначаються як педагогіка травми. Зокрема, один з сучасних дослідників і практиків травмопедагогіки Мартін Штраубе зазначає, що вона полягає у підтримці дітей в освітньому процесі, враховуючи досвід психотравматизації, навчання їх способам розуміння себе, власних можливостей, емоцій, поведінки, а також у відновленні довіри до дорослих [10].

Узагальнюючи теоретичні дані про психотравму та ідеї травмопедагогіки, можна запропонувати для розгляду, як один з можливих, травмопедагогічний підхід у освітньому процесі як систему настанов, принципів, прийомів у роботі з учнями, які б дозволяли трансформувати психічні реакції, викликані переживанням емоційно важкого досвіду. Травмопедагогічний підхід можна розглядати як спосіб організації освітнього процесу, що зорієнтований на подолання психотравматичних реакцій та стимулювання післятравматичного особистісного зростання учня. Запровадження у освітньому процесі травмопедагогічного підходу, що передбачає розробку на основі теоретично обґрунтованих моделей травмоутливих інтервенцій та створення оптимальних умов для їх застосування у практиці, дозволить активізувати універсальні механізми подолання психотравми, підвищити рівень психогігієнічних знань у здобувачів освіти, сформувати здоров'язбережувальну компетентність.

У цій статті розглядаються деякі теоретико-методичні та практичні аспекти травмопедагогічного підходу як способу організації освітнього процесу, а саме: конкретизовано принципи, за яких можлива реалізація такого підходу; запропоновано орієнтовні базові моделі, що можуть бути підґрунтям для створення відповідних практичних інструментів (завдань, вправ, прийомів, ігор, технік тощо), які можуть бути використані у освітньому процесі.

Сучасна психотерапевтична література, яка презентує досвід успішної практики в роботі з травмою, містить опис умов, що необхідні для зміцнення постраждалої людини. Відповідно, базові передумови травмотерапевтичного процесу, які сприяють опрацюванню травматичного досвіду, є важливими і засадничими для врахування у освітньому процесі, що має травмофокусований характер. Тут можна виокремити наступні позиції. Загально визнаною у питанні подолання психотравми є роль соціальної підтримки, довірливих і надійних стосунків. Одна з відомих сучасних дослідниць вказаної проблематики Джудіт Герман наголошує на тому, що основою видужання є здобуття влади над своїм життям та побудова нових зв'язків. Отже, видужання від психотравми можливе лише в контексті стосунків, оскільки у відбудованих зв'язках з іншими людьми постраждала людина відновлює психологічні функції, пошкоджені або деформовані внаслідок травматичного досвіду: здатність довіряти, автономію, ініціативність, спроможність, ідентичність та приватність [2, с. 231]. Психоаналітичний погляд на травму дає знання глибинної природи цього явища, де центральне місце займає питання психологічного захисту від травматичних переживань. Дисоціація як один з механізмів захисту психіки від нестерпних переживань, пов'язаних із травмою виявляється у несвідомій дезінтеграції окремих аспектів психічної реальності. Це означає, що є перешкода до інтеграції елементів свідомості (когнітивних процесів, емоцій, відчуттів, уяви), які зазвичай, у нетравмованій психіці, є єдиними. Тому час від часу у постраждалої людини спалахують окремі спогади, які викликають переживання певних відчуттів, що зовсім не пов'язано з поведінковим контекстом [4, с. 14]. З таких позицій, саме інтеграція внутрішнього досвіду стає процесом вивільнення патогенної енергії та звільнення психіки людини від несвідомої влади травматичного досвіду. Представники нарративної психології підкреслюють роль особистого нарративу як стратегії адаптації до травматичного досвіду постраждалої людини, а також вплив соціального і культурного нарративу, оскільки досвід людини підтримується способами виробництва смислу, характерними для певної культури. При цьому нарратив є ментальною структурою, яка допомагає зберігати послідовність і порядок, відновлювати безперервність у світосприйнятті, розумінні себе і свого життя [5, с. 230, 239, 241]. На важливості відновлення безперервності як механізму подолання психотравми, наголошують ізраїльські психотерапевти; при цьому визначають психофізіологічну, когнітивну, функціональну, соціальну безперервність [1, с. 30-31]. Широко поширеною в контексті проблематики психотравми є ідея ресурсів як сукупності внутрішніх і зовнішніх данностей, які переживаються людиною як відчуття своєї сили, здатності подолати складні життєві ситуації. Це позитивне відчуття, що надає можливість підтримувати себе і власну цілісність при переживанні травматичної ситуації. Серед значного розмаїття прийомів роботи з ресурсами виокремимо тілесний вимір як базовий, адже не випадково одним з найбільш впливових у травмотерапії є тілесноорієнтований напрям. Американський дослідник проблеми психотравми і автор методу тілесно-орієнтованої процесуальної терапії травми Пітер Левін переконливо засвідчує важливість уваги до тілесних відчуттів для звільнення від травматичних реакцій, оскільки вони мають біологічний базис [7, с. 65].

Отже, наведені позиції зі сфери психотерапевтичного знання щодо передумов, механізмів подолання

психотравми та опрацювання травматичного досвіду, можуть бути розглянуті в контексті окреслення принципів травмопедагогічного підходу в освітньому процесі. Вдалий приклад такого поєднання демонструє Мартін Штраубе, який зазначає, що основним аспектом педагогічної роботи з дітьми, які пережили психотравмуючі події, є відновлення довіри до дорослих. У зв'язку з цим він виокремлює наступні ключові аспекти травмопедагогіки:

- позитивне ставлення до дитини;
- підтримуючі, стабільні, надійні стосунки;
- прозорість у стосунках;
- можливість дитині обирати та спільно приймати рішення у тому, що вона робить;
- ритмічна організація, цикличність;
- гра;
- творчість [10].

В контексті аналізу основоположних засад травмопедагогічного підходу як способу побудови освітнього процесу, що зорієнтований на подолання психотравматичних реакцій та стимулювання післятравматичного особистісного зростання учня, на наш погляд, ключовим фокусом має стати увага до стосунків; до особистого, соціального і культурного нарративу; до способу життя у різних вимірах безперервності; до ресурсів в цілому, зокрема до тілесних ресурсів, до інтеграції внутрішнього досвіду. Виходячи з цього, реалізація травмопедагогічного підходу в освітньому процесі передбачає дотримання певних принципів:

- пріоритет фізичної і психологічної безпеки;
- першочерговість контакту, побудови надійних і прозорих стосунків, які сприяють довірі, прийняттю, саморозкриттю та співпраці;
- допомога у конструюванні особистого, соціального нарративу зцілення, трансформації та зростання;
- відновлення і збереження звичного ладу життя;
- орієнтація на підтримку психоемоційних та тілесних ресурсів, стимулювання позитивних переживань, комфортних тілесних відчуттів;
- інтеграція особистісно-когнітивно-чуттєво-тілесного досвіду в процесі вивчення навчального матеріалу.

Наведені положення відповідні ключовим ідеям Концепції «Нова українська школа», що базується на реалізації особистісно орієнтованого, інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного та ігрового підходів у освітній практиці [8]. Разом з тим, травмопедагогічний підхід дозволяє спрямувати потенціал освітнього процесу НУШ на вирішення нагальних завдань психопрофілактики та подолання наслідків психотравматизації дітей та молоді в умовах війни [6, с. 148]. Важливість опрацювання травматичного досвіду дитини через різноманітні активності, що можуть бути частиною освітнього процесу, підкреслюється закономірностями впливу психотравми і переживання хронічного стресу на функціонування когнітивної, емоційної, поведінкової, соціальної сфер особистості, що характеризується суттєвим погіршенням і зниженням показників розвитку.

В цій статті зупинимо увагу на можливих формах практичної реалізації тих принципів травмопедагогічного підходу, які стосуються ресурсоорієнтованості освітнього процесу та інтеграції внутрішнього досвіду в процесі вивчення навчального матеріалу.

Подолання негативних наслідків впливу переживання психотравмуючих подій передбачає активізацію механізмів трансформації травматичної реакції. На думку Пітера Левіна, існують чотири компоненти травми, які завжди будуть в певній мірі виявлятися у будь якій травмованій людині: *гіперзбудження; спазми; дисоціація та заперечення; відчуття безпорадності, нездатність діяти чи заціпенілість*. Разом ці компоненти формують ядро травматичної реакції. Саме вони першочергове з'являються, коли відбувається травмуюча подія [7, с. 30-32].

Трансформація травматичних реакцій і подолання негативного впливу травми відбувається через відповідні психічні, психофізіологічні та біологічні процеси, які можна активізувати цілеспрямовано під час освітнього процесу, створюючи певні стимули (завдання, питання, ілюстративний матеріал тощо). Узагальнення відомостей в сфері травмотерапії дозволяє визначити такі способи трансформації різних компонентів психотравми:

Гіперзбудження – розрядка напруження (сміх, сльози, тряска, тепло/жар, фізична активність);

Спазм – розширення (потягування, вивільнення дихання, розслаблення, перенесення уваги, переключення, розширення куту зору, роздивляння деталей, розширення горизонту).

Дисоціація та заперечення – інтеграція (увага до поєднання зовнішнього і внутрішнього, відчуття «тут і тепер», інтеграція відчуття тіла та простору, інтеграція нових знань та особистісно-емоційного досвіду, ідея цілісності та неперервності життя, цілісності світу).

Відчуття безпорадності, нездатність діяти чи заціпенілість – рух (зовнішній і внутрішній), оживання, пробудження енергії (відчуття тіла і їх зміни, спостереження за природою навколи і природою всередині, мікрорухи), тепло (фізичне і емоційне), творчість, спонтанність, свобода, переможна історія життя, ідея розквіту, відродження, зцілення.

Усі перелічені процеси трансформації травматичної реакції не торкаються напряму травматичної історії і не передбачають глибокого втручання у внутрішній світ дитини, яка постраждала у психотравмуючих обставинах. Активізація універсальних психічних, психофізіологічних та біологічних процесів, які допомагають зціленню від травми, під час освітнього процесу, має носити не персоніфікований характер, а дидактичний, реалізований у парадигмі навчання на досвіді. Усі ефекти, що виникають у просторі трансформації травматичної реакції можуть бути усвідомлені, осмислені та переведені у сферу знань про себе і людину як таку, про можливості її тіла і психіки, про складні зв'язки між внутрішнім і зовнішнім, про способи контакту з собою та іншими, про ресурси самодопомоги і збереження здоров'я у різних обставинах життя.

Зважаючи на руйнівний вплив дисоціації як травматичної реакції, підкреслимо важливість впровадження у освітньому процесі тих способів роботи, які посилюють різні аспекти інтеграції як внутрішнього досвіду. Значний потенціал реалізації травмопедагогічного підходу тут надають інтегровані курси, наприклад, курс «Я досліджую світ» у початковій школі, де інтеграція знань різних освітніх галузей, зокрема, і здоров'язбережувальної, створює широку палітру можливостей використання прийомів роботи із трансформації травматичної реакції під час вивчення більшості тем. Такий підхід може бути застосований і в предметному навчанні, зважаючи на тематичний принцип організації освітнього процесу у початковій школі, що передбачає проведення тематичних днів, тижнів, місяців, в межах яких відбувається тематична інтеграція знань і відомостей з різних освітніх галузей. Як приклад тематичного контексту, сприятливого для травмопедагогічного підходу, можна зазначити тематичний місяць «Способи пізнання», «Зміни», тематичний тиждень «Мова символів», «Рух і час» (2 клас).

Питання розробки конкретних способів роботи на уроці, які б мали травмофокусований характер, та систематизації даних про їх вплив на сьогодні має відкритий характер і є перспективою у подальшій роботі. Важливими є вправи, завдання, які стимулюють інтеграцію різних компонентів психічного процесу (відчуття, поведінка, емоції, думки, образ) як спосіб подолання реакції дисоціації. Наведемо приклади вправ, які часто використовуються на уроці в початковій школі та мають травмотерапевтичний ефект. Вправа «Рух в образі тварини» – пропонується знайти образ привабливої тварини і порухатися в цьому образі, відчуваючи внутрішній імпульс тіла до руху (*подолання травматичної реакції безпорадності та заціпеніння*). Гра «Живі картинки» – дітям роздають малюнки із зображеннями способів турботи про своє тіло; учні розглядають картинку, а потім відтворюють рухами чи позою те, що там зображено, а іншим – відгадати, про що мова (*подолання травматичних реакцій спазму, дисоціації, безпорадності та заціпеніння*).

Як основу для самостійного проектування таких завдань, вправ, технік можна використовувати п'ятикомпонентну модель SIBAM, розроблену Пітером Левіном [7, с. 30-32]. Модель спрямована на те, щоб інтегрувати внутрішній досвід через активізацію різних каналів отримання інформації – від фізичних відчуттів до думок: Sensation – Відчуття, Image – Образ, Behaviour – Поведінка, Affect – Афект, Meaning – Смысл. Прикладом є техніка-інтеграція «Осінь». Учням пропонується комплекс завдань на інтеграцію внутрішнього досвіду: «*Уявіть або згадайте* свою прогулянку в осінньому парку. Чи вам *приємно* про це думати? Відчуйте, як шелестить листя, *покажіть* пальчиками як тремтять листочки, як вони падають на землю. Уявіть, як вітер колише гілки, покажіть своїми ручками, як вони *рухаються*. Відчуйте, як дерева міцно тримаються своїми коренями в землі. *Уявіть*, що ваші стопи – така ж міцна опора для вашого тіла як корені для дерев. Зосередьте увагу на стопах. *Що відчуваєте* в носочках, в п'ятах? *Розімініть* свої ніжки. *Уявіть*, що ви йдете по доріжці і ногами розгрібаєте осіннє листя. Спробуйте це *зробити зараз*. Відчуйте, як листя ворухиться під ногами. Спробуйте згадати *запах листя*. Чи *приємне* таке *відчуття*? Покажіть, де в тілі найбільш спокійне і комфортне місце, де зараз *приємне* відчуття. Який *настрій* зараз виникає? Прислухайтесь до себе, які *почуття* з'являються? *Скажіть або покажіть* на малюнку. А тепер *намалюйте* свою картину осені. Коли дивитесь на свою картину, які *думки виникають?*». Варто підкреслити, що робота за цією технікою відбувається у невимушеній обстановці, без надмірного втручання у сферу важких емоційних переживань, без активізації травматичної історії.

Використання таких прийомів роботи з учнями початкових класів дозволить посилити психоемоційний ресурс, набути знань щодо здоров'я і добробуту, розвинути здоров'язбережувальну компетентність.

Отже, травмопедагогічний підхід – система настанов, принципів, форм та прийомів роботи з учнями, які б дозволяли трансформувати психічні реакції, викликані переживанням емоційно важкого досвіду. Це спосіб організації освітнього процесу, що зорієнтований на подолання психотравматичних реакцій

та стимулювання післятравматичного особистісного зростання.

Реалізація травмопедагогічного підходу передбачає дотримання певних принципів, що визначають аспекти освітнього процесу, чутливі для опрацювання травматичного досвіду людини. На наш погляд, такими принципами є: пріоритет фізичної і психологічної безпеки; першочерговість контакту, побудови надійних і прозорих стосунків, які сприяють довірі, прийняттю, саморозкриттю та співпраці; допомога у конструюванні особистого, соціального нарративу зцілення, трансформації та зростання; відновлення і збереження звичного ладу життя; орієнтація на підтримку психоемоційних та тілесних ресурсів, стимулювання позитивних переживань, комфортних тілесних відчуттів; інтеграція особистісно-когнітивно-чуттєво-тілесного досвіду в процесі вивчення навчального матеріалу. Урахування цих принципів забезпечує умови, необхідні для організації освітнього процесу, де можуть бути застосовані травмофокусовані інтервенції.

Моделі, що можуть бути підґрунтям для створення відповідних практичних інструментів для застосування у освітньому процесі в травмопедагогічному підході, передбачають аналіз складових травматичної реакції та механізмів її трансформації. З урахуванням цього розроблені вправи, ігри, техніки тощо мають містити стимули, що активізують процес трансформації травматичної реакції та вивільнення від впливу психотравми на біологічному, фізіологічному, психічному рівнях.

В статті представлено деякі положення, що стосуються теоретичних, методичних та практичних засад реалізації травмопедагогічного підходу в освітньому процесі. Перспективи розвитку дослідження полягають у розробці теоретичних положень травмопедагогічного підходу, аналізі особливостей реалізації травмопедагогічного підходу у різних ланках освіти, вивченні вікового аспекту проблеми, напрацюванні відповідного методичного та практичного інструментарію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боярський Н., Єлфімова Ю., Макієнко Н. & Черних О. (2022). *Посібник з навчального курсу з молодіжної роботи, інформованої про травму : проект Ради Європи*.
2. Герман Д. (2019). *Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знуцання у сім'ї до політичного терору*. Видавництво Старого Лева.
3. Дубровинський Г. Р. (2016). Діти війни: дослідження явища психотравми під час військової агресії в Україні. *Український психологічний журнал*. №1. 16-25.
4. Калшед Д. (2001). *Внутренний мир травмы. Архетипические защиты личностного духа*. Деловая книга. Академический проспект.
5. Кросли М.Л. (2020). *Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов*. Гуманитарный Центр.
6. Кузнецова О.В. (2022). Потенціал Нової української школи у психофілактиці розвитку психічної травми у дітей. *Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми і перспективи розвитку*. В. В. Ягоднікова (Ред.) (с.145-149). Видавець Букаєв Вадим Вікторович.
7. Левін П. А. (2022). Зцілення від травми. Новаторська програма з відновлення мудрості тіла. Видавництво Ростислава Бурлаки.
8. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету міністрів України (2016). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
9. Туриніна О. Л. (2017). *Психологія травмуючих ситуацій* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. ДП «Вид. дім «Персонал».
10. Педагогіка травми. URL: <https://iintp.info/web/>

REFERENCES

1. Boiarskyi N., Yelfimova Yu., Makiienko N. & Chernykh O. (2022). *Posibnyk z navchalnoho kursu z molodizhnoi roboty, informovanoi pro travmu : proiekt Rady Yevropy* [in Ukrainian].
2. Herman D. (2019). *Psykhologichna travma ta shliakh do vyduzhannia: naslidky nasyilstva – vid znushchan u simi do politychnoho teroru*. Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
3. Dubrovynskyi H. R. (2016). Dity viiny: doslidzhennia yavyscha psykhotravmy pid chas viiskovoi ahresii v Ukraini. *Ukrainskyi psykhologichnyi zhurnal*. №1. 16-25. [in Ukrainian].
4. Kalshed D. (2001). *Vnutrennyi myr travmy. Arkhetypicheskye zashchity lychnostnoho dukha*. Delovaia knyha. Akademicheskyy prospekt.
5. Krosly M.L. (2020). *Narrativnaia psykhohohyia. Samost, psykhohohyeheskaia travma y konstruyrovanye smislov*. Humanytarni Tsentr.
6. Kuznietsova O.V. (2022). Potentsial Novoi ukrainskoi shkoly u psykhoprofilaktytsi rozvytku psykhichnoi travmy u ditei. *Pedahohichna nauka i osvita u suchasnomu vymiri: problemy i perspektyvy rozvytku*. V. V. Yahodnikova (Red.) (s.145-149). Vydavets Bukaiev Vadym Viktorovych. [in Ukrainian].

7. Levin P. A. (2022). *Ztsilennia vid travmy. Novatorska prohrama z vidnovlennia mudrosti tila*. Vydavnytstvo Rostyslava Burlaky. [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy (2016). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>
9. Turynina O. L. (2017). *Psykhologhiia travmuiuchykh sytuatsii* : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. DP «Vyd. dim «Personal». [in Ukrainian].
10. Pedahohika travmy. URL: <https://iintp.info/web/>

Oksana Kuznietsova,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
vice-rector for scientific-pedagogical and social-humanitarian activities,
Odessa Regional Academy of In-Service Education,
Odessa, Ukraine.

ovkuznietsova478@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4240-7004>

TRAUMAPEDAGOGICAL APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS:

PRINCIPLES, MODELS, TECHNIQUES

Abstract. *The article examines some theoretical-methodical and practical aspects of the trauma-pedagogical approach as a way of organizing the educational process, namely: the principles by which the implementation of such an approach is possible are specified; tentative basic models are proposed, which can be the basis for creating appropriate practical tools (tasks, exercises, techniques, games, techniques, etc.) that can be used in the educational process.*

The trauma-pedagogical approach is a system of instructions, principles, forms and methods of working with students that would allow to transform the mental reactions caused by experiencing an emotionally difficult experience. This is a way of organizing the educational process, which is aimed at overcoming psychotraumatic reactions and stimulating post-traumatic personal growth. The implementation of the trauma-pedagogical approach involves the observance of certain principles that determine the aspects of the educational process that are sensitive to the processing of a person's traumatic experience. Based on the analysis of the literature on the problem of trauma psychotherapy, it was determined that the principles of the trauma-pedagogical approach are: the priority of physical and psychological safety; the priority of contact, building reliable and transparent relationships that promote trust, acceptance, self-disclosure and cooperation; assistance in constructing a personal, social narrative of healing, transformation and growth; restoration and preservation of the usual way of life; focus on supporting psycho-emotional and physical resources, stimulation of positive experiences, comfortable bodily sensations; integration of personal-cognitive-sensual-bodily experience in the process of learning educational material. Taking into account these principles provides the conditions necessary for the organization of the educational process, where trauma-focused interventions can be applied.

The models, which can be the basis for creating appropriate practical tools for use in the educational process in the trauma-pedagogical approach, involve the analysis of the components of the traumatic reaction and the mechanisms of its transformation. A model of activities related to the transformation of the traumatic reaction is proposed, in accordance with its structure proposed by P. Levin. With this in mind, the developed exercises, games, techniques, etc. should contain stimuli that activate the process of transformation of the traumatic reaction and release from the influence of psychotrauma at the biological, physiological, and mental levels.

Key words: *trauma-pedagogical approach, students, educational process, mental trauma, traumatic reaction, traumatic experience.*

Дата надходження до редакції 09.12..2023

© Кузнєцова О.В., 2023

УДК 378.147-021.414(045)

Лях Наталія Григорівна,

здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії,
педагог-організатор КЗ «Мангушський ОЗЗСО I-III ступенів»
Мангушської селешної ради Маріупольського району Донецької області
Україна

<https://orcid.org/0009-0009-2669-3101>

lng280869@gmail.com

Рищак Наталія Іванівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
КВЗО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»
м. Одеса, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-0018-747X>

ryshchak.natalia@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ЦІННОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Анотація. У статті розглядається поняття «національно-патріотичні цінності». Висвітлено принципи державної освітньої політики щодо національно-патріотичного виховання. З'ясовано, що приділення особливої уваги патріотичному вихованню учнів стає ключовим аспектом в національній системі освіти. Констатовано, що акцент роботи повинен бути зроблений на зміцненні національно-патріотичного виховання для формування нового українця, який вчиняє відповідно до національних та європейських цінностей. Проаналізовано сутність понять «національні цінності» та «патріотичні цінності», які зустрічаються у науковому дискурсі, а також представлено їхні ключові елементи. На основі аналізу зроблено порівняння ключових елементів понять «патріотичні цінності» і «національні цінності». Презентовано власне визначення поняття «національно-патріотичні цінності».

Ключові слова: національні цінності, патріотичні цінності, національно-патріотичні цінності.

Постановка проблеми. Після отримання незалежності України, система освіти почала реформуватися з метою створення вітчизняної освітньої системи, в якій особливий акцент робився на формуванні почуття патріотизму серед молоді. 5 вересня 2017 року Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про освіту», який визначав принципи державної освітньої політики, зокрема стосовно виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурної спадщини та традицій (Про освіту, 2024).

У 2018 році в Україні стартувала реформа шкільної освіти, відома як «Нова українська школа». Ця реформа спрямована на впровадження сучасних освітніх підходів і має на меті формування цінностей та розвиток ціннісних орієнтацій серед учнів. Основною метою «Нової української школи» є створення умов для досягнення особистого щастя та успішної взаємодії з суспільством через виховання загальнолюдських цінностей, включаючи морально-етичні та соціально-політичні принципи, зокрема свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довілля, повага до закону, солідарність, відповідальність (*Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи*, б. д.).

З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року питання національно-патріотичного виховання отримують пріоритетні завдання. Це відзначено наказом Міністерства освіти та науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» і затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Серед напрямів виховання, найбільш значущими, як зазначено в Концепції, є громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання. Як вказано в документі, акцент роботи повинен бути зроблений на зміцненні національно-патріотичного виховання для формування нового українця, який вчиняє відповідно до національних та європейських цінностей. Серед цих цінностей визначено: повага до національних символів; активна участь у громадсько-політичному житті країни; пріоритет права та повага до прав людини; готовність до екологічної діяльності; толерантне ставлення до цінностей та переконань представників інших культур, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України (Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641, 2022).

В Листі МОН від 24.08.2023 за № 1/12702-23 «Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023-2024 році» зазначено, що приділення особливої уваги патріотичному вихованню учнів стає ключовим аспектом в національній системі освіти. Важливість патріотичного та духовного виховання молодого покоління в Україні обумовлена також процесом будівництва громадянського суспільства та становлення єдиної нації (Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році, 2023).

Отже формування національно-патріотичних цінностей стає головною метою національно-патріотичного виховання. Разом з тим з'являється необхідність визначення сутності поняття «національно-патріотичні цінності».

Аналіз наукових джерел засвідчив, що в національній педагогіці дуже багато приділялося уваги визначенню таких дефініцій, як «національні цінності», «патріотичні цінності». Феномен «національних цінностей» розглядали видатні представники української інтелігенції, як І. Франко, М. Грушевський, Ю. Бачинський, Д. Донцов, Ю. Липа, М. Сосновський та інші. Питання національних цінностей у контексті виховання особистості на основі виховних національних традицій завжди були предметом уваги відомих громадських діячів та педагогів минулого, таких як Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, І. Огієнко, С. Русова, С. Сірополко, К. Ушинський та інші. Вони розглядали національні цінності як основоположні моральні принципи та норми, ідеали та ідеї, сформовані народом протягом його історичного розвитку, які відображають світогляд, риси характеру та менталітет конкретного народу. Серед науковців сучасності слід виділити праці таких українських вчених, як В. Кремень, П. Гай-Ніжник, В. Лісовий, М. Боришевський, О. Вишневський, І. Лебідь, Ю. Руденко, К. Чорна та інші. Аналіз феномену «патріотичні цінності» ми можемо побачити в працях Г. Сковориди, Г. Ващенко, К. Ушинського, В. Сухомлинського та інших.

Мета статті – на підставі аналізу наукових джерел визначити сутність феномену «національно-патріотичні цінності» як сукупності понять «патріотичні цінності» та «національні цінності».

Виклад основного матеріалу. За логікою нашого дослідження ми розглядали такі поняття як «цінності», «нація», «патріотизм». Але здебільшого нашу увагу приділили категоріям «національні цінності» та «патріотичні цінності». Яке ж визначення цих понять у наукових працях?

Щодо тлумачення дефініції «національні цінності», то у Великій українській енциклопедії вона трактується так: «Цінності національні, притаманна нації матеріальна, інтелектуальна і духовна власність та досягнення, що складають основу її матеріального і морального існування та розвитку» (Киридон та ін., 2015, с. 1338).

Вивчаючи праці видатних українських педагогів для нас була цінна думка В. Сухомлинського, який до національних цінностей відносив почуття любові до рідної землі, народу та Батьківщини, а також любов до близьких - членів родини та сім'ї. Важливими елементами є також любов до рідної мови, поважне ставлення до історії та культури українського народу, а також готовність віддати свою працю на благо свого народу та Батьківщини (Сухомлинський, 1976, с. 147-416).

Вчена О. Сухомлинська включає в національні цінності такі елементи, як мова, література, народна культура, традиції, звичаї, національну свідомість та духовність (Сухомлинська, 1997, с. 3-8).

Дослідник сучасного українського виховання, педагог, О. Вишневський вважав, що національні цінності мають значення для конкретного народу і не завжди є загальними для інших етнічних груп. Наприклад, відчуття націоналізму зрозуміле і близьке лише тим народам, які пережили поневолення, і воно є віддаленим для тих, які ніколи не втратили свою незалежність. До цієї категорії цінностей входять поняття, такі як патріотизм, національна гідність, історична пам'ять та інші (Вишневський, 1995, с.12-17).

Він розглядає національні цінності, як ієрархічну одиницю в структурі системи цінностей та пропонує свою класифікацію національних цінностей у формі кодексу вартостей сучасного українського виховання. Цей кодекс представляє цінності у вигляді системи, яка ґрунтується на цінностях вищого порядку. Згідно з О. Вишневським, ключовими національними цінностями є: українська ідея; державна незалежність України; самопожертва в боротьбі за свободу нації; патріотизм та готовність до захисту Батьківщини; єдність поколінь на основі віри в національну ідею; почуття національної гідності; історична пам'ять; громадська національно-патріотична активність; повага до державних та національних символів, а також до державного Гімну; любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій; повага до Конституції України; підтримка владних структур у відстоюванні незалежності України та розбудові атрибутів державності; орієнтація власних зусиль на розвиток української держави і господарства; прагнення до побудови справедливого державного устрою; обстоювання ідеології українського державотворення; готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу; сприяння розвитку духовного життя українського народу; дбайливе ставлення до національних багатств та рідної природи; увага до зміцнення здоров'я громадян України (Вишневський, 2008).

На думку дослідниці І. Лебідь, до складу національних цінностей входять українська національна ідея, українська мова, національна самосвідомість, національна гідність, національний характер, історична пам'ять, патріотизм, конституція України, державні та національні символи. Також до національних цінностей дослідниця відносить національну культуру: традиції, звичаї, обряди, фольклор, мистецтво, етикет, побут, особистісно-національні символи, релігію та здоров'я громадян української нації (Лебідь, 2002).

Таким чином, національні цінності представляють собою систему значущих утворень на особистісному та суспільному рівнях, що виявляються в сфері взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами. Національні цінності сприяють формуванню духовної єдності і взаєморозумінню між етнічними суб'єктами, навіть у випадку відсутності прямого зв'язку між ними. Для українського суспільства національні цінності виступають як системоорганізуючий фактор власного існування та прогресу. Ці цінності є символом, який об'єднує багато поколінь українців у боротьбі за свою незалежність від загарбників, і вони є духовним фундаментом, на якому в наші дні будується незалежна європейська українська держава.

Суть терміну «патріотичні цінності» розкривається через обрані аксіоматичні твердження, які стосуються значень обох основних складових – «патріотизму» і «цінностей». Питання формування патріотичних цінностей особистості завжди привертало увагу педагогічних дослідників.

Вітчизняна педагогіка проблему виховання патріотизму та формування патріотичних цінностей визнає як важливу та високопріоритетну. При аналізі історико-педагогічних джерел стає очевидним, що розвиток патріотизму спостерігався ще в часи Київської Русі і тісно був пов'язаний із встановленням державності.

Якщо говорити про українську педагогічну спадщину епохи Відродження, то неocenним скарбом для нас є досвід козацької педагогіки, де вагома частина приділялася вихованню патріота на демократичних засадах. Козацька педагогіка особливу увагу приділяла в духовному розвитку молоді патріотичним цінностям, таким як любов до батьків, рідної мови, пошана до Батьківщини, невіддільна вірність ідеям та принципам народної моралі та духовності. Також велике значення приділялося захисту повної свободи та незалежності особистості, народу і держави, а також розвитку національних традицій, звичаїв і обрядів, і готовності боротися за волю, честь і славу України (Дорошенко, 1991).

Нашу увагу привертає дослідження видатного українського педагога Г. Ващенка щодо змісту виховання. Зокрема, у праці «Виховний ідеал» до найважливіших цінностей виховання вчений відносить моральність (сфера вселюдського життя), патріотизм (сфера національного життя), громадянськість (демократизм; сфера цивільних стосунків), родинність (сфера стосунків між членами сім'ї), характерність (сфера індивідуального життя) і природосвідомість (ставлення людини до природи – власної і природи довкілля). У відповідності до цього Г. Ващенко наголошує на такому вихованні молоді, щоб «вона могла захищати права свого народу й здатна була віддати в боротьбі за нього своє життя» (Ващенко, 1994, с. 72). Саме таким чином він вбачав процес формування патріотичних цінностей, які становлять основу для розвитку здорової національної гордості, усвідомлення власної національної гідності, справедливості, пошани і злагоди.

Розглядаючи історико-педагогічний аспект поняття «патріотичні цінності» маємо звернути увагу на праці К. Ушинського. На його думку особливість кожного народу визначається його історичним шляхом, природними та географічними умовами, традиціями, культурою та мовою, які утворюють основу для принципу народності у вихованні. В сутності патріотичних цінностей, він вбачав поєднання почуття власної гідності із скромністю, працьовитістю, дисциплінованістю та правдивістю (Ушинський, 1983, с. 246).

Український видатний педагог В. Сухомлинський визначив ключові елементи патріотичних цінностей в процесі виховання особистості, серед яких варто виокремити глибокі патріотичні почуття та переконання, моральний ідеал, моральну доблесть, патріотичні турботи й тривоги за долю свого народу, патріотичну непримиренність і гордість (Сухомлинський, 1976, с. 133-135).

Отже, патріотичні цінності включають в себе стійку відданість і любов до Батьківщини та свого народу, гордість за їх минуле і сучасність, а також готовність відстоювати та захищати їх у цілому. Розробка ефективної системи патріотичних цінностей відкриє шлях для переходу українського народу на якісно новий етап розвитку, збагатить його культурний потенціал, збереже унікальний український етнос в умовах глобалізаційних змін.

Проаналізувавши наукову літературу нами було встановлено, що немає чіткого визначення дефініції «національно-патріотичні цінності», хоча дана філологічна конструкція дуже поширена. Згідно Великого тлумачного словника: «Національно-патріотичне – що виражає національні і патріотичні устремління» (Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000, 2005, с. 744). Нами була зроблена спроба порівняти ключові елементи понять «патріотичні цінності» і «національні цінності». Узагальнені

результати визначення даних феноменів, отриманих на підставі аналізу наукових праць представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Патріотичні цінності	Національні цінності
Готовність захищати Батьківщину: Відданість і готовність взяти на себе захист та служіння своїй країні.	Патріотизм та Любов до Батьківщини: відчуття глибокої прив'язаності і любові до власної країни.
Гордість за минуле і сучасність: патріот відчуває гордість за історію та досягнення свого народу.	Історія та Традиції: повага та гордість за історію, традиції та досягнення свого народу.
Співпраця та громадянська відповідальність: участь у будівництві суспільства, дотримання законів, активна громадянська позиція.	Взаєморозуміння та толерантність: уважне ставлення до різноманітності та взаєморозуміння між представниками різних культур та груп населення.
Національна ідентичність: усвідомлення та підтримка унікальних рис свого народу, культури, мови та традицій.	Мова та культура: збереження та розвиток рідної мови, літератури, мистецтва, музики та інших культурних аспектів.
Справедливість та повага: патріот віддає перевагу справедливості, а також поважає свій народ і інших.	Національна ідентичність: підтримка і розвиток унікальної ідентичності, яка визначає націю.
Справедливість та повага: патріот віддає перевагу справедливості, а також поважає свій народ і інших.	Територіальна цілісність: підтримка територіальної цілісності та незалежності країни.
Вірність ідеалам: вірність цілям і ідеалам, які сприяють благополуччю та розвитку Батьківщини.	Громадянська єдність: здатність об'єднуватися навколо спільних цінностей і цілей.

Як бачимо, поняття «патріотичні цінності» і «національні цінності» взагалі можуть використовуватися як синоніми, але в залежності від контексту та конкретного використання можуть мати певні відмінності в тлумаченні. Так зокрема «патріотичні цінності» – це здебільшого орієнтація на патріотизм, що включає в себе почуття любові, відданості та готовності служити своїй Батьківщині та активна громадянська позиція особистості. Тобто патріотичні цінності можуть включати в себе готовність взяти участь у громадських справах та захищати інтереси своєї країни. «Національні цінності» – це здебільшого культурний ідентифікатор та історичний аспект. Вони відображають традиції, мову, культуру і специфічні особливості певного народу. Національні цінності можуть бути пов'язані з історією нації, її досягненнями та визначними моментами. І як показує практика, використання цих термінів може відбуватися взаємозаміною або з врахуванням відмінностей у конкретних відомчих чи культурних контекстах.

Отже, на підставі вищесказаного можемо припустити наступне визначення феномену «національно-патріотичні цінності». **Національно-патріотичні цінності** – це сукупність переконань, понять і принципів, які виражають відданість та любов до власної нації та батьківщини. Ці цінності включають у себе почуття гідності, національної ідентичності, патріотичної гордості за історію та культуру свого народу, а також бажання сприяти розвитку та захисту своєї країни. Вони є важливим елементом формування національного самоусвідомлення та єднання громадян у спільному патріотичному дусі. Національно-патріотичні цінності є фундаментом для виникнення та морального схвалення прийняття рішень в інтересах народу, нації та держави; це кінцева мета, яку прагне досягти особа з високим рівнем патріотизму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Вашенко, Г. (1994). *Виховний ідеал* (3-тє вид., Т. 1). Полтавський вісник.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000* (В. Бусел, Уклад. та голов. ред.). (2005). Перун.
- Вишневський, О. (1995). На тернистому шляху до себе. *Рідна школа*, (5), 12-17.
- Вишневський, О. (2008). *Системно-ціннісний підхід до визначення змісту виховання і розвитку: теоретичні основи сучасної української педагогіки*. Знання.
- Дорошенко, Д. (1991). *Нарис історії України*. Світ.

Киридон, А. М., Березовський, О. М., Буряк, Л., Вощенко, О., & Гаврилишина, Н. (2015). *Велика українська енциклопедія : Словник О. І. Вощенко, Н. Гаврилишина ; кер. авт. кол. А. М. Киридон ; відп. ред. О. А. Якубець. 2015. 1406 с. Енциклопедичне вид-во.*

Лебідь, І. (2002). *Національні цінності у виховному процесі загальноосвітньої школи (теоретико-методологічний аспект) : дис.канд. пед. наук: 13.00.01 / Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2002. 222 с.*

Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. (б. д.). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641, Наказ № 527 (2022). <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-v-zakladah-osviti-ukrayini-ta-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641>

Про освіту, Закон України № 2145-VIII (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Сухомлинська, О. (1997). Цінності в історії розвитку школи в Україні. О. Сухомлинська (Ред.), *Цінності освіти і виховання* (с. 3–8).

Сухомлинський, В. (1976). *Вибрані твори у 5 т.: Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості.* Радянська школа.

Сухомлинський, В. (1976). *Вибрані твори У 5 т.: Т. 2. Як виховати справжню людину.* Радянська школа.

Ушинський, К. Д. (1983). *Вибрані педагогічні твори: у 2 т.: Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки.* Радянська школа.

Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році, Лист №1-12702-23. (2023) (Україна). <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci>

REFERENCES

Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal* [An educational ideal]. Vol. 1. *Poltavskiy visnyk* [in Ukrainian].

Busel, V. (Ed.) (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy : 250000* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Perun [in Ukrainian].

Vyshnevskiy, O. (1995). *Na ternyomuy shliakhu do sebe* [On the thorny path to yourself]. *Ridna shkola*, (5), pp. 12–17. [in Ukrainian].

Vyshnevskiy, O. (2008). *Systemno-tsinnisnyi pidkhid do vyznachennia zmistu vykhovannia i rozvytku. Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky* [System-value approach to defining the content of education and development. theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. *Znannia*. [in Ukrainian].

Doroshenko, D. (1991). *Narys istorii Ukrainy* [Outline of the history of Ukraine]. Svit. [in Ukrainian].

Kyrydon, A., Berzovskyi, O., Buriak, L., Voshchenko, O., Havlylyshyna, N. & Yakubets O. (Ed) (2015). *Velyka ukrainska entsyklopediia: Slovnyk* [The Great Ukrainian Encyclopedia : Dictionary]. 1406 p. *Entsyklopedychne vyd-vo*. [in Ukrainian].

Lebid, I. (2002). *Natsionalni tsinnosti u vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly (teoretyko-metodolohichni aspekt)* [National values in the educational process of secondary school (theoretical and methodological aspect)]. (Candidate's thesis). *Umanskyi derzh. pedahohichniy un-t im. Pavla Tychyuny*. Uman [in Ukrainian].

New Ukrainian school. Conceptual foundations of secondary school reform. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

Pro deaki pytannia natsionalno-patriotichnogo vykhovannia v zakladakh osvity ukrainy ta vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, nakazu ministerstva osvity i nauky ukrainy vid 16.06.2015 № 641, Nakaz № 527. [On some issues of national-patriotic education in educational institutions of Ukraine and the invalidation of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 16.06.2015 No. 641, Order No. 527]. (2022). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-v-zakladah-osviti-ukrayini-ta-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641> [in Ukrainian].

Law of Ukraine On Education (2024). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

Sukhomlynska, O. (1997). *Tsinnosti v istorii rozvytku shkoly v ukraini* [Values in the history of school development in Ukraine]. *Tsinnosti osvity i vykhovannia*. pp. 3-8. [in Ukrainian].

Sukhomlynskiy, V. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti. Vybrani tvory: u 5t.* [Problems of educating a fully developed personality. Selected works in 5 vols.]. Vol. 1. *Radianska shkola*. [in Ukrainian].

Sukhomlynskyi, V. (1976). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu. Vybrani tvory: u 5 t.* [How to bring up a real person. Selected works in 5 vols]. Vol. 2. Radianska shkola. [in Ukrainian].

Ushynskyi, K. D. (1983). *Teoretychni problemy pedahohiky. Vybrani pedahohichni tvory: u 2 t.* [Theoretical problems of pedagogy. Selected works in 2 vols]. Radianska shkola. [in Ukrainian].

Shchodo orhanizatsii vykhovnoho protsesu v zakladakh osvity u 2023/2024 navchalnomu rotsi, Lyst №1-12702-23. [On the organisation of the educational process in educational institutions in the academic year 2023/2024, Letter No. 1-12702-23]. (2023). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci> [in Ukrainian].

Natalia Lyakh,

PhD candidate in higher education,
teacher-organiser of the Mangush secondary school of I-III degrees
Mangush village council, Mariupol district, Donetsk region Ukraine
<https://orcid.org/0009-0009-2669-3101>

lng280869@gmail.com

Natalia Ryschak,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Educational Management,
Odesa Regional Academy of In Service Education
Odesa, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-0018-747X>

ryshchak.nataliia@ukr.net

NATIONAL PATRIOTIC VALUES: ESSENCE AND DEFINITION OF THE CONCEPT

Abstract. *The article examines the concept of «national and patriotic values». The principles of the state educational policy regarding national-patriotic education are highlighted. The New Ukrainian School reform is aimed at introducing modern educational approaches and is designed to shape values and develop value orientations among students. It was found that paying special attention to the patriotic education of students becomes a key aspect in the national education system. It is stated that the focus of the work should be on strengthening national and patriotic education to form a new Ukrainian who acts in accordance with national and European values. Thus, the formation of national-patriotic values becomes the main goal of national-patriotic education. The purpose of the article is to define the essence of the phenomenon of «national-patriotic values» as a combination of the concepts of «patriotic values» and «national values» based on the analysis of scientific sources. The article analyses the essence of the concepts of «national values» and «patriotic values» that are found in scientific discourse, and presents their key elements. It is concluded that national values are a system of significant formations at the personal and social levels, which are manifested in the sphere of relations between subjects and objects. For Ukrainian society, national values are a systemic organising factor of its own existence and progress. Patriotic values include a strong commitment and love for the Motherland and its people, pride in their past and present, and a willingness to defend and protect them as a whole. The development of an effective system of patriotic values will pave the way for the Ukrainian people to move to a qualitatively new stage of development, enrich its cultural potential, and preserve the unique Ukrainian ethnicity in the face of globalisation. Based on the analysis, the author compares approaches to the definition of the concepts of «patriotic values» and «national values» and presents his own definition of the concept of «national-patriotic values».*

Keywords: *national values, patriotic values, national-patriotic values.*

Дата надходження до редакції 05.11.2023

© Лях Н.Г., Ришак Н.І., 2023

УДК 373.3.016:004

Муковіз Олексій Павлович,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти
Одеської обласної ради», м. Одеса, Україна
alexsmukovoz@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-9262-9209>

Красюк Людмила Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, теорії та методики початкової освіти
Університету Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Україна
krasuk71@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1403-006X>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

Анотація. *Формування громадянської компетентності у молодших школярів під час вивчення інформатики допомагає зрозуміти сутність різних інформаційних процесів, виконуючи при цьому системоутворюючу роль цього курсу. Цей процес є складним і динамічним, що вимагає цілісного, багатокомпонентного підходу до роботи вчителя та учнів, де необхідно враховувати всі складові, що входять до структури громадянської компетентності. Ефективне розв'язання цієї педагогічної проблеми можливе за умови впровадження в процес навчання інформатики таких педагогічних умов: поетапне формування громадянської компетентності на уроках інформатики; систематичне використання в змісті предмета відповідних електронних освітніх ресурсів, спрямованих на громадянське самовизначення учнів; мотиваційне забезпечення процесу формування громадянської компетентності в учнів початкової школи. Виявлені педагогічні умови логічно пов'язані та взаємозалежні, кожна з яких є необхідною для ефективного формування громадянської компетентності у молодших школярів.*

Ключові слова: *громадянська компетентність; молодші школярі; інформатика; педагогічні умови; методика; урок; початкова школа.*

Постановка проблеми. Впровадження нових Державних стандартів початкової та базової загальної середньої освіти, а також зміни в суспільному житті і свідомості вимагають від педагогів пошуку нових підходів до організації навчання школярів. Це необхідно для розвитку інноваційної особистості, здатної до життєтворчості та самореалізації в нових соціальних умовах. Основна мета навчання й виховання – формування цілісної, життєво активної особистості, здатної пізнавати себе і світ, розвиватися, вдосконалюватися та ефективно взаємодіяти з іншими людьми і соціальним середовищем, до якого вона належить.

Формування сучасного громадянина, який здатний самостійно та відповідально брати участь у житті суспільства і громади, використовувати можливості для особистого розвитку та бути конкурентоспроможним на ринку праці відповідно до загальнолюдських пріоритетів і цінностей, є головним завданням розбудови Нової української школи та реформи освіти в Україні.

Саме початкова ланка освіти має створити умови для формування людини-громадянина, яка зможе розкрити свій творчий потенціал, задовольнити особисті та суспільні інтереси в демократичному суспільстві, навчитися цінувати та зрозуміти його, бути невід'ємною частиною цього суспільства. Враховуючи це, учні початкової школи повинні мати ґрунтовні знання з громадянської освіти, бути компетентними у питаннях, пов'язаних із суспільством, та мати сформовану громадянську компетентність.

Аналіз останніх досліджень. До дослідників громадянської компетентності належать Б. Рассел, Дж. Ролс, С. Верба, Р.А. Даль, Х. Мюнклер, Н. Боббіо, Дж. Сарторі, Б. Холл, Д. Хелд та інші. В українському гуманітарному просторі громадянська компетентність особистості як об'єкт дослідження перебуває на початковій стадії розвитку. Основну увагу цьому питанню приділяють вчені-педагоги, такі як О. Пометун, І. Єрмаков, О. Овчарук, Н. Гупан, І. Тараненко та інші. Тема громадянської компетентності стала предметом численних державних освітніх документів і дослідницьких проєктів, підтриманих Міністерством освіти і науки України, ЄС та МВФ.

Проведений аналіз зазначених досліджень свідчить про актуальність, теоретичну і практичну значущість окресленої проблеми для теорії і практики початкової освіти, проте саме проблема ефективності формування громадянської компетентності в молодших школярів на уроках інформатики ще не була предметом цілісного аналізу науковців.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов формування громадянської компетентності в молодших школярів на уроках інформатики.

Виклад основного матеріалу. Формування громадянської компетентності учнів є важливим, оскільки це перший етап у процесі загального розвитку людини.

Нині впровадження громадянської освіти відбувається на таких рівнях [5, с. 31]:

1. Рівень загального теоретичного уявлення: зміст освіти представлений у формі узагальненого системного розуміння, структури та соціальних функцій соціального досвіду, який учні отримують завдяки професійній майстерності вчителів та через спілкування в соціальних мережах Інтернет.

2. Рівень навчального предмета: на цьому рівні впроваджуються окремі елементи змісту громадянської освіти, які виконують специфічні функції в загальній освіті. Особливості цих елементів визначаються для кожного предмета окремо, але вони відповідають загальнотеоретичним уявленням про склад і структуру змісту громадянської освіти.

3. Рівень навчального матеріалу: на цьому рівні конкретний матеріал, що входить до змісту громадянської освіти, фіксується в навчальних програмах і підручниках, навчальних і дидактичних посібниках та є частиною певного курсу навчання.

4. Рівень неформальної освіти: на цьому рівні відбувається адаптація знань, отриманих у процесі життя і діяльності. Ці чотири рівні є основними компонентами системи впровадження громадянської освіти у школі.

Формування громадянської компетентності у молодших школярів під час вивчення базового курсу інформатики розкриває сутність різноманітних інформаційних процесів, виконуючи таким чином системоутворюючу функцію цього курсу. Формування громадянської компетентності учнів є складним динамічним процесом, який вимагає цілісної, багатокomпонентної системи роботи вчителя та учнів, де необхідно враховувати кожен компонент, що входить до структури громадянської компетентності.

Ефективне розв'язання цієї педагогічної проблеми можливе за умови застосування в процесі навчання інформатики таких педагогічних умов:

1. Поетапне формування громадянської компетентності на уроках інформатики.

2. Систематичне використання в змісті предмета відповідних електронних освітніх ресурсів, спрямованих на громадянське самовизначення учнів.

3. Мотиваційне забезпечення процесу формування громадянської компетентності в учнів початкової школи.

Виявлені педагогічні умови логічно пов'язані та взаємозалежні, і кожна з них є необхідною для ефективного формування громадянської компетентності у молодших школярів. Обґрунтуємо кожен умову.

1. Поетапне формування громадянської компетентності на уроках інформатики:

1) формуються основні вміння та навички, необхідні для роботи з інформаційними освітніми ресурсами, включаючи вміння планувати власну освітню діяльність відповідно до поставлених цілей;

2) відбувається формування основних умінь і навичок використання інформації в освітньому процесі, таких як аналіз, порівняння, узагальнення, міркування;

3) розвиваються і вдосконалюються вміння та навички громадянської компетентності через виконання практичних завдань, орієнтованих на збір, пошук, оцінку, відбір інформації, а також представлення отриманих результатів. Формуються навички самостійного розв'язання проблемних і творчих завдань, які стають важливими в умовах інформатизації освіти, особливо на уроках у початковій школі.

Навчальна діяльність є провідною в період становлення та самовизначення особистості. Вона активується, спрямовується та підтримується мотивацією, яка є її найважливішою складовою. Саме мотивація визначає значну частину успіхів у навчанні і обумовлює подальший розвиток особистості як частини суспільства з початком навчання.

Предмет інформатики має певні особливості викладання, відмінні від інших предметів у початковій школі. Тому необхідно постійно шукати відповідні цьому віковому періоду умови, методи, форми і зміст навчання, які сприятимуть розвитку громадянської компетентності.

Освоєння комп'ютера в початковій школі відбувається в ігровій формі, що дозволяє встановлювати зв'язки з іншими предметами, такими як українська мова (кросворди), математика (вирішення прикладів в ігровій формі), мистецтво. Програмні продукти допомагають навчати учнів розмірковувати, планувати свої дії, передбачати різні обставини і діяти відповідно до них. Таким чином, учні знайомляться

з комп'ютером, вчать спілкуватися з ЕОМ у режимі діалогу, знайомляться з поняттями меню, курсор, програмні засоби, розвивають логічне і алгоритмічне мислення.

Вирішуючи цікаві завдання з казковими сюжетами і героями, учні опановують мистецтво складання алгоритмів; у ігровій формі знайомляться з поняттями комп'ютер, монітор, клавіатура; при виконанні завдань на встановлення схожості та відмінностей формуються спостережливість, аналіз і синтез матеріалу.

Потім йдуть складніші завдання, розраховані не лише на пояснення вчителя і виконання разом з ним, але й на самостійну роботу. Завдання вчать дітей мислити, правильно і зв'язно викладати свої думки. Гра є істотним компонентом пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку. Інтерес до ігрових ситуацій на уроці та захопленість ігровим сюжетом є закономірним явищем, обумовленим психологічною потребою дітей цього віку.

Використання комп'ютера та інформаційних технологій в освітній діяльності підвищує мотивацію учнів, розвиває їх творчі здібності. Це також дозволяє здійснити поступовий перехід від ігрової діяльності, яка є провідною у дітей шкільного віку, до навчальної діяльності. Таким чином, комп'ютер стає помічником вчителя у розвитку та вихованні дитини.

Програма інформатики для учнів початкових класів організована за такими напрямками: інформаційний, комп'ютерний, творчий. Усі вони переплітаються у змісті навчання та методиці. Молодші школярі повинні оволодіти навичками роботи за комп'ютером, ознайомитися з його можливостями, розвинути логічне мислення, навчитися використовувати комп'ютер для складання текстів, малюнків, розвивати творчі здібності.

Здібності учнів розвиваються в процесі діяльності, тому уроки слід будувати з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, щоб непосильні завдання не мали негативного впливу (використання диференційованого навчання). Необхідно поступово і цілеспрямовано розвивати творчі здібності та мислення дитини. Особлива увага повинна приділятися застосуванню здоров'язберігаючих технологій навчання: створення сприятливих умов навчання дитини в школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання); оптимальна організація освітнього процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінний та раціонально організований руховий режим[2, с. 58].

2. Систематичне використання в змісті предмета відповідних електронних освітніх ресурсів, спрямованих на громадянське самовизначення учнів.

Важливою умовою впровадження компетентнісного підходу на уроках інформатики є організація навчання з використанням сучасних педагогічних технологій і методів, що сприяють формуванню громадянської компетентності учнів.

Успішність виховного процесу для формування громадянської компетентності учнів початкової школи залежить від різноманіття методів і прийомів навчання, які застосовуються на уроках. Для досягнення цієї мети на уроках інформатики варто використовувати:

1. Концепції навчання: інтерактивну та програмовану.

2. Засоби навчання: навчальні, інформаційно-пошукові, демонстраційні, тренувальні (презентації, публікації, медіауроки, інтерактивні вправи, віртуальні екскурсії).

3. Методи навчання: інформаційні (демонстрація, педагогічне оповідання); пошукові (ситуація, проблемне питання); операційні (алгоритм); метод самостійного навчання (аналіз, слухання); продуктивні (застосування вивченого матеріалу на практиці); евристичні або частково-пошукові (учень знаходить окремі елементи нових знань через розв'язання пізнавальних завдань); проблемні (учень усвідомлює проблему і знаходить шляхи її вирішення); інтерактивні (активна взаємодія всіх учнів, при якій кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність).

Оскільки курс інформатики передбачає роботу з комп'ютерами, програма не прив'язана до конкретного програмного забезпечення. Виконуючи завдання на комп'ютері, вчитель може використовувати будь-які доступні електронні освітні ресурси, такі як текстові, графічні редактори, навчальні програми тощо. Для кожного уроку електронні освітні ресурси підбираються відповідно до теми.

Напрямки використання електронних освітніх ресурсів у початковій школі на уроках інформатики різноманітні: підвищення мотивації до навчання; активізація пізнавальної діяльності учнів; збільшення обсягу виконуваної роботи на уроці; забезпечення необхідного ступеня диференціації; індивідуалізація навчання (з урахуванням темпу вивчення матеріалу, рівня складності, логіки та типу сприйняття інформації дитиною); проведення уроків на високому естетичному і емоційному рівні; забезпечення наочності; надання необхідної кількості дидактичного матеріалу; розширення можливостей самостійної діяльності учнів; формування навичок дослідницької діяльності; доступ до різних довідкових систем, електронних бібліотек та інших інформаційних ресурсів.

Кількість електронних освітніх ресурсів досягло значних обсягів завдяки роботі загальнонавчальних лідерів, окремих дослідників і дослідницьких груп, таких як «Дитяча колекція», «GCompris», «GoLabz», «Скарбниця знань», «Сходи до інформатики» та інші.

З урахуванням психологічних особливостей молодших школярів, робота з електронними освітніми ресурсами повинна бути чітко продумана і дозована. Їх використання на уроках має бути максимально обережним і доцільним [3, с. 32].

Використання різних засобів ІКТ у навчанні дітей молодшого шкільного віку дає значний педагогічний ефект. Під час роботи з комп'ютером особливого значення набуває вміння планувати свої дії та передбачати їх результати. Процес діяльності ускладнюється: школярі починають усвідомлювати результати своїх дій, коли вони натискають кнопки клавіатури або використовують мишу, одночасно спостерігаючи за зображеннями на екрані. Виникає новий зв'язок між діями дитини та їх результатом.

Заняття слід будувати так, щоб поступово переносити увагу дитини з результату виконаних дій на спосіб досягнення цього результату, тобто від практичних дій до навчальних. Це має потужний вплив на загальний психічний розвиток дітей, сприяє більш ефективному розвитку та засвоєнню знань, допомагаючи уникнути негативних наслідків [1, с. 5].

Кожен із зазначених способів має свої особливості як за змістом, так і за технологією проведення. Водночас їх об'єднує спільна мета – виховання громадянських, патріотичних та гуманістичних рис характеру; формування колективізму, практичних організаторських навичок та умінь, активної життєвої позиції.

Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів інформатики буде успішною за умови комплексного забезпечення всіх складових освітнього процесу, а саме: чіткого визначення цілей навчання, добору відповідного змісту, оновлення навчально-методичного забезпечення, вибору ефективних методів, прийомів і форм організації навчальної діяльності, а також належної професійної підготовки вчителя. Важливим фактором успішної реалізації компетентнісного підходу в навчанні інформатики є вибір вчителем ефективних методів, прийомів і форм організації навчальної діяльності. Метод навчання – це спосіб взаємодії вчителя та учнів, спрямований на розв'язання освітніх завдань.

Компетентнісно орієнтоване навчання інформатики вимагає застосування методів, які передбачають активну діяльність учнів. Відповідно до рекомендацій освітньої програми, такими методами є: продуктивні (вивчений матеріал застосовується на практиці); евристичні або частково-пошукові (учень знаходить окремі елементи нових знань через розв'язання пізнавальних завдань); проблемні (учень усвідомлює проблему і знаходить шляхи її вирішення); інтерактивні (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожен школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність).

Інтерактивні методи найбільше відповідають вимогам компетентнісно орієнтованого навчання, оскільки організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і умінь, формуванню внутрішніх цінностей особистості та створенню атмосфери співробітництва.

Прагнучи глибше і змістовніше сформувати громадянську компетентність, пропонуємо застосовувати інтерактивні методи навчання. Їх організація сприяє розвитку активного громадянства учнів через дію, оскільки інтерактивні методи включають моделювання життєвих ситуацій, виконання соціальних ролей, спільне вирішення проблем. Це допоможе сформувати знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації та створювати атмосферу співробітництва.

Класифікація цих методів є досить умовною, оскільки жоден із них не є універсальним. Оптимальність освітнього процесу досягається через комплексне і системне застосування всіх зазначених методів, які можуть частково переплітатися і взаємодоповнюватися. Тому важливо зазначити, що провідне місце в освітньому процесі займає використання таких форм виховання громадянськості молодших школярів, які передбачають добровільний вибір поведінки, що відповідає важливим категоріям, таким як обов'язок, ініціативність, дисциплінованість, самостійність, вимогливість, принциповість і активність.

Великий потенціал у громадянському навчанні молодших школярів мають нестандартні уроки. Їх особливість полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке викликає зацікавлення в учнів і сприяє їхньому оптимальному розвитку та вихованню. На відміну від звичайних занять, нестандартний урок максимально стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність та ініціативу школярів.

3. Мотиваційне забезпечення процесу формування громадянської компетентності в учнів початкової школи.

Для формування громадянської компетентності в учнів початкової школи необхідно зацікавити їх навчальним матеріалом і процесом його освоєння, а також раціональним використанням отриманих знань у подальшій освітній діяльності. Основним мотивом діяльності дитини в цьому віці є прагнення досягнення успіху, хоча іноді зустрічається і мотив уникнення невдачі.

Формування громадянської компетентності неможливе без мотивації навчальної діяльності, яку можна забезпечити використанням різних прийомів, форм, методів та засобів, залученням учнів до роботи з інформацією, а також вправами і завданнями з цікавим змістом. Використання комп'ютерно орієнтованих освітніх технологій на уроках інформатики дозволяє перетворити навчальний процес у захоплюючу гру, що особливо мотивує учнів початкової школи.

Для забезпечення позитивної мотивації учнів під час вивчення інформатики рекомендується використовувати такі прийоми: актуалізація вже наявних мотивів (похвала за попередні досягнення); перспективна мотивація (демонстрація можливостей застосування отриманих знань у майбутньому); похвала при отриманні проміжних результатів; показ правильного зразка дії в тій чи іншій ситуації; акцент на досягненні кінцевого результату; обмін ролями «вчитель – учень»; створення ситуації суперництва; порівняння результатів діяльності учнів, які володіють певними вміннями, з тими, хто їх ще не має; апеляція до життєвого досвіду дітей (обговорення знайомих ситуацій, розуміння яких можливе лише при вивченні запропонованого матеріалу); створення проблемної ситуації або розв'язання парадоксів (перед учнями ставиться проблема, вирішення якої вимагає засвоєння необхідних знань, умінь та навичок); розв'язання нестандартних завдань на кмітливість і логіку (такі завдання можуть використовуватися як розминка на початку уроку, для зміни виду діяльності під час уроку, або як додаткове завдання); кросворди, сканворди, ребуси, ігри тощо (дозволяють перевірити рівень засвоєння знань) [4, с. 5-6].

Для того, щоб учень дійсно залучився до навчання, важливо, щоб завдання, які він отримує під час уроків, були цікавими, зрозумілими та пізнавальними. Цьому сприяє наявність ігрового елемента, який є обов'язковою складовою кожного уроку в початковій школі. На уроках інформатики молодші школярі отримують навички роботи з комп'ютером, використовуючи ігровий підхід.

Ігровий елемент використовується для стимулювання самостійності та активності кожного учня, адже через ігри вони розвивають пам'ять, увагу і логічне мислення, використовуючи комп'ютер. Ігрові комп'ютерні програми, незважаючи на свій дидактичний характер, мають позитивний ефект, особливо коли використовуються разом із різноманітними формами уроку та ігровими методами навчання та контролю знань.

Все це відбувається в умовах інформаційного середовища, яке повністю розкриває зміст навчальної інформації та дає уявлення про різні способи роботи з нею. Це сприяє формуванню інформаційної культури школяра, підвищує інтерес до способів опрацювання інформації та розвиває загально-навчальні уміння.

Інформаційне середовище складається з чотирьох компонентів:

1. Використання інформатики в іграх та завданнях. У початкових класах викладається предмет інформатика через ігрові методи, що сприяє загальному розвитку учнів. Однак обмежений час роботи з комп'ютером та інші фактори можуть ускладнювати навчання. Використання інформатики у формі ігор допомагає досягти навчальних та розвивальних цілей.

2. Комп'ютери на уроках інших предметів. Учні також користуються комп'ютерами для виконання завдань з інших предметів, таких як наприклад, підготовка доповідей чи рефератів. Це сприяє їхній мотивації та розвитку не лише інформаційних, а й загальних навичок.

3. Застосування інформаційних технологій для навчання. Інформаційні технології використовуються для вирішення практичних завдань та орієнтування в програмному забезпеченні. Це дозволяє учням більш ефективно вивчати матеріал і здобувати необхідні навички.

4. Використання телекомунікаційних засобів. На уроках інформатики учні здійснюють підготовку завдань з використанням засобів телекомунікацій, що сприяє їхній компетентності у використанні інформаційних технологій.

Всі ці аспекти сприяють розвитку громадянської компетентності та формуванню загальноосвітніх навичок, які мають значення для всіх предметів навчання.

Вивчення інформатики в початковій школі має на меті забезпечити учнів початкових класів не лише першими навичками комп'ютерної грамотності, а й створити підґрунтя для подальшого навчання. Таким чином, учні початкових класів повинні навчитися самостійно створювати та транслювати інформацію за допомогою сучасних електронних технологій, щоб стати інформаційно культурними громадянами. Це мета, яку можна досягти за допомогою різноманітних методів та засобів на уроках інформатики.

Висновки. Формування основ громадянської компетентності учнів початкових класів є складним процесом, що включає різноманітні аспекти. Цей процес сприяє підвищенню мотивації учнів, використанню їхнього особистого досвіду, творчому застосуванню набутих знань, а також формуванню моральних цінностей та соціальних навичок. Це також важливо для підвищення самоосвітньої активності та розвитку комунікативних здібностей учнів.

У результаті, виховання громадянськості на уроках інформатики стає ефективним інструментом для формування наукового світорозуміння, відчуття приналежності до культури та національних традицій, а також виховання свідомого патріота. Робота в цьому напрямку повинна бути постійною і безмежною у своїх можливостях.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання означеної проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування громадянської компетентності в молодших школярів на уроках інформатики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Лаврентьева, Г. П. (2013). Пропедевтика формування інформаційної культури учнів у початковій школі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, (8), 3–8. 38
- Момотюк, Л.Б. (2006). Уроки громадянськості як одна з форм громадянського виховання молодших школярів. *Особистісно орієнтовані педагогічні технології у початковій школі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*(с. 56–59). Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. 46
- Носенко, Ю. (2016). Здоров'язбережувальний складник ІК-компетентності учнів як важливий елемент здоров'язбережувального використання програмно апаратних засобів у навчальному процесі основної школи. *Нова педагогічна думка*,(2), 30–35. 51
- Пометун, О., Гупан, Н. (2008). Формування громадянської компетентності старшокласників засобами різних предметів. *Історія в школах України*,(4), 3–10. 57
- Терещенко, А. Б., Овчарук, О. В., & Іванюк, І. В. (2013). *Сучасний стан громадянської освіти в Україні та європейських країнах: аналітичний*. Освіта.

REFERENCES

- Lavrentieva, H. P. (2013). Propedevtyka formuvannia informatsiinoi kultury uchniv u pochatkovii shkoli. *Kompiuter u shkoli ta simi*, (8), 3–8. 38
- Momotiuk, L.B. (2006). Uroky hromadianskosti yak odna z form hromadianskoho vykhovannia molodshykh shkoliariv. *Osobystisno oriientovani pedahohichni tekhnologii u pochatkovii shkoli: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*(s. 56–59). Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichniyi universytet imeni V Hnatiuka. 46
- Nosenko, Yu. (2016). Zdoroviazberezhualnyi skladnyk IK-kompetentnosti uchniv yak vazhlyvyi element zdoroviazberezhualnogo vykorystannia prohramno aparatnykh zasobiv u navchalnomu protsesi osnovnoi shkoly. *Nova pedahohichna dumka*,(2), 30–35. 51
- Pometun, O., Hupan, N. (2008). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy riznykh predmetiv. *Istoriia v shkolakh Ukrainy*,(4), 3–10. 57
- Tereshchenko, A. B., Ovcharuk, O. V., & Ivaniuk, I. V. (2013). *Suchasnyi stan hromadianskoi osvity v Ukraini ta yevropeiskykh krainakh: analitychnyi*. Osvita.

Oleksii Mukoviz,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Department of Preschool and Primary Education
Odessa Regional Academy of In-Service Education,
Odessa, Ukraine
alexsmukovoz@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-9262-9209>

Lyudmila Krasnyuk,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Pedagogy,
Theory and Methods of Primary Education,
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Ukraine
krasuk71@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1403-006X>

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMING OF CIVIC COMPETENCE IN YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN COMPUTER SCIENCE LESSONS

Abstract. *Forming civic competence in primary school students while studying computer science helps them understand the essence of various informational processes, thus playing a system-forming role in this course. This process is complex and dynamic, requiring an integrated, multi-component approach to the work of teachers*

and students, where it is necessary to consider all components that make up the structure of civic competence. Effective resolution of this pedagogical issue is possible by implementing the following pedagogical conditions in the process of teaching computer science: step-by-step formation of civic competence in computer science lessons; systematic use of relevant electronic educational resources aimed at students' civic self-determination in the content of the subject; motivational support for the process of forming civic competence in primary school students. The identified pedagogical conditions are logically connected and interdependent, each being necessary for the effective formation of civic competence in primary school students.

Key words: civic competence; younger schoolchildren; Computer Science; pedagogical conditions; method; lesson; elementary school.

Дата надходження до редакції .25.09.2023

© Муковіз О.П., Красюк Л.В., 2023

УДК 378.14

Трофименко Ольга Анатоліївна,

здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії (поза аспірантурою),
старший викладач кафедри дошкільної і початкової освіти

КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»,
м. Одеса, Україна

dessa.olha@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7593-9248>

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГА

Анотація. На підставі аналізу наукових джерел з питань, дотичних інноваційній позиції педагога, у статті обґрунтовано та виокремлено структурні компоненти явища, що досліджується. Визначено, що інноваційна позиція педагога проявляється в професійній діяльності при реалізації інноваційних підходів до навчання, виховання та розвитку особистості. З'ясовано, що формами прояву інноваційної позиції є процес організації власної діяльності педагогом та результати цієї діяльності. Обґрунтовано виокремлення наступних компонентів у структурі інноваційної позиції: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, креативний та рефлексивний. Усі структурні компоненти взаємообумовлені та тісно взаємопов'язані.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційні технології, педагог нової формації, реформування освіти, готовність до інноваційної діяльності.

Постановка проблеми. Проблема ролі педагога в процесі реформування освіти не втрачає своєї актуальності. Реалізацію інноваційних підходів до навчання та виховання дітей і підлітків, як того вимагають стандарти освіти, розглядають не лише з точки зору теорії та методики впровадження, але й скрізь призму особистості самого педагога, адже від його ставлення до змін, від ступені активності в інноваційному процесі залежить якість проведених реформ. Лише активний, ініціативний, самостійно мислячий і відповідальний педагог, який в професійній діяльності дотримується принципів гуманістичної педагогіки, здатен розвивати активну, ініціативну, самостійну та відповідальну особистість. Отже, розглядаючи суб'єктність вихователя чи вчителя в інноваційній професійній діяльності, виникає потреба у вивченні явища інноваційної позиції педагога, визначенні структури та характеристики її складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на практичну значущість дослідження проблеми ставлення педагога до інновацій, особливості його інноваційної поведінки в професійній діяльності та інших аспектів інноваційної позиції педагога, зазначеній проблематиці присвячено чимало робіт як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, як-от: з інноваційної поведінки та інноваційної діяльності особистості (Е. Purc & М. Lagun, 2019; О. Сушенцев, 2019); з розвитку інноваційної компетентності (О. Вудрук, 2019; А. Єрмоленко, 2020; В. Кулішов, 2020; С. Шевчук, 2020; А. Т. R. Rosa, 2020; Ц. Бай, 2022); з готовності педагогів до інноваційної діяльності (О. Гошко, 2018; В. Староста, 2018; О. Цюняк, 2020); з підготовки педагогів до інноваційної педагогічної діяльності (І. Коновальчук, 2019; Т. Собченко, 2020); з розвитку інноваційної культури педагогів (О. Григорович, 2019; Н. Пахальчук, 2019; О. Темченко, 2020) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну увагу науковців до окремих аспектів зазначеної проблематики залишається нерозкритим питання структури та характеристики компонентів інноваційної позиції педагога.

Мета статті полягає у виокремленні та обґрунтуванні структурних компонентів інноваційної позиції педагога.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на результати наукових розвідок явищ, дотичних до проблеми дослідження, ми визначили, що інноваційна позиція педагога це – «складне багатофакторне явище, яке відображає інноваційну спрямованість педагога (інтереси, ціннісні орієнтації, потреби, пов'язані зі здійсненням нововведень), його ставлення до інновацій та їх упровадження у освітній процес, що, в свою чергу, визначає характер інноваційної поведінки та роль педагога в інноваційній діяльності» (Трофименко, 2023, с. 153-154). Впровадження інновацій передбачає прояв найвищого ступеню педагогічної творчості, адже цей процес пов'язаний з порушенням шаблонності у педагогічній діяльності та тяжіє до використання нестандартних підходів до навчання і виховання здобувачів освіти. Опанування та впровадження нового вимагає від педагога нової формації прояв ініціативності, рішучості й наполегливості.

Логіка нашого дослідження вимагає врахування загальних теоретичних та емпіричних досліджень учених з проблеми інноватики: управління змінами, подолання опору нововведенням, адаптація до них, використання та поширення інновацій тощо.

Науковці, описуючи особливості поширення нововведень, найчастіше спираються на концепцію дифузії інновації Е. Роджерса, суть якої автор виклав у однойменній праці «Дифузія інновацій» ('Diffusion of innovations'). Автор дифузіїю називає процес, під час якого інновація з плином часу через певні канали поширюється серед членів соціальної системи (Роджерс, 2009, с. 57). Інновативність є ознакою, за якою визначають, наскільки раніше за інших індивід здатен прийняти нові ідеї, тож Е. Роджерс пропонує наступні категорії упроваджувачів нововведень: новатори (сміливі), ранні впроваджувачі (шановні), рання більшість (помірковані), пізня більшість (скептичні), забари (ті, хто відстає) (традиціоналістичні) (Роджерс, 2009, с. 59, с. 315).

Щодо класифікації упроваджувачів у сфері освіти, І. Дичківська (2015), спираючись на концепцію Е. Роджерса, описує категорії реалізаторів нововведення за наступними ознаками:

- новатори: мають авантюрний дух, схильні до ризику, азарту, відкриті до нового, прагнуть апробувати будь-яке нововведення;
- ранні впроваджувачі (ранні реалізатори): лідери новаторських напрямів, можуть допомогти з порадами й консультаціями, від них залежить динаміка реалізації інноваційних процесів;
- рання більшість: інтенсивно взаємодіють в інноваційному процесі з ранніми реалізаторами, але рідко перебирають на себе роль лідерів;
- пізня більшість: скептичне ставлення до інновацій, до впровадження спонукає сформована громадська думка або усвідомлення особистої потреби в них;
- ті, хто вагається: головна ознака – консерватизм, педагоги часто відмовляються від інновацій через свою зорієнтованість на минуле (Дичківська, 2015, с. 39-40).

До того ж, І. Дичківська висловила думку щодо типів реакцій педагогів на інновації, як-от:

- активне прийняття нововведення та участь у реалізації; пасивне прийняття нововведення та участь не з власної ініціативи, а під тиском адміністративних чинників;
- пасивне неприйняття нововведення – вичікувальна позиція; активне неприйняття нововведення з апелюванням до досвіду і теорії;
- активне неприйняття нововведення з проявом супротиву і протидії; часткове прийняття нововведення одночасно з ситуативним неприйняттям його.

Автор зауважує, що частіше зустрічаються педагоги з пасивним або частковим прийняттям інновацій (Дичківська, 2015, с. 41).

Оптимальною, як для самого педагога, так і для оточення, на нашу думку, є активна конструктивна позиція педагога по відношенню до нововведень у професійній діяльності. Пасивна позиція або позиція активного неприйняття спричиняє виникненню протиріччя між професійними вимогами до педагога та його інтересами, цінностями, переконаннями і бажаннями.

Для виокремлення компонентів інноваційної позиції педагога ми узагальнили результати дослідження позицій особистості науковцями в різних сферах життєдіяльності, серед них: життєва позиція (Л. Помиткіна & Е. Помиткін, 2015; А. Ондо Анге, 2013; О. Мельник, 2018 та ін.); професійна позиція (Н. Попова, 2020; О. Кокун, 2013 та ін.); педагогічна позиція (О. Літовка, 2013; Д. Пріма, 2019; О. Фісун, 2009 та ін.). У результаті виявили спільне для всіх позицій особистості, незалежно від сфери життя і діяльності людини.

Позиція особистості в будь-якій сфері життєдіяльності проявляється як інтегральна, узагальнена характеристика, що складається з переконань, ідеалів, інтересів і цінностей. Формами прояву позиції

є зовнішня поведінка: як людина ставиться до навколишньої дійсності взагалі або до педагогічної діяльності зокрема. Це відображено у структурних компонентах позиції особистості у різному середовищі життя та діяльності.

Дослідники А. Ондо Анге (2013) і Н. Попова (2020) у структуру життєвої компетентності включають потреби й установки, знання, переконання, готовність діяти, а отже – виокремлюють такі компоненти: мотиваційний, пізнавальний, діяльнісний (Попова, 2020, с. 71). А. Ондо Анге при виокремленні структурних компонентів життєвої позиції людини описує їх характеристики як поєднання наступного: суб'єктивного, ідеального у стосунках людини до соціальної дійсності (ціннісні орієнтації, установки й ін.) та об'єктивно існуюче, практичне відношення (вчинки, певна лінія поведінки і ін.) (Ондо Анге, 2013, с. 388). Узгодженість між власними прагненнями і переконаннями та соціальними очікуваннями надає особистості можливість відчутти баланс, який проявляється на поведінковому рівні. При такому підході ми відмічаємо тісний взаємозв'язок між мотиваційним та діяльнісним компонентами.

Мотиваційний компонент у структурі професійної позиції педагога також виокремлює О. Літовка (2011), оскільки важливими складовими становлення позиції педагога, на думку автора, є мотиви, установки і ставлення до професії. Крім цього, дослідниця виокремлює когнітивний та рефлексивно-діяльнісний компоненти (Літовка, 2011, с. 44–45). Описуючи зміст когнітивного компоненту, науковець зосереджує увагу на тому, що успішність професійної діяльності залежить від усвідомленого освоєння знань різних напрямів: психологічних, педагогічних, предметних тощо. Результати опанування знань і умінь відображаються у відповідній якості професійної діяльності педагога, що свідчить про взаємозв'язок когнітивного і діяльнісного компонентів.

О. Темченко також відмічає такий взаємозв'язок та пропонує в структурі професійної позиції педагога розглядати такі компоненти, як мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний і рефлексивний (Темченко, 2010). Показниками мотиваційно-ціннісного компоненту, на думку науковця, є усвідомлення моральних цінностей педагогічної професії, асертивність поведінки, ініціативність. Показниками когнітивно-діяльнісного компоненту автор називає усвідомлене ставлення до збагачення й поглиблення знань і професійного розвитку, прагнення до формування тактичних та стратегічних цілей, усвідомлення професійних дій і рішень, стійкість позиції, внутрішня дисципліна. До рефлексивного компоненту О. Темченко включає систему особистісних норм регуляції вчителя (Темченко, 2010). Автор у когнітивно-діяльнісному компоненті акцентує увагу не лише на свідомому освоєнні знань педагогом, але й на його здатності до цілепокладання. Постановка цілі, плануванні її досягнення та контроль і аналіз дій в процесі її досягнення відбувається за допомогою рефлексії. Це є відображенням взаємообумовленості діяльнісного і рефлексивного компонентів.

Здійснений аналіз наукової літератури з питань позиції особистості в різних сферах життєдіяльності дозволяє нам визначити наступні компоненти інноваційної позиції педагога: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, креативний, рефлексивний.

Відомо, що мотивація активізує професійну діяльність педагога. Це стає підставою для виокремлення *мотиваційного компоненту*, що включає спрямованість діяльності педагога на прийняття інновацій в освіті та залежить від системи сформованих інтересів, ціннісних орієнтацій, потреб, пов'язані з здійсненням нововведень. До мотиваційного компоненту ми також відносимо: усвідомлення педагогом нових вимог щодо педагогічної діяльності, а значить – відчуття потреби у неперервному професійному розвитку; усвідомлене ставлення до інноваційних технологій та визнання їх ролі у розв'язанні актуальних проблем педагогічної освіти; потреба педагога у знаннях щодо оволодіння ефективними способами формування інноваційної компетентності; позитивна мотивація до професійного удосконалення в сфері інноваційної діяльності, наявність мотивації досягнення; ставлення до самого себе як до суб'єкта інноваційної діяльності (суб'єктність цілепокладання, ціледійснення і самореалізації) (Дичківська, 2015; Мірошник, 2016; Ягоднікова, 2015).

Зауважимо про важливість розвитку внутрішньої мотивації, адже численні дослідження науковців у сфері діяльності, поведінки і мотивації особистості (Е. Л. Deci, А. Bandura, R. de Charm та ін.) переконливо доводять, що фахівець відчуває творчий підйом тоді, коли діяльність обумовлена внутрішньою мотивацією. Під впливом внутрішньої мотивації у людини виникає інтерес до змісту діяльності, вона отримує задоволення від процесу, краще зосереджується на тому, що робить. Домінування зовнішньої мотивації над внутрішньою, в свою чергу, проявляється у тому, що педагог не виявляє стійке бажання та потребу використовувати у професійній діяльності інноваційні технології. Впровадження інновацій у професійну діяльність відбувається не відповідно до внутрішніх бажань та інтересів, а за вказівкою керівника або як необхідна умова проходження атестації. Формальний підхід до впровадження нового знижує якість освітнього процесу, тому цілком погоджуємося з думкою групи авторів (Яненкова, Позур & Катаєва, 2016),

що для інноваційної діяльності (сфера прояву інноваційної позиції) найбільше значення має внутрішня мотивація.

Когнітивний компонент інноваційної позиції педагога включає сукупність знань педагога про суть і специфіку інноваційних педагогічних технологій, комплекс умінь і навичок, застосування їх у структурі професійної діяльності, адже для успішної інноваційної діяльності педагогу необхідна предметна основа, на якій формуються цілі та завдання, обираються відповідні інноваційні технології та методики реалізації змісту освітнього процесу. Результатом сформованості когнітивного компоненту є розуміння сутності педагогічних інновацій та рівнів творчої діяльності педагога; володіння, засвоєння та оперування знаннями про інноваційні методи та підходи організації освітнього процесу; знання про способи трансформації інноваційних технологій, методів та підходів відповідно до методичної мети і завдань та запитів, бажань і можливостей здобувачів освіти; обізнаність про інноваційні форми організації взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу; обізнаність щодо інноваційних підходів до конструювання освітнього середовища.

Наступний, *діяльнісний компонент*, дозволяє визначити спосіб активності педагога в педагогічній інноваційній діяльності. Ознаками стабільної інноваційної позиції є відсутність суперечностей між діяльністю педагога та його переконаннями. Окрім того, діяльнісний компонент передбачає прояв у професійній діяльності самоефективності, адаптивності, здатності до відбору оптимальних способів вирішення професійних завдань з використанням педагогічних інновацій, застосування наукових методів пізнання у освітньому процесі, уміння налагоджувати партнерську взаємодію між учасниками освітнього процесу, готовність до інноваційної діяльності. Ознаками педагога з високою самоефективністю є здатність налаштовувати себе на успіх в професійній діяльності, проявляти наполегливість і спрямовувати зусилля до досягнення мети, проявляти завзяття та наполегливість, а в разі невдачі – робити аналіз результатів та намагатися знайти й усунути перешкоди до успіху (Bandura, 1993).

Креативний компонент включає відкритість педагога до нового, здатність генерувати нові ідеї, проявляти гнучкість мислення і знаходити нестандартні підходи до розв'язання професійних завдань. Педагог, який в своїй діяльності стикається з інноваціями як невід'ємним елементом реформування, повинен вміти співвідносити традиційне та інноваційне: помічати переваги нового, проявляти уміння інтегрувати його в традиційні технології, підходи, методи; проявляти здатність до адаптування інноваційних технологій, до використання наявних ресурсів для впровадження інновацій.

Рефлексія вважається основним механізмом осмислення професійних успіхів і невдач, особистісних досягнень. В інноваційній професійній діяльності, в якій проявляється інноваційна позиція, необхідним для педагога є пізнання й аналіз явищ власної свідомості та діяльності. Через такі рефлексивні процеси, як саморозуміння, самооцінювання, самоінтерпретація та розуміння, інтерпретація й оцінювання іншого реалізується *рефлексивний компонент* інноваційної позиції педагога. Для реалізації цього компоненту педагогу необхідно вміти давати та приймати зворотний зв'язок, бути готовим до діалогу; з одного боку, – проявляти толерантність до чужої думки, а з іншого, – бути чутливим до іншої людини.

Педагог з розвиненим рефлексивним компонентом інноваційної позиції здатний до:

- будування власної траєкторії розвитку;
- прогнозування результатів власної інноваційної педагогічної діяльності;
- узагальнення власного інноваційного педагогічного досвіду і представлення його у різних формах;
- коригування власної інноваційної діяльності з урахуванням зауваження колег, здобутків інноватики, педагогічної науки і практики.

Висновки. Інноваційна позиція, як і будь-яка інша позиція людини, являє собою інтегральну характеристику, що складається з переконань, ідеалів, інтересів і цінностей. Інноваційна позиція педагога проявляється в професійній діяльності при реалізації інноваційних підходів до навчання, виховання та розвитку особистості. Процес організації власної діяльності педагогом та результати цієї діяльності – є формами прояву позиції. Виявлення інноваційної позиції педагога відображено у структурних компонентах: мотиваційному, когнітивному, діяльнісному, креативному та рефлексивному. Усі компоненти у структурі інноваційної позиції педагога взаємообумовлені та тісно взаємопов'язані.

Перспективою подальших розвідок є визначення критеріїв та показників структурних компонентів інноваційної позиції педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дичківська, І. М. (2015). *Інноваційні педагогічні технології* (3-тє вид., доп.) Академвидав.
- Літовка, О. П. (2016). *Формування професійної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі* [Дис. канд. пед. наук, Луганський національний університет ім. Т. Шевченка].

Мірошник, С. І. (2016) Професійний розвиток педагога : сучасні підходи. *Народна освіта*. 2(29). https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4133

Ондо Анге, А. М. (2013). Науково-теоретичні підходи до вивчення життєвої позиції як психологічного феномена. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*, (22), 382–395.

Попова, Н. А. (2020). Формування професійної позиції майбутнього медичного працівника в процесі фахової підготовки у медичному коледжі [Дис. доктора філософії зі спеціальності 011, Центральноукраїнський державний університет ім. В. Винниченка].

Роджерс, Е. М. (2009). *Дифузія інновацій*. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія» (оригінал опубліковано 1962 р.)

Темченко, О. В. (2010). Педагогічні умови формування професійної позиції вчителя загальноосвітньої школи [Автореферат дис. канд. пед. наук, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди] irbis-nbuv.gov.ua

Трофименко, О. А. (2023). Інноваційна позиція педагога: сутність і характеристики поняття. *Інноваційна педагогіка*. 57(2). 151–155, DOI: [10.32782/2663-6085/2023/57.2.30](https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.2.30)

Ягоднікова В. В. (2015). Розвиток мотивації педагогів до інноваційної виховної діяльності. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, (2), 118–126. http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2015_2_20

Яненкова, І. Г., Позур, С. С. & Катаєва, О. А. (2016). Інноваційна діяльність промислових підприємств України : Стан та перспективи розвитку. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія: Економіка, 285(273), 89–94.

Bandura A. (1993) Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning, *Educational Psychologist*, 117–148, [DOI:10.1207/s15326985ep2802_3](https://doi.org/10.1207/s15326985ep2802_3)

REFERENCES

Dychkivska, I. M. (2015). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii (3-tie vyd., dop.) Akademydav [in Ukrainian].

Litovka, O. P. (2016). Formuvannia profesiinoi pozytsii maibutnoho vchytelia v protsesi fakhovoi pidhotovky u pedahohichnomu koledzhi [Dys. kand. ped. nauk, Luhanskyi natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka] [in Ukrainian].

Miroshnyk, S. I. (2016) Profesiyni rozvytok pedahoha : suchasni pidkhody. *Narodna osvita*. 2(29) [in Ukrainian]. https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4133

Ondo Anhe, A. M. (2013). Naukovo-teoretychni pidkhody do vyvchennia zhyttievoi pozytsii yak psykhologichnogo fenomena. *Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykhologii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy. Problemy suchasnoi psykhologii*, (22), 382–395 [in Ukrainian].

Popova, N. A. (2020). Formuvannia profesiinoi pozytsii maibutnoho medychnoho pratsivnyka v protsesi fakhovoi pidhotovky u medychnomu koledzhi [Dys. doktora filosofii zi spetsialnosti 011, Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi universytet im. V. Vynnychenka] [in Ukrainian].

Rodzher, E. M. (2009). Dyfuziia innovatsii. *Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia»* (oryhinal opublikovano 1962 r.) [in Ukrainian].

Temchenko, O. V. (2010). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi pozytsii vchytelia zahalnoosvitnoi shkoly [Avtoreferat dys. kand. ped. nauk, Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichni universytet im. H. S. Skovorody] [in Ukrainian]. irbis-nbuv.gov.ua

Trofymenko, O. A. (2023). Innovatsii na pozytsiia pedahoha: sutnist i kharakterystyky poniattia. *Innovatsiina pedahohika*. 57(2) [in Ukrainian]. 151–155, DOI: [10.32782/2663-6085/2023/57.2.30](https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.2.30)

Yahodnikova V. V. (2015). Rozvytok motyvatsii pedahohiv do innovatsiinoi vykhovnoi diialnosti. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnogo universytetu imeni K. D. Ushynskoho*, (2), 118–126 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2015_2_20

Yanenkova, I. H., Pozur, S. S. & Kataieva, O. A. (2016). Innovatsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv Ukrainy : Stan ta perspektyvy rozvytku. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]*. Serii: Ekonomika, 285(273), 89–94 [in Ukrainian].

Bandura A. (1993) Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning, *Educational Psychologist*, 117–148, [DOI:10.1207/s15326985ep2802_3](https://doi.org/10.1207/s15326985ep2802_3)

Olha Trofymenko,

PhD Postgraduate, Senior lecturer
of Department of Preschool and Primary Education
Odessa Regional Academy of In-Service Education,
Odessa, Ukraine
dessa.olha@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7593-9248>

STRUCTURAL COMPONENTS OF THE INNOVATIVE POSITION OF AN EDUCATOR

Abstract. The article substantiates and allocates structural components of the phenomenon, which is investigated on the basis of analysis of scientific sources on issues related to the innovative position of the educator. It is determined that the innovative position of the teacher is manifested in professional activity in the implementation of innovative approaches to training, education and personal development. It is found that the forms of manifestation of the innovative position are the process of organizing their own activities by the teacher and the results of this activity. It justifies allocation of the following components in the structure of innovation position: motivational, cognitive, activity, creative and reflexive. All structural components are interdependent and closely interrelated.

Key words: innovative activity, innovative technologies, educator of the new formation, education reform, readiness for innovative activity.

Дата надходження до редакції 10.10.2023

© Трофименко О. А., 2023

З досвіду освітніх практик

УДК 37.014.3:[811.161.2+821.161.2

Мелікова Лариса Олегівна,

вчитель української мови та літератури в Чистоводненській гімназії
з дошкільним відділенням Старокозацької сільської ради
Одеська область, Україна

ІННОВАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ :

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА 5 КЛАС НУШ

Ключові слова : інновація, інноваційні підходи, метод, сучасний урок.

Сьогодні у навчанні української мови і літератури п'ятикласників у Новій українській школі (НУШ) важливо використовувати інновації, які спрямовані не лише на поповнення знань, а й на активізацію інтелектуальних здібностей та пізнавальної діяльності учнів, розвиток їхньої здатності самостійно розв'язувати творчі та практичні завдання [1, с. 100].

Однією із інновацій навчанні української мови і літератури п'ятикласників у Новій українській школі (НУШ) є техніка розвитку критичного мислення, яка формує креативне мислення та сприяє розвитку творчих здібностей. Критичне мислення необхідне для вирішення проблем, формулювання висновків, оцінювання та прийняття рішень. Сприйняття, розуміння, розпізнавання та засвоєння навчальної інформації вимагає активної розумової діяльності, зокрема критичного мислення. Ця техніка спрямована насамперед на підвищення освітньої ефективності викладання і значно підвищує рівень реалізації принципів усвідомленості, активності та якості знань, умінь і навичок [1, с. 103].

Наступною інновацією є інтерактивне навчання – це особлива форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну і передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, в яких кожен учень відчуває себе успішним та інтелектуально компетентним. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається в умовах постійної та активної взаємодії [2, с. 45].

Також, на уроках української мови та літератури використовують ігрові технології навчання, вони є ефективним засобом активізації, багатofункціональні, мотивують до діяльності, можуть вирішувати

завдання передачі знань, умінь і навичок. Це передусім колективна та групова форма роботи, вони мають кінцевий результат (матеріальний, моральний чи психологічний) та мають чітко визначені цілі та відповідні педагогічні результати [1, с. 107].

Наступною інновацією на уроках НУШ, є технологія особистісно орієнтованого навчання. В основі лежить індивідуальний підхід до кожного учня, використання предметних модульних компетентностей, розвиток ініціативи та творчості, застосування нестандартних форм навчання [2, с. 46].

Також, використовують проектну технологію у навчанні, яка орієнтована насамперед на самостійну діяльність учнів (індивідуальну, парну та групову) протягом певного періоду часу, вимагає певних знань, і спонукає продемонструвати практичне застосування набутих знань через проектну діяльність, в ході якої вирішується одна або кілька проблем [2, с. 47].

Популярною є технологія проблемного навчання, у процесі якої формуються нові знання, уміння, навички, компетентність дитини, активність, інтерес та особистісно значущі якості [3, с. 56].

Наступною інновацією на уроках є інформаційно-комп'ютерні технології: традиційні моделі навчання (фрагментарне використання комп'ютерів як тренажерів або з демонстраційною метою, управління знаннями та тестування, дослідницька діяльність учнів у позаурочний час), нетрадиційні моделі навчання (комп'ютерні лабораторні дослідження з виходом у всевітню інформаційну мережу) [3, с. 57].

Отже, Нова українська школа (НУШ) має два шляхи реалізації: компетентнісний підхід (розвиток предметних і ключових компетентностей) та педагогіка партнерства (комунікація, взаємодія та співпраця між учителями, учнями та батьками).

З вищевказаного можна зробити висновки, що сьогодні Нова українська школа (НУШ) перебуває на шляху трансформації. Основною метою є формування компетентних учнів, національно свідомих і духовно багатих, всебічно розвинених особистостей, здатних до інноваційної діяльності. Нетрадиційні форми навчання не тільки підвищують інтерес учнів до уроку, а й дають можливість розвивати їхню творчу самостійність. Навчивши дітей працювати з різними джерелами знань, можна надати їм впевненості у своїх силах, підготувати їх до успіху і розкрити їхні творчі здібності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Дубровський, Р., & Комінярська, І. (2022). Маркери професійної компетентності вчителя української мови та літератури. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка, № 14, 99–108.

Кочайдовська, О. (2023). Застосування інноваційних технологій у мовно-літературній освітній галузі. В Інноваційні процеси в початковій освіті: теорія, практика, перспективи: зб. тез виступів учасників. Регіональний науковий семінар здобувачів ступеня магістра початкової освіти (с. 44–47). Рівне: МЕНУ ім. акад. Степана Дем'ячука.

Маленко, О. (2022). Формування мовленнєво-комунікативних компетентностей учнів у процесі адаптивного опанування лінгвістичної теорії в НУШ (5 клас): діяльнісний підхід. В Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: зб. матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (с. 55–58). Суми: СумДПУ.

REFERENCES

Dubrovskiy, R., & Kominiarska, I. (2022). Markery profesiinoi kompetentnosti vchytelia ukrainiskoi movy ta literatury. Naukovyi visnyk Kremenetskoi oblasnoi humanitarno-pedahohichnoi akademii imeni Tarasa Shevchenka, № 14, 99–108.

Kochaidovska, O. (2023). Zastosuvannia innovatsiinykh tekhnolohii u movno-literaturnii osvittii haluzi. V Innovatsiini protsesy v pochatkovii osviti: teoriia, praktyka, perspektyvy: zb. tez vystupiv uchasnykiv. Rehionalnyi naukovyi seminar zdobuvachiv stupenia mahistra pochatkovoii osvity (s. 44–47). Rivne: MESHU im. akad. Stepana Demianchuka.

Malenko, O. (2022). Formuvannia movlennievo-komunikatyvnykh kompetentnostei uchniv u protsesi adaptivnoho opanuvannia linhvistychnoi teorii v NUSH (5 klas): diialnisnyi pidkhid. V Innovatsii v osviti i pedahohichna maisternist uchytelia-slovesnyka: zb. materialiv VI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (s. 55–58). Sumy: SumDPU.

Larisa Melikova,

a teacher of Ukrainian language and literature at the Chistovodna Gymnasium

with the preschool department of the Starokozatsa village council

Odesa region, Ukraine

**INNOVATIONS IN THE LESSONS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE: THEORY
AND PRACTICE 5TH CLASS NUSH**

Key words: innovation, innovative approaches, method, modern lesson.

Дата надходження до редакції 15.11.2023

© Мелікова Л.О., 2023

Науковий журнал

НАША ШКОЛА: НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ СТУДІЇ

№ 4' 2023

Статті друкуються в авторській редакції

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Цифровий друк. Зам.№ 910

Підписано до друку 18.10.2023 р Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня ФОП Жмай О. В.